

“Problems of forming social responsibility of health care institutions”

AUTHORS	Tetiana Grynko https://orcid.org/0000-0002-7882-4523 https://publons.com/researcher/C-8756-2016/ Olena Kuzmenko
ARTICLE INFO	Tetiana Grynko and Olena Kuzmenko (2018). Problems of forming social responsibility of health care institutions. <i>Development Management</i> , 16(3), 1-7
RELEASED ON	Tuesday, 20 November 2018
RECEIVED ON	Tuesday, 11 September 2018
ACCEPTED ON	Thursday, 20 September 2018
LICENSE	 This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License
JOURNAL	"Development Management"
ISSN PRINT	2413-9610
FOUNDER	Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

NUMBER OF REFERENCES

16

NUMBER OF FIGURES

1

NUMBER OF TABLES

1

Tetiana Grynko (Ukraine), Olena Kuzmenko (Ukraine)

PROBLEMS OF FORMING SOCIAL RESPONSIBILITY OF HEALTH CARE INSTITUTIONS

Abstract

The article presents the content and the meaning of "social responsibility" of Health care institutions. Also, it is given the author's definition of this phenomenon and it is defined the components of social responsibility of Health care institutions. There are basic international standards documentation in the field of social responsibility of Health care institutions researched and directions of their usage and further development for modern Health care institutions justified. The problems of forming practice of social behavior, medical ethics, deontology and human rights in conditions of stable development and realization relevant professional skills and competences which support the formation of social behavior are defined.

Keywords

social responsibility, Health care institution, responsibility, socially responsible behavior

JEL Classification

A19

Т.В. Гринько (Україна), О.О. Кузьменко (Україна)

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Анотація

У статті розкрито сутність і поняття «соціальна відповідальність» закладів охорони здоров'я та надано його авторське трактування; визначено складові соціальної відповідальності закладів охорони здоров'я. Досліджено основні міжнародні стандарти звітності в галузі соціальної відповідальності закладів охорони здоров'я, обґрунтовано напрями їх застосування та подальшого розвитку для сучасних закладів охорони здоров'я. Визначено проблеми формування практики соціальної поведінки, медичної етики, деонтології та прав людини в умовах стійкого розвитку та набуття ними відповідних професійних навичок і компетенції, що забезпечують формування відповідальної соціальної поведінки.

Ключові слова

соціальна відповідальність, заклад охорони здоров'я, відповідальність, соціально відповідальна поведінка

Класифікація JEL

A19

ВСТУП

За сучасних умов зростає роль соціальної сфери у розвитку суспільства, при цьому охорона здоров'я та освіта є найбільш важливими галузями, що забезпечують формування трудового потенціалу країни. В загальному вигляді соціальна відповідальність закладу - це сукупність соціальних зобов'язань, що мають добровільний характер та визнаються такими суспільством і які бере на себе керівництво підприємства з метою задоволення соціальних інтересів як персоналу так і суспільства в цілому.

S. KUZNETS KHNUe

Founder:

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Nauky avenue, 9-A, Kharkiv, 61166, Ukraine
<http://www.hneu.edu.ua/>

Received on: 11th of September, 2018

Accepted on: 20th of September, 2018

Tetiana Grynko,
 Olena Kuzmenko © 2018

Tetiana Grynko, Doctor of economy sciences, Professor, Head of the department of Economics, Entrepreneurship and management of enterprises, Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine.

Olena Kuzmenko, Master in Management, Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine.

This is an Open Access article, distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution 4.0 International license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Концепція соціальної відповідальності спрямована, перш за все, на формування іміджу відповідальної організації, який дозволяє зміцнити свою репутацію у клієнтів, що набуває значної актуальності саме у період реформування системи охорони здоров'я. Соціальна робота в системі охорони здоров'я – це система заходів, які спрямовані на забезпечення збереження та розвитку працездатності, соціальної активності людей та сприяння здоровому способу життя громадян.

1. ЛІТЕРАТУРНИЙ ОГЛЯД

Вагомим внеском у розвиток наукових досліджень щодо розвитку концепції соціальної відповідальності є праці: А. А. Динкіна, П. Друкера, М. Кастельса, Кофі А. Аннана. В Україні ці проблеми досліджували: В. А. Мандибура, С. П. Перегудова, Г. Я. Ракитська, О. В. Скрипник, С. Мельник, Д. Баюра, Е. В. Черних, М. Саприкіна, В. Воробей, О. Я. Маліновська, Р. Хачатуров, Р. Ягутян, О. О. Охріменко, Т. В. Іванова, О. В. Дудкін, С. В. Мельник тощо.

2. МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розробка практичних рекомендацій щодо функціонування закладів охорони здоров'я на засадах соціальної відповідальності в умовах реформування системи охорони здоров'я.

3. РЕЗУЛЬТАТИ

Концепція соціально відповідального бізнесу почала формуватися в кінці -60х – початку -70х років ХХ ст. в Великобританії, Японії, США та Німеччині. В сучасній літературі існує багато підходів до визначення сутності поняття «соціальна відповідальність» (Таблиця 1).

Таблиця 1. Визначення поняття «соціальна відповідальність»

Джерело: Узагальнено авторами.

Поняття	Науковець
«соціальна відповідальність – це соціальне явище, що являє собою добровільне та свідоме виконання, використання і дотримання суб'єктами суспільних відносин, приписів, соціальних норм, а у випадку їхнього порушення – застосування до порушника заходів впливу, передбачених цими нормами»	О. О. Охріменко, Т. В. Іванова [11]
«соціальна відповідальність – це складна багатокомпонентна система принципів діяльності бізнес-організацій, процесів соціальної взаємодії, а також соціальних заходів та їх результатів»	О. В. Дудкін [4]
«соціальна відповідальність – це сфера діяльності підприємства, яка характеризується вирішенням соціально значущих проблем як у самому бізнесі, так і за його межами, тобто на виробничому (локальному), місцевому, регіональному та національному рівнях»	С. В. Мельник [10]
«соціальна відповідальність – це дотримання суб'єктами суспільних відносин вимог соціальних норм, а у випадках безвідповідальної поведінки, що не відповідає вимогам норм чи порушує суспільний порядок, вони зобов'язані нести додатковий обов'язок особистого чи майнового характеру»	Р. Хачатуров, Р. Ягутян [8]
«соціальна відповідальність – це обов'язок особи оцінити власні наміри та здійснювати вибір поведінки відповідно до норм, що відображають інтереси суспільного розвитку, а у випадку порушення їх – обов'язок звітувати перед суспільством і нести покарання»	Л. Білецька [1]
«соціальна відповідальність є виразом всієї багатоманітності соціальних відносин та узагальнений вираз всіх форм відповідальності»	О. Ростигаєв [15]
«соціальна відповідальність – це обов'язок індивіда виконувати відповідні політичні, юридичні та моральні вимоги, які встановлюються суспільством, державою чи колективом»	І. Семякін [14]
«соціальна відповідальність – це зовнішня негативна реакція з боку суспільства на нормопорушуючі дії суб'єкта, що порушують соціальну комунікацію, і являє собою легітимну соціальну відповідь на неприпустиму поведінку через реалізацію принципу покарання»	О. Полякова [12]

Але найбільш комплексним поняттям соціальної відповідальності є визначення запропоноване Р. Ягутьяном та Р. Хачатуровим, які вважають, що соціальна відповідальність – це «дотримання суб'єктами суспільних відносин вимог соціальних норм, а у випадках безвідповідальної поведінки, що не відповідає вимогам норм чи порушує суспільний порядок, вони зобов'язані нести додатковий обов'язок особистого чи майнового характеру» [8].

У більшій кількості випадків соціальна відповідальність українських закладів охорони здоров'я та організацій націлена передусім на захист здоров'я, безпеку пацієнтів та трудові відносини між робітниками та адміністрацією закладів охорони здоров'я.

Відсутність єдиного підходу до тлумачення сутності поняття «соціальна відповідальність» щодо функціонування закладів охорони здоров'я та її складових є сучасною проблемою, яка перешкоджає ефективному втіленню принципів соціальної відповідальності у практику функціонування закладів охорони здоров'я та перешкоджає розвитку всієї галузі в цілому. В багатьох випадках керівники закладів охорони здоров'я, не маючи чіткого уявлення про соціальну відповідальність, не мають змогу втілювати принципи соціальної відповідальності. В таких умовах виникає необхідність в уточненні сутності поняття «соціальна відповідальність» щодо закладів охорони здоров'я враховуючи особливості їх функціонування та роль у вирішенні соціальних проблем.

Соціальна відповідальність організації складається з організаційного управління; прав людини та їх трудових відносин з роботодавцем; зберігання та поліпшення довкілля; добросовісної трудової практики та вирішення проблем, пов'язаних зі споживачами; розвитку та поліпшення соціального і економічного стану суспільства.

Соціальна відповідальність повинна базуватись на виконанні як правових норм, так і юридично обумовлених обов'язків.

Правова відповідальність є складовою частиною соціальної відповідальності. Спираючись на міжнародні стандарти, правову відповідальність розглядають як організаційне управління та добросовісні ділові практики. Юридична відповідальність є складовою частиною правової відповідальності. Сутність якої складається у необхідності дотримання встановлених суспільством правил, досягнення бажаного відповідно до закону. На рівні з правовою відповідальністю існує неправова відповідальність. Неправова відповідальність – це сукупність морально-етичних норм, які прийняті у суспільстві. Хоч правова та неправова відповідальності відокремлені одна від одної, але мають щільний зв'язок між собою.

Економічна відповідальність є складовою частиною соціальної відповідальності. Це система, в якій поєднуються формальні та неформальні норми та правила поведінки суб'єктів підприємництва, які знаходяться в економічному пошуку та вимушені приймати рішення щодо раціонального та обмеженого використання наявних ресурсів.

На підставі теоретичного аналізу сутності поняття «соціальна відповідальність», можна визначити два напрямки соціальної відповідальності закладу охорони здоров'я. Перший полягає в тому, як діяльність закладу охорони здоров'я впливає на інші організації і на довкілля. Другий напрямок полягає в тому, як заклад охорони здоров'я задовольнить суспільні очікування (як з боку пацієнтів, так і з боку співробітників). Якість «послуг споживачем оцінюється як правило не за кінцевим результатом, а в процесі їх надання» [5].

У сучасних умовах господарювання як вітчизняні, так і зарубіжні заклади охорони здоров'я стикаються з дилемою: з одного боку, необхідно забезпечувати виконання вимог до використання інноваційних методів діагностування та лікування, які мають задовольняти нереалізовані потреби пацієнтів, а з іншого – обмеженість фінансових ресурсів перешкоджає їх розвитку [7]. Медична галузь постійно знаходиться у стані недостатнього фінансування. Перед адміністрацією закладів охорони здоров'я постійно стає питання вибору щодо надання безкоштовних медичних послуг або наполягати на оплаті собівартості

діагностичних обстежень та лікування, відповідно до діючого законодавства; вибору закупок між ціною політикою або якістю ліків і товарів медичного призначення та багато іншого. З цих причин, важливим є функціонування закладів охорони здоров'я на засадах забезпечення соціальної відповідальності.

Для закладів охорони здоров'я в їх діяльності вагоме значення має саме не правова відповідальність: дотримання морально-етичних норм, збереження медичної таємниці, дотримання етики та деонтології, надання медичної допомоги в неробочий час та в будь-яких умовах тощо. З точки зору міжнародних стандартів, це права людини та проблеми, пов'язані зі споживачами.

Велику частку не правової соціальної відповідальності складає етика [3].

Медична етика є підгалуззю етичної науки, що проводить дослідження об'єктивних основ, специфіки роботи та її сутності, структури й головних функцій моралі медичних працівників.

До головних аспектів медичної етики належить:

1. Зберігання лікарської таємниці. Даний пункт має юридичну основу. Стаття 286 Цивільного Кодексу України [2], статті 39-1, 40 Основ законодавства України про охорону здоров'я [16] затверджують право пацієнтів на «таємницю про стан здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при його медичному обстеженні»; стаття 78 Основ законодавства України про охорону здоров'я [16] затверджує професійні зобов'язання працівників лікарських закладів, щодо їх обов'язку зберігати лікарську таємницю; Указ Президента України від 15.06.1992 року зобов'язує лікаря «зберігати лікарську таємницю і не використовувати її на шкоду людині» [14];
2. Наступним аспектом медичної етики є заходи відповідальності за життя і здоров'я людини. Юридичне підґрунтя в Особливій частині, розділі II ККУ «Злочини проти життя і здоров'я особи» [9];
3. Взаємовідносини у медичному товаристві; проблеми співпраці та колегіальності складають наступну складову медичної етики.
4. Велику складову медичної етики складають проблеми, які виникають при взаємовідносинах із хворими та їх родичами.

Не правова частина соціальної відповідальності в галузі охорони здоров'я пов'язана з правовою складовою соціальної відповідальності. Кожний компонент не правової (морально-етичної) відповідальності підтверджується правовими документами. Це ще раз наголошує, що життя та здоров'я людини є найдорожчим здобутком як для окремої особистості, так і загалом для суспільства.

Моральна відповідальність – це віддзеркалення відносин людини до суспільства. В своїй діяльності людина має нести відповідальність за свої дії та вчинки. Совість, як внутрішня відповідальність, надає можливість людині наперед прорахувати результат своїх дій та створювати поступки згідно з нормами моралі.

Сказане слово, дія або прийняте рішення однієї особи можуть завдати фізичного або морального болю іншій. Особливе значення слів відмічається саме в медичній галузі, де слово лікаря може позбавити хворого надії на одужання або, навпаки, повернути до життя. Співробітники закладів охорони здоров'я, не залежно від посади, повинні контролювати об'єм та зміст інформації, яку надають пацієнту, інтонацію та психо-емоційне забарвлення повідомлення.

Медичні працівники повинні бути прикладом соціально відповідальної поведінки, що є невід'ємною частиною їх професійної якості.

В Україні взаємовідносини між роботодавцем та робітником регулюються Кодексом законів про працю України. В закладах охорони здоров'я складаються Колективні договори, в яких обумовлено права та

обов'язки робітників та роботодавців. Колективний договір обов'язково повинен відображати та містити наступні моменти: дії сторін при зміні умов та організації праці; встановлення розмірів заробітної плати, розмірів частки виплат (аванс та основна частина заробітної плати), термін та спосіб виплат заробітної плати; встановлення розміру та умови виплат доплат, надбавок, премій тощо; зазначаються умови та методи регулювання фондів оплати праці та встановлення міжкваліфікаційних (міжпосадових) співвідношень в оплаті праці; забезпечення продуктивної зайнятості; обов'язково визначаються гарантії, пільги, компенсації; визначаються шляхи розподілу та використання прибутку підприємства відповідно до Статуту; встановлюється режим роботи та відпочинку, а також тривалість робочого часу; визначаються умови та охорона праці; прописуються соціально-побутові пільги (забезпечення житлово-побутового, культурного, медичного обслуговування, організації оздоровлення і відпочинку працівників); надаються гарантії діяльності профспілкової чи інших представницьких організацій трудящих; зазначаються гарантії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Він «повинен вирішувати завдання щодо поліпшення поточної діяльності медичного персоналу, а також визначення перспектив і напрямів розвитку персоналу закладу охорони здоров'я, створення сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі» [6].

Законодавством України регламентуються правові, соціально-економічні, організаційно-технічні, санітарно-гігієнічні й лікувально-профілактичні заходи та засоби, спрямовані на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності. Охорона праці співробітників є також вагомим складовим соціального захисту та соціальної відповідальності роботодавця.

Заклади охорони здоров'я не є виробничою сферою, але їх діяльність пов'язана з особливо небезпечними інфекціями, кров'ю та іншими рідинами людського організму, відходами життєдіяльності людини (особливо інфекційних хворих, де шлях передачі збудників хвороби фекально-оральний), наявність вилученого біологічного матеріалу, забруднених перев'язувальних та інших медичних засобів і інструментарію. У зв'язку з цим існує цілий ряд нормативно-правових документів, які обумовлюють дії персоналу у тій чи іншій ситуації.

Механізм управління та розвитку соціальної відповідальності формується під впливом зовнішнього та внутрішнього середовища та відображає взаємозв'язок логічної моделі управління з урахуванням методів та інструментів як суб'єктів управління державної вертикалі, так і внутрішньої системи управління закладу охорони здоров'я (Рисунок 1).

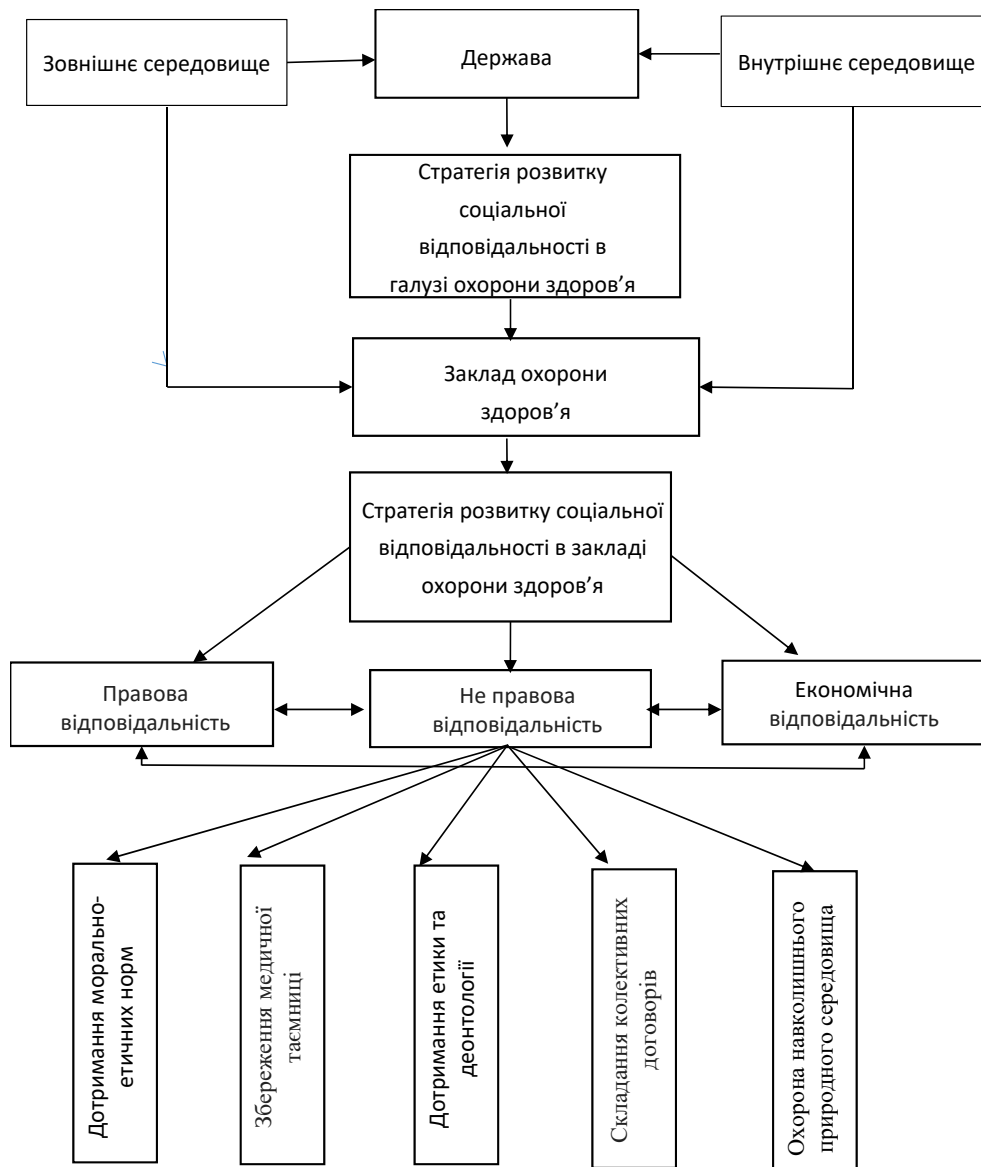
Під впливом зовнішнього та внутрішнього середовища відбуваються зміни на рівні держави, в результаті чого формується та впроваджується стратегія розвитку соціальної відповідальності в галузі охорони здоров'я та безпосередньо у закладах системи охорони здоров'я. Заклади охорони здоров'я розробляють стратегію розвитку соціальної відповідальності відповідно під свій спектр надання медичних послуг за напрямками правової, не правової та економічної відповідальності, які щільно взаємопов'язані. Найбільш різноманітною є не правова відповідальність. Її складовими є: дотримання морально-етичних норм, збереження медичної таємниці, дотримання етики та деонтології, складання колективних договорів та охорона навколишнього середовища. Сукупність виконання задач щодо розвитку та покращення соціальної відповідальності за зазначеними напрямками дозволить дійсно досягти належного рівня у взаємовідносинах між закладом охорони здоров'я та держави, закладом охорони здоров'я та робітниками, закладом охорони здоров'я та пацієнтами.

ВИСНОВКИ

Таким чином, узагальнене поняття «соціальна відповідальність» поєднує багато складових. Відносно до закладу охорони здоров'я, соціальна відповідальність – це, насамперед, бездоганне виконання закладами охорони здоров'я своїх послуг, поважне ставлення до пацієнтів, співробітників та партнерів; ведення активної соціальної політики, що базується на гармонійних взаємовідносинах та діалогах із суспільством, а також у допомозі вирішення найгостріших соціальних проблем. Будь-які соціально спрямовані дії у межах

Джерело: Узагальнено авторами.

Рисуюнок 1. Механізм управління соціальної відповідальності в закладі охорони здоров'я

внутрішніх та зовнішніх програм повинні бути скоординовані із стратегічними завданнями галузі охорони здоров'я. Необхідно оптимізувати управлінські рішення та схеми, активізувати впровадження принципів соціальної відповідальності для створення позитивного іміджу вітчизняних закладів охорони здоров'я. Втілювати в життя ідеї соціальної відповідальності повинні фахівці, які мають відповідну підготовку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Beleckaya, L. I. (1972). Свобода и ответственность [Svoboda i otvetstvennost] (Ph.D. Thesis). Saratov.
2. Civilnij Kodeks Ukraini (2003). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
3. David, P., & Sklar, M. D. (2018). How Can We Create a More Family-Friendly, Healthful Environment for Our Future Health Professionals? *Academic Medicine*, 93(11), 1595-1598. <https://doi.org/10.1097/ACM.0000000000002397>
4. Dudkin, O. V. (2010). Трансформація сутності соціальної відповідальності підприємства в умовах економічної нестабільності [Transformaciya sutnosti socialnoyi vidpovidalnosti pidpriyemstva v umovah ekonomichnoyi nestabilnosti]. *Visnik Sumського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент»*, 5(1), 150–155.
5. Grinko, T. V., & Timar, I. V. (2014). Імідж підприємств сфери послуг: сутність поняття та особливості формування [Imidzh pidpriyemstv sferi poslug: sutnist ponyattya ta osoblivosti formuvannya]. *Zbirnik naukovih prac Cherkaskago derzhavnogo*

- tehnologichnogo universitetu. Seriya: Ekonomichni nauki, 38(1), 127-133.
6. Grinko, T. V., & Savchenko, K. S. (2017). Науково-методичні підходи до оцінки кадрового потенціалу медичного закладу [Naukovo-metodichni pidhodi do ocinki kadrovogo potencialu medichnogo zakladu]. Naukovi zapiski Nacionalnogo universitetu «Ostrozka akademiya». Seriya: Ekonomika, 7(35), 23-27.
  7. Grinko, T. V., & Shevchenko V. A. (2016). Організаційно-економічний механізм у системі управління господарською діяльністю закладів охорони здоров'я [Organizacijno-ekonomichnij mehanizm u sistemі upravlinnya gospodarskoju diyalnistyu zakladiv ohoroni zdorov'ya]. Ekonomika ta pidpriyemnictvo: zb. nauk. prac, 36-37, 96-110.
  8. Hachaturov, R. L., & Yagutyan, R. G. (1995). Юридическая ответственность [Yuridicheskaya otvetstvennost]. Tolyatti: Mezhdunar. akadem. biznesa i bankovskogo dela.
  9. Kriminalnij Kodeks Ukrayini (2001). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
  10. Melnik, S. V., Chumakov, D. D., & Martinenko, M. M. (2012). Методичні рекомендації щодо формування та впровадження в Україні системи соціальної відповідальності бізнесу [Metodichni rekomendaciyi shodo formuvan-nya ta vprovadzhennya v Ukrayini sistemi socialnoyi vidpovi-dalnosti biznesu]. Lugansk: DUN-DI STV.
  11. Ohrimenko, O. O., & Ivanova, T. V. (2015). Соціальна відповідальність [Socialna vidpovidalnist]. Kiyiv: Nacionalnij tehnicnij universitet Ukrayini «Kiyivskij politehnicnij institut».
  12. Polyakova, O. M. (2013). Корпоративна соціальна відповідальність в Україні [Korporativna socialna vidpovidalnist v Ukrayini]. Visnik ekonomiki transportu i promislovosti, 44, 279-283. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2013_44_66
  13. Semyakin, M. N. (2010). Источники гражданского права: проблемы теории и практики [Istochniki grazhdanskogo prava: problemy teorii i praktiki]. M.: Yurlitin-form.
  14. Ukaz Prezidenta Ukrayini «Pro klyatvu likarya» (1992). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/349/92>
  15. Zaichuk, O. V., & Onishchenko, N. M. (2006). Теорія держави і права [Teoriia derzhavy i prava]. Kyiv: Yurinkom Inter. Retrieved from http://ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part3/2401.htm
  16. Zakon Ukrayini «Osnovi zakonodavstva Ukrayini pro ohoronu zdorov'ya» (1992). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>

“Assessment of the competitiveness of tourist insurance in insurance companies”

AUTHORS	Elza Rza kizi Mamedova
ARTICLE INFO	Elza Rza kizi Mamedova (2018). Assessment of the competitiveness of tourist insurance in insurance companies. <i>Development Management</i> , 16(3), 8-17
RELEASED ON	Tuesday, 18 December 2018
RECEIVED ON	Friday, 22 June 2018
ACCEPTED ON	Wednesday, 12 September 2018
LICENSE	 This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License
JOURNAL	"Development Management"
ISSN PRINT	2413-9610
FOUNDER	Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

NUMBER OF REFERENCES

12

NUMBER OF FIGURES

2

NUMBER OF TABLES

5

S. KUZNETS KHNUUE

Founder:

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Nauky avenue, 9-A, Kharkiv, 61166, Ukraine
<http://www.hneu.edu.ua/>

Received on: 22th of June, 2018

Accepted on: 12th of September, 2018

© Elza Rza kizi Mamedova, 2018

Elza Rza kizi Mamedova, Graduate student of the Department of Financial Services Management, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine.

This is an Open Access article, distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution 4.0 International license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Elza Rza kizi Mamedova (Ukraine)

ASSESSMENT OF THE COMPETITIVENESS OF TOURIST INSURANCE IN INSURANCE COMPANIES

Abstract

The essence of travel insurance is analyzed in the article. Key indicators of the competitiveness of travel insurance in insurance companies have been identified with using the method of multivariate factor analysis. A new method of calculation of integral indicator of competitiveness and a methodical approach to the definition of the insurance company's competitiveness class is proposed with using of cluster and discriminatory analysis. In the first stage, cluster analysis was used which allow to divide insurance companies into the classes of competitiveness. Classification functions were developed based on discriminant analysis. These functions can be used to assess the competitiveness of insurance companies that are not included in the sample, but required analysis and development of measures to improve the competitiveness of travel insurance.

Keywords

competitiveness, travel insurance, insurance company, methodical approach, discriminatory analysis

JEL Classification

G22

Ельза Рза кизи Мамедова (Україна)

ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТУРИСТИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В СТРАХОВИХ КОМПАНІЯХ

Анотація

У статті проаналізовано сутність туристичного страхування. З використанням методу багатовимірної факторної аналізу визначено ключові показники конкурентоспроможності туристичного страхування в страхових компаніях. Запропоновано новий метод розрахунку інтегральних показників конкурентоспроможності та науково-методичний підхід до визначення класу конкурентоспроможності страхових компаній із використанням кластерного та дискримінантного аналізу. На першому етапі використано кластерний аналіз, який дав змогу розділити страхові компанії за класами конкурентоспроможності. На основі дискримінантного аналізу отримано класифікаційні функції, які можливо використовувати для оцінки конкурентоспроможності страхових компаній, що не ввійшли до досліджуваної вибірки, але потребують аналізу та розроблення заходів з підвищення конкурентоспроможності туристичного страхування.

Ключові слова

конкурентоспроможність, туристичне страхування, страхова компанія, методичний підхід, дискримінантний аналіз

Класифікація JEL

G22

ВСТУП

Національний ринок туристичного страхування є конкурентним, причому ключовим фактором прийняття рішення щодо вибору найбільш привабливих умов страхування є не лише розмір страхового тарифу, а й якість обслуговування у страховій компанії та надійність страхового захисту. Слід звернути увагу, що дані параметри тісно взаємозв'язані та впливають один на одного, що дає змогу стверджувати про необхідність формування науково-

методичного підходу до оцінювання конкурентоспроможності послуг з туристичного страхування, що створить основу для ефективного регулювання конкурентоспроможності туристичного страхування в країні. Визначення рівня конкурентоспроможності страхових послуг з урахуванням внутрішніх системних взаємозв'язків дасть змогу зробити об'єктивні висновки щодо наявної ситуації та визначити перспективні напрями регулювання й управління конкурентоспроможністю.

1. ЛІТЕРАТУРНИЙ ОГЛЯД

Питання розвитку туристичного страхування та забезпечення його конкурентоспроможності перебувають у полі зору вітчизняних і зарубіжних науковців та відображені у працях Абрамітової [1], Бурчевського [4], Грабчук [6], Іоніна [12], Кравчук [7], Марценюк-Розарьонової [9] та ін.

Незважаючи на значну кількість досліджень з обраної проблематики, питання розроблення методичного забезпечення оцінки конкурентоспроможності туристичного страхування досліджені не достатньо, що обумовлює постановку мети та завдань роботи.

2. МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є розробка теоретичних положень та практичних рекомендацій до оцінки конкурентоспроможності туристичного страхування в страхових компаніях. Для досягнення поставленої мети автором вирішено наступні завдання: узагальнено сутність туристичного страхування; встановлено показники, що характеризують конкурентоспроможність туристичного страхування; визначено ключові показники конкурентоспроможності; здійснено розподіл страхових компаній за класами конкурентоспроможності туристичного страхування; побудовано функції класифікації страхових компаній за класами конкурентоспроможності.

3. РЕЗУЛЬТАТИ

Розглядаючи конкурентоспроможність як основний фактор ефективного розвитку страхового ринку насамперед необхідно визначити складові поняття, що утворюють термін конкурентоспроможність туристичного страхування.

У науковій літературі [3, 10] розрізняють два аспекти конкурентоспроможності: послуги як міри її привабливості для цільових груп споживачів, страхової компанії як здатності страхової компанії діяти на ринку нарівні з присутніми там аналогічними конкуруючими суб'єктами.

Туристичне страхування, на думку Абрамітової – вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів основних суб'єктів туристичного ринку (туристів, туристичних компаній та інших організацій у сфері туризму), виникнення яких пов'язано з реалізацією туристичних послуг, включає страхові продукти в галузях особистого страхування, майнового страхування і страхування відповідальності, та здійснюється в добровільній або обов'язковій формі відповідно до вітчизняного законодавства і міжнародних нормативно-правових документів [1].

Таким чином, конкурентоспроможність туристичного страхування можна визначити як міру привабливості туристичного страхування для цільових груп споживачів, що є суб'єктами туристичного ринку (туристів, туристичних компаній та інших організацій у сфері туризму).

Визначення рівня конкурентоспроможності туристичного страхування, на думку автора, є результатом порівняння привабливості страхових послуг для споживачів. В свою чергу конкурентоспроможність туристичного страхування включає такі складові: привабливість умов туристичного страхування,

ринкове положення компанії на ринку туристичного страхування, конкурентоспроможність страхової компанії. У науковій літературі [4, 12, 7] розроблено низку показників для оцінки конкурентоспроможності страхових послуг та страхових компаній (Таблиця 1), що можуть використовуватися для оцінки конкурентоспроможності туристичного страхування.

Таблиця 1. Показники конкурентоспроможності туристичного страхування

Джерело: Узагальнено автором.

Критерій конкурентоспроможності	Показник конкурентоспроможності
Привабливість умов туристичного страхування	Розмір страхового тарифу (X1)
	Асортимент страхових послуг з туристичного страхування (X2)
	Кількість ліцензій на здійснення туристичного страхування (X3)
	Рівень страхових виплат з туристичного страхування (X4)
Ринкове положення компанії на ринку туристичного страхування	Темпи приросту валових страхових премій з туристичного страхування (X5)
	Частка компанії у ринковому обсязі страхових премій з туристичного страхування (X6)
	Досвід роботи компанії на ринку туристичного страхування (X7)
Конкурентоспроможність страхової компанії	Тривалість ділової активності страхової компанії (X8)
	Кількість структурних підрозділів страхової компанії (X9)
	Кількість видів діяльності страхової компанії (X10)
	Середньооблікова чисельність штатних працівників (X11)
	Темпи приросту валових страхових премій (X12)
	Частка іноземного капіталу (X13)
	Середній стаж керівної роботи посадових осіб страхової компанії (X14)
	Показник ефективності менеджменту (розраховується як відношення доходу від реалізації послуг до адміністративних витрат) (X15)
	Платоспроможність страхової компанії (відношення фактичного запасу платоспроможності до нормативного запасу платоспроможності) (X16)
	Рентабельність страхової діяльності страхової компанії (X17)
	Рентабельність інвестиційної діяльності страхової компанії (X18)
Кількість скарг до страхової компанії протягом року (X19)	

Представлені у Таблиці 1 показники не дають змогу отримати комплексну оцінку конкурентоспроможності туристичних послуг страхової компанії. Тому постає необхідність у розробленні методики інтегрального оцінювання, яка б враховувала основні показники, що визначають конкурентоспроможність туристичних послуг, та усувала суб'єктивність суджень експертів при визначенні конкурентних позицій страховика.

З метою оптимізації витрат часу на проведення оціночних процедур у роботі постає необхідність вибору найбільш інформативних показників конкурентоспроможності туристичних послуг із тих, що представлені у Таблиці 1.

Для вирішення цього завдання у роботі використано факторний аналіз, який дозволяє відділити взаємозалежні показники від незалежних, суттєві від несуттєвих, обґрунтувати вибір системи показників, оцінити їх інформативність [2]. У роботі формування системи показників для оцінки конкурентоспроможності туристичного страхування здійснено за публічною звітністю 44 страхових компаній України, які відповідно до даних інформаційно-аналітичного видання «Форіншурер» [5] є лідерами страхового ринку України за даним видом страхування.

Важливою умовою для проведення факторного аналізу є аналіз визначених показників на наявність мультиколінеарності, тобто встановлення тісноти лінійного зв'язку між коефіцієнтами. Наявність тісного лінійного зв'язку між показниками може привести до викривлення оцінок параметрів моделі та до зниження точності інтерпретації результатів розрахунків. Згідно зі шкалою Чедока [12], нижньою межею значення сильної тісноти зв'язку між величинами є коефіцієнт парної кореляції зі значенням 0.7. З метою виключення із переліку показників коефіцієнтів, що мають тісний лінійний зв'язок визначено парні коефіцієнти кореляції, які мають бути менше за 0.7.

На основі проведеної оцінки встановлено, що наведені у Таблиці 1 показники не мають тісного лінійного

зв'язку між собою. Тому у подальший факторний аналіз включаються усі показники із Таблиці 1.

Факторний аналіз направлений на встановлення наявності взаємозв'язків між коефіцієнтами, які надають характеристику різних аспектів конкурентоспроможності туристичного страхування за деякий період часу і мають різне походження, зменшення їх кількості та виявлення тих показників, які пояснюють більшу частину відхилень у значеннях даних, що оцінюються [12].

Для здійснення факторного аналізу автором застосовано програмний комплекс STATGRAPHICS Centurion. Для проведення коректного факторного аналізу необхідно дотримуватися умови, за якої кількість спостережень кожного коефіцієнта перевищує кількість показників у два рази. У даному дослідженні ця умова дотримується для вибірки страхових компаній, оскільки кожен із 19 показників характеризується 44 спостереженнями, а достатньо хоча б 36 спостережень.

У роботі автором використано метод головних компонент, як один із найбільш поширених видів факторного аналізу. Перевагами обраного методу є простота застосування при здійсненні узагальнення значень ознак. Сутність методу полягає у виділенні m головних компонент, або узагальнених ознак, за m -кількістю вихідних ознак. Метод базується на гіпотезі, відповідно до якої значення сукупності взаємопов'язаних ознак створює певний результат [2].

Метод головних компонент передбачає поетапне визначення факторів на основі застосування різних процедур ортогонального чи косокутного обертання, під час чого показники однієї частини факторних навантажень збільшуються, а іншої частини – знижуються. Крім того, автором використано процедуру (Varimax), яка максимізує варіацію квадратів факторних навантажень за кожною компонентою та дає можливість надати просте трактування визначених факторів [2].

Отримані результати факторного аналізу для страхових компаній наведено у Таблиці 2, де необхідна кількість факторів визначається величиною накопиченої дисперсії.

Таблиця 2. Характеристика факторів, що визначають конкурентоспроможність туристичного страхування

Джерело: Узагальнено автором.

Фактор	Власне значення фактора	Відсоток загальної дисперсії	Відсоток накопиченої дисперсії
1	2.88086	15.162	15.162
2	2.18287	11.489	26.651
3	1.7234	9.071	35.722
4	1.63444	8.602	44.324
5	1.46009	7.685	52.009
6	1.43947	7.576	59.585
7	1.22045	6.423	66.008
8	1.18072	6.214	72.223

Значення накопиченої дисперсії має бути не менше 70%. Це свідчить про те, що визначені фактори характеризують 70% варіації досліджуваного процесу, а 30% мінливості пояснюються іншими факторами [2].

Результати проведеного факторного аналізу (Таблиця 2) продемонстрували, що оцінку конкурентоспроможності туристичного страхування доцільно проводити на основі восьми отриманих факторів, які пояснюють 72.223% варіабельності оцінки рівня привабливості страхових послуг. Наявність восьми факторів зумовлено різноплановістю показників, що характеризують усі аспекти конкурентоспроможності туристичного страхування. До складу кожного з обраних факторів можуть увійти усі обрані показники, але для оптимізації витрат часу на здійснення розрахунків оцінюється їх вагомість за розміром навантаження. Доведено, що показник входить до фактора, якщо значення

навантаження перевищує 0.70. Таке навантаження є вагомим або значущим [2].

За результатами обертання за процедурою Варімакс одержано факторні навантаження, представлені у Таблиці 3, які показують кореляційний зв'язок між показниками та факторами.

Таблиця 3. Тіснота зв'язку між показниками конкурентоспроможності туристичного страхування та узагальненими факторами

Показник	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4	Фактор 5	Фактор 6	Фактор 7	Фактор 8
1	2	3	4	5	6	7	8	9
X1	0.44	0.19	-0.05	0.03	0.78	-0.17	-0.06	-0.01
X2	-0.04	0.17	0.02	-0.13	-0.37	0.55	0.05	0.02
X3	0.05	0.83	0.04	0.05	0.01	-0.01	-0.03	-0.05
X4	-0.43	0.27	0.32	-0.31	0.42	0.00	-0.09	-0.22
X5	-0.03	0.01	-0.13	0.83	-0.04	0.06	0.00	0.03
X6	-0.33	0.17	0.72	-0.02	-0.18	0.00	-0.02	0.18
X7	-0.21	0.19	-0.57	-0.20	-0.10	0.27	0.18	0.41
X8	0.10	0.46	-0.39	0.22	-0.09	0.26	-0.16	0.17
X9	-0.17	0.34	0.16	0.81	0.11	-0.10	0.05	0.03
X10	-0.02	0.73	-0.15	0.29	0.12	-0.12	0.21	-0.34
X11	-0.29	0.33	0.00	0.12	0.03	-0.03	0.68	0.24
X12	0.14	-0.13	0.74	-0.06	-0.02	0.29	0.01	0.08
X13	-0.53	0.46	0.06	-0.19	0.01	-0.26	0.12	0.17
X14	-0.18	-0.07	-0.07	0.03	0.66	0.12	0.03	0.15
X15	-0.04	0.07	0.13	-0.11	-0.19	0.75	-0.06	-0.05
X16	0.74	0.03	-0.09	-0.24	-0.23	0.10	-0.24	0.10
X17	0.06	-0.14	0.09	0.08	0.13	-0.09	-0.04	0.85
X18	0.77	0.11	0.11	-0.10	0.15	-0.15	0.24	0.00
X19	0.17	-0.13	-0.05	-0.03	-0.05	-0.08	0.89	-0.17

Аналіз та узагальнення даних Таблиці 3 дозволяє зробити такі висновки: до першого фактору увійшов показник платоспроможність страхової компанії (X16) з навантаженнями 0.74 та коефіцієнт рентабельності інвестиційної діяльності страхової компанії (X18) з навантаженнями 0.77. Такий склад фактору свідчить, що підвищення рівня платоспроможності та рентабельності інвестиційної діяльності страхової компанії сприяє зростанню довіри споживачів до страховика, а отже робить туристичне страхування в даній компанії більш привабливим для клієнтів. Це дозволяє інтерпретувати перший фактор як надійність страхової компанії.

У другому факторі значущими є показник кількості ліцензій на здійснення туристичного страхування (X3) з навантаженнями 0.83 та кількості видів діяльності страхової компанії (X10) з навантаженнями 0.73, що дозволяє визначити такий зв'язок, як фактор повноти асортименту страхових послуг у страховій компанії.

Структуру третього фактору визначають показники частки компанії у ринковому обсязі страхових премій з туристичного страхування (X6) та темпи приросту валових страхових премій (X12). Зазначене дозволяє тлумачити сутність третього фактору як ринкову позицію страхової компанії. До складу четвертого фактору із навантаженнями 0.83 увійшов показник темпів приросту валових страхових премій з туристичного страхування (X5) та з навантаженнями 0.83 – показник кількості структурних підрозділів страхової компанії (X9), що дозволяє визначити цей фактор як рівень розвитку каналів збуту послуг з туристичного страхування.

П'ятий фактор включає розмір страхового тарифу з туристичного страхування (X1) зі значущістю 0.78. Тому цей фактор можна інтерпретувати як ціну послуг з туристичного страхування.

У шостому факторі значущим є показник ефективності менеджменту (X15) з навантаженнями 0.75, що дозволяє визначити такий зв'язок, як фактор якості управління страховою діяльністю.

У структурі сьомого фактору ключовим є показник кількості скарг до страхової компанії протягом року (X19) з навантаженням 0.89. Зазначене дозволяє тлумачити сутність сьомого фактору як добросовісність страхової компанії.

Структуру восьмого фактору визначає показник рентабельність страхової діяльності страхової компанії (X17) з навантаженням 0.85. Відповідно цей фактор характеризує ефективність страхової діяльності страхової компанії.

Таким чином, за результатами факторного аналізу встановлено, що оцінку конкурентоспроможності туристичних послуг доцільно проводити на основі 12 показників.

Раціональне використання інформації, отриманої за результатами оцінки конкурентоспроможності, на основі сформованої системи показників можливо за умови перетворення її у форму, зручну для подальшого аналізу. Інструментом такої формалізації може виступити науково-методичний підхід до визначення класу конкурентоспроможності туристичного страхування.

Для розподілу страхових компаній за класами конкурентоспроможності використано методи кластерного та дискримінантного аналізу. Кластерний аналіз дозволяє розподілити страхові компанії за класами кредитоспроможності. Для визначення, до якого класу має потрапити страхова компанія, що не увійшла до вибірки фінансових установ у даному дослідженні, постає необхідність у використанні методу дискримінантного аналізу. Цей метод дає змогу побудувати класифікацію за допомогою навчальної вибірки [4].

Перед тим, як здійснювати дискримінантний аналіз, необхідно визначити можливість поділу сукупності страхових компаній на окремі кластери. Для вирішення цього завдання використано кластерний аналіз, який дозволяє розділити (виділити) низку показників на групи або кластери. При цьому для застосування обрано об'єднувальний агломеративний метод, що представляє собою послідовне об'єднання близьких за їх параметрами об'єктів в один кластер. Процес такого послідовного об'єднання можна зобразити графічно у вигляді дендрограми або дерева об'єднання. Таке зручне представлення дозволяє наочно представити кластеризацію агломеративними алгоритмами [11].

Оскільки аналізовані показники мають різні діапазони значень, для запобігання викривлення отриманих результатів проведено стандартизацію значень сукупності даних. Для реалізації методу деревовидної кластеризації використані наступні умови: міра відстані між об'єктами – Евклідова відстань; правило об'єднання або зв'язку – метод Варда [11].

Результати застосованого об'єднувального агломеративного методу для групування страхових компаній за класами конкурентоспроможності представлені на Рисунку 1.

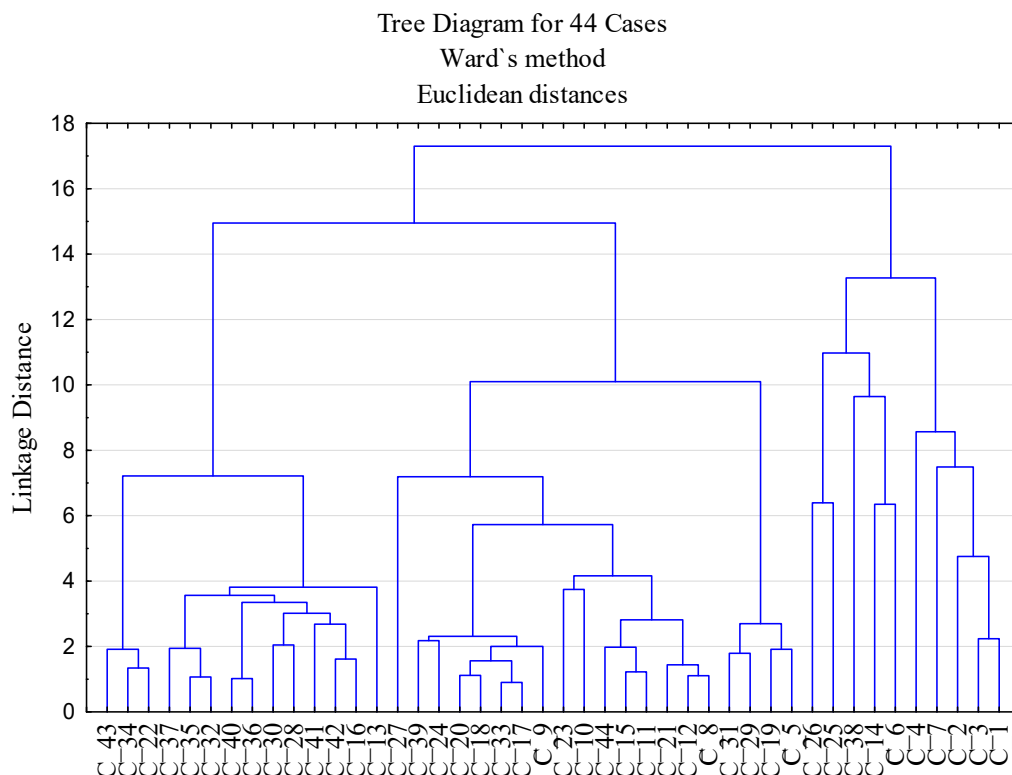
Як видно із Рисунку 1, уся сукупність страхових компаній не є розрізною і з неї можна сформувати окремі кластери за рівнями конкурентоспроможності туристичного страхування.

Необхідною умовою проведення дискримінантного аналізу є попереднє віднесення об'єктів дослідження до класів, тобто попереднє визначення класів конкурентоспроможності страхових компаній на ринку туристичного страхування, що виступають базою дослідження.

Для вирішення цього завдання використано метод К-середніх кластерного аналізу. Метод К-середніх є найпоширенішим серед неієрархічних методів (також називається швидким кластерним аналізом) [11]. Основним чинником, який обґрунтовує доцільність вибору цього методу, є те, що для можливості його використання необхідно мати гіпотезу про найімовірнішу кількість кластерів на відміну від ієрархічних методів, що не потребують попередніх припущень щодо кількості кластерів.

Із Рисунку 1 можна зробити припущення, що доцільним є поділ страхових компаній на 6 класів за рівнем

Рисунок 1. Дендрограма об'єднання страхових компаній у кластери за показниками конкурентоспроможності туристичного страхування

конкурентоспроможності. Основним завданням методу К-середніх є поділ сукупності на задану кількість кластерів таким чином, щоб дисперсія між кластерами була як можна більша, а внутрішньокласова дисперсія – як найменша, тобто відстань між кластерами повинна бути достатньо велика, а відстань між елементами кожного кластеру незначна [1].

Характеристику міжкластерної та внутрішньокластерної дисперсії за сформованими кластерами страхових компаній надано в Таблиці 4.

Таблиця 4. Статистичний аналіз дисперсії за сформованими кластерами страхових компаній

Джерело: Узагальнено автором.

Показник Конкурентоспроможності	Міжкластерна дисперсія	Кількість ступенів свободи	Внутрішньокластерна дисперсія	Кількість ступенів свободи	Критерій Фішера
1	2	3	4	5	6
X1	29.04034	5	13.95966	38	19.653
X3	27.33699	5	15.66301	38	14.354
X5	42.88845	5	0.11155	38	2922.145
X6	31.60359	5	11.39641	38	21.076
X9	21.78848	5	21.21152	38	7.807
X10	23.86733	5	19.13267	38	9.481
X12	28.34838	5	14.65162	38	13.928
X15	37.17588	5	5.82412	38	111.191
X16	22.42256	5	20.57744	38	8.281
X17	39.53506	5	3.46494	38	79.666
X18	39.85904	5	3.14096	38	80.599
X19	39.45830	5	3.54170	38	84.672

Інформація представлена у Таблиці 4 демонструє, що міжкласова дисперсія значно перевищує внутрішньокласову, що свідчить про ефективність кластеризації. Статистичний критерій Фішера значно перевищує табличне значення, що дозволяє зробити висновок про адекватність отриманих результатів кластерного аналізу сукупності страхових компаній за показниками конкурентоспроможності туристичного страхування.

Розподіл страхових компаній аналізованої сукупності за визначеними класами конкурентоспроможності туристичного страхування надано у Таблиці 5.

На основі представленого у Таблиці 5 розподілу страхових компаній за класами конкурентоспроможності з використанням програмного пакету продукту Statistica 8 побудовано дискримінантні функції класифікації страхових компаній за рівнями конкурентоспроможності туристичного страхування (Рисунок 2).

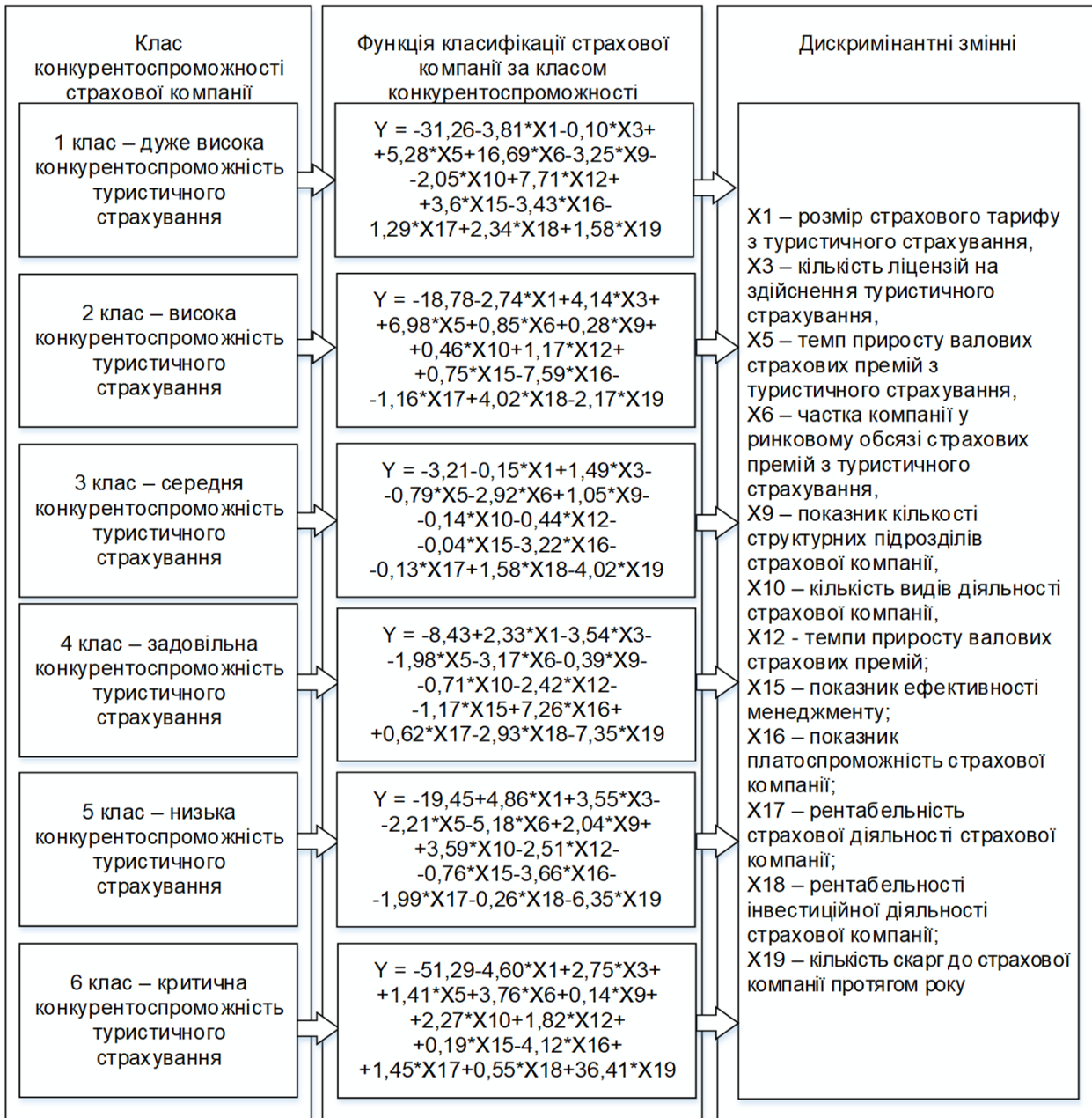
Для проведення дискримінантного аналізу страховиків загальна кількість спостережень склала 44, з яких: 5 спостережень, за якими страхові компанії характеризуються дуже високою конкурентоспроможністю, 1 компанія має високу конкурентоспроможність, 15 – середню конкурентоспроможність, 15 – задовільну конкурентоспроможність, 3 – низьку, 5 – критичну. Вхідний масив даних сформовано таким чином, щоб максимально зрівняти розмірність класів – кількість спостережень у них, для підвищення достовірності результатів моделювання.

Таблиця 5. Розподіл страхових компаній за класами конкурентоспроможності туристичного страхування

Клас конкурентоспроможності туристичного страхування	Склад кластерів страхових компаній за рівнем конкурентоспроможності туристичного страхування
Клас 1 – дуже висока конкурентоспроможність	ПрАТ «СК ПЗУ Україна», ПрАТ «Європейське туристичне страхування», ПрАТ «СК «ВУСО», ПрАТ СК «Кремійнь», ТДВ «СК«УКРФІНСТРАХ».
Клас 2 – висока конкурентоспроможність	ПрАТ «УПСК».
Клас 3 – середня конкурентоспроможність	ПрАТ УСК «Княжа віснна іншуранс груп», ПрАТ СК «Перша», ПрАТ СК «АХА Страхування», ПАТ СК «Універсальна», АСК «ІНГО Україна», ТДВ СТ «Глобус», ПрАТ СК «Арсенал Страхування», ТДВ СК «Альфа-Гарант», ПрАТ СК «Альфа Страхування», ПАТ СК «Українська страхова група», ПрАТ СК «Уніка», ПрАТ «Київський страховий дім», ПрАТ «Просто-страхування», ПрАТ СК «ЗДОРОВО», ПАТ «СК «Країна».
Клас 4 – задовільна конкурентоспроможність	ПрАТ СК «Альянс», ПрАТ «УТСК», ПрАТ СК «Граве Україна», ПрАТ «АСК «ОМЕГА», ТДВ «СК «Мотор-Гарант», ПАТ «ХМСК», ПрАТ СК «Галицька», ПрАТ СК «Український страховий стандарт», ПрАТ АСК «Скарбниця», ПрАТ СК «АРМА», ПрАТ СК «Саламандра-Україна», ПрАТ СК «Теком», ТДВ «Міжнародна страхова компанія», ПрАТ СК«ЮНІСОН СТРАХУВАННЯ», ПрАТ «СК«Інтер-Поліс».
Клас 5 – низька конкурентоспроможність	АТ «СГ«ТАС», ПрАТ «УАСК АСКА», ПрАТ «СК«БРОКБІЗНЕС».
Клас 6 – критична конкурентоспроможність	ПрАТ СК «Провідна», НАСК «Оранта», ТДВ СТ «Домінанта», ПрАТ «Європейський страховий союз», ПрАТ «УТСК».

Побудовані з використанням дискримінантного аналізу функції, що представлені на Рисунку 2, дозволяють на основі значень фінансових показників визначити клас страхової компанії за рівнем за конкурентоспроможності туристичного страхування. Щоб визначити клас конкурентоспроможності страхової компанії, потрібно розрахувати значення класифікаційної функції (У). Страхова компанія співвідноситься з тим класом за рівнем конкурентоспроможності туристичного страхування, для якого розраховане значення функції є максимальним [2].

Визначено, що кожному класу конкурентоспроможності туристичного страхування відповідає конкретна побудована у роботі функція, яка описує модель. Отримані в ході дослідження моделі за кожним класом конкурентоспроможності дають змогу проводити аналіз страхових компаній в майбутніх періодах, а також прогнозувати стан страхових компаній за кожним напрямом аналізу, виходячи з прогнозних

Рисунок 2. Функції класифікації страхових компаній за класами конкурентоспроможності

значень множини показників. У ході дослідження автором доведено, що отримані класифікаційні функції можливо використовувати для оцінки конкурентоспроможності страхових компаній, що не ввійшли до досліджуваної вибірки, але потребують аналізу та розроблення заходів з підвищення конкурентоспроможності туристичного страхування.

ВИСНОВКИ

Процес регулювання та управління конкурентоспроможністю страхових послуг носить системний характер, реалізація якого повинна базуватися на формуванні комплексу кількісних показників та розробці методики інтегрального оцінювання конкурентних позицій страхової компанії. У даному дослідженні автором з використанням факторного аналізу сформовано систему кількісних та якісних

показників для оцінки конкурентоспроможності туристичного страхування у страхових компаніях. Запропоновано новий метод розрахунку інтегральних показників конкурентоспроможності та науково-методичний підхід до визначення класу конкурентоспроможності страхових компаній із використанням кластерного та дискримінантного аналізу. На першому етапі використано кластерний аналіз, який дав змогу розділити страхові компанії за класами конкурентоспроможності. На основі дискримінантного аналізу отримано класифікаційні функції, які можливо використовувати для оцінки конкурентоспроможності страхових компаній, що не ввійшли до досліджуваної вибірки, але потребують аналізу та розроблення заходів з підвищення конкурентоспроможності туристичного страхування. У подальшому постає необхідність у розробці заходів підвищення конкурентоспроможності туристичного страхування для кожного класу страхових компаній.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

---

1. Abramitova, D. R. (2013). Розвиток страхування туризму в Україні [Rozvytok strakhuvannya turyzmu v Ukraini]. *Visnyk Ukrainiskoi akademii bankivskoi spravy*, 1, 134-138. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VUABS_2013_1_22
2. Achkasov, A. Y., Plakida, V. T., Voronkov, O. O., & Voronkova, T. V. (2008). Теорія імовірності і математична статистика [Teoriia imovirnosti i matematychna statystyka] (247 p.). Kharkiv: KhNAMH.
3. Azoev, H. L. (1996). Конкуренция: анализ, стратегия и практика [Konkurentsya: analiz, stratelyia y praktyka]. M.: Ekonomyka.
4. Burchevskiy, V. Z. (2009). Конкурентоспроможність страхової компанії як об'єкта стратегічного аналізу [Konkurentospromozhnist strakhovoi kompanii yak obiekta stratehichnoho analizu]. *Finansy, oblik i audyt*, 13, 177-184.
5. Forinshurer. Рейтинг страхових компаній України [Reitynh strakhovykh kompaniy Ukrainy]. Retrieved from <http://forinsurer.com/ratings/nonlife>
6. Hrabchuk, O. M. (2015). Особливості розвитку страхування туризму в Україні [Osoblyvosti rozvytku strakhuvannya turyzmu v Ukraini]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 7, 24-29.
7. Ionin, M. Ye. (2014). Параметри оцінки конкурентної позиції страхової компанії [Parametry otsinky konkurentnoi pozytsii strakhovoi kompanii]. *Fynansy, uchet, banky*, 1, 136-143.
8. Kravchuk, H. V. (2009). Конкурентоспроможність і розвиток страхового ринку України [Konkurentospromozhnist i rozvytok strakhovoho rynku Ukrainy]. Chernihiv.
9. Martseniuk-Rozaronovoi, O. V., & Nechyporuk, V. M. (2018). Стан, проблеми та перспективи розвитку страхування туристів в Україні [Stan, problemy ta perspektyvy rozvytku strakhuvannya turystiv v Ukraini]. *Efektivna ekonomika*, 11. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.11.57>
10. Porter, M. (2000). Конкуренция [Konkurentsya] (480 p.). M.: Vyliams.
11. Vasylenko, O. A., & Sencha, I. A. (2011). Математично-статистичні методи аналізу у прикладних дослідженнях [Matematychno-statystychni metody analizu u prykladnykh doslidzhenniakh] (166 p.). Odesa: ONAZ im. O.S. Popova.
12. Zaks, L. (1976). Статистическое оценивание [Statystycheskoe otsenyvanye] (598 p.). M.: "Statystyka".

“Process of management of environmental security of the enterprise”

AUTHORS	Maryna Mashchenko https://orcid.org/0000-0002-8863-6040
ARTICLE INFO	Maryna Mashchenko (2018). Process of management of environmental security of the enterprise . <i>Development Management</i> , 16(3), 18-22
RELEASED ON	Saturday, 22 December 2018
RECEIVED ON	Monday, 03 September 2018
ACCEPTED ON	Friday, 14 September 2018
LICENSE	 This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License
JOURNAL	"Development Management"
ISSN PRINT	2413-9610
FOUNDER	Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

NUMBER OF REFERENCES

10

NUMBER OF FIGURES

1

NUMBER OF TABLES

0

S. KUZNETS KHNUe

Founder:

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Nauky avenue, 9-A, Kharkiv, 61166, Ukraine
<http://www.hneu.edu.ua/>

Received on: 3rd of September, 2018

Accepted on: 14th of September, 2018

© Maryna Mashchenko, 2018

Maryna Mashchenko, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Theory, Statistics and Forecasting, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine.

This is an Open Access article, distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution 4.0 International license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Maryna Mashchenko (Ukraine)

PROCESS OF MANAGEMENT OF ENVIRONMENTAL SECURITY OF THE ENTERPRISE

Abstract

Proved that at the present stage of economic development of state, environmental and socio-economic security plays an important role. The achievement of which is possible through the process of managing of invarionmental safety of the enterprise. It is considered that the purpose of the article is to study the implementation details of the environmental security of an enterprise. It will solve the problems of ecological-economic interaction and will allow building a sustainable development economy, that is, an environmentally and socially balanced economy. The purpose of the article is to study the process of management of enterprise security. The existing processes of enterprise safety management are investigated. The stages of the process of management of enterprise security of the enterprise are offered.

Keywords

security, environmental economy, environmental security of the enterprise, government, socio-economic development

JEL Classification

O10, O11, O50

М.А. Мащенко (Україна)

ПРОЦЕС УПРАВЛІННЯ ІНВАЙРОНМЕНТАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація

Обґрунтовано, що на сучасному етапі розвитку економіки важливу роль відіграє соціо-еколого-економічна безпека підприємства. Досягнення якої можливе за допомогою процесу управління інвайронментальної безпеки підприємства. Визначено, що дослідження особливостей реалізації інвайронментальної безпеки підприємства дозволить вирішити проблеми еколого-економічної взаємодії та дозволить побудувати економіку сталого розвитку, тобто екологічно та соціально збалансовану економіку. Метою статті є дослідження процесу управління інвайронментальною безпекою підприємства. Досліджено існуючі процеси управління безпекою підприємства. Запропоновано етапи процесу управління інвайронментальною безпекою підприємства.

Ключові слова

безпека, інвайронментальна економіка, інвайронментальна безпека підприємства, держава, соціально-економічний розвиток

Класифікація JEL

O10, O11, O50

ВСТУП

В сучасних моделях управління все більше приділяється увага безпеці функціонування підприємств. Проблеми екологічної безпеки – об'єкт вивчення як на глобальному, так і особистісному рівні. Актуалізується ця проблема і для підприємств, особливо – природокористувачів. Поштовхом для теоретичних досліджень стали принципи сталого розвитку, зеленої економіки, екологічно чистого виробництва. Проте підприємство – складна соціоекологоекономічна система, що обумовлює складність

і багатогранність цілей розвитку. Це вимагає їх узгодження, пошуку компромісів, що обумовило необхідність поєднання інвайронментальної та екологічної складової при обґрунтуванні концепції безпеки лісових господарств. Практика їх господарювання потребує відповідних інструментів щодо планування та реалізації заходів, спрямованих, з одного боку, на зниження негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище, збереження, відтворення та раціональне використання природно-ресурсного потенціалу лісових екосистем, з другого, забезпечення ефективної, прибуткової діяльності, що дозволяє забезпечити розширене відтворення, конкурентоспроможність, реалізацію поставлених цілей. Тому інвайронментальна безпека стає одним з базових критеріїв оцінки ефективності менеджменту підприємства, а її забезпечення розглядається як один з ключових процесів діяльності підприємства.

1. ЛІТЕРАТУРНИЙ ОГЛЯД

Досліджено взаємозв'язок економічної безпеки та інвайронментальної економіки, теоретично обґрунтовано сутність економічної категорії «інвайронментальна безпека» Мащенко [7]. Визначено пріоритети інвайронментальної безпеки Мащенко [8]. Досліджено особливості реалізації інвайронментальної безпеки Мащенко [6]. Проблему еколого-економічної безпеки досліджували в наукових розробках такі вчені-економісти як: Чубукова [3], Ліпкан [5], Васильєв [9], Вергун [10], Черчик [2, 1]. Дослідження інвайронментальної економіки мають місце в роботах вчених-економістів: Хопнера, Канта, Шолтенса [4].

2. МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета – дослідження особливостей реалізації інвайронментальної безпеки підприємства та процесу її управління.

3. РЕЗУЛЬТАТИ

Практичну направленість у визначенні змістовного наповнення управління інвайронментальною безпекою підприємства забезпечує процесний підхід, згідно якого управління інвайронментальною безпекою підприємства – це сукупність взаємодіючих процесів, які відбуваються у внутрішньому середовищі підприємства і забезпечують реалізацію поставлених цілей з урахуванням чинників зовнішнього середовища.

Цей підхід використовували багато вчених. Зокрема, Чубукова та Ольшанська розглядають процес управління економічною безпекою підприємства як «комплекс взаємопов'язаних операцій, спрямованих на досягнення підприємством стану інвайронментальної безпеки, тобто такого стану, в якому ймовірність негативних змін під впливом середовища є прийнятною».

Вчені називають такі етапи цього процесу:

1. Поточний моніторинг зовнішнього середовища; моніторинг внутрішнього середовища.
2. Діагностика показників діяльності суб'єкта господарювання та аналіз їх динаміки; виявлення передумов адаптації суб'єкта господарювання; формулювання цілей адаптації.
3. Вибір форми адаптаційної реакції та визначення її змісту; планування процесу адаптації.
4. Формування організаційної структури управління процесом адаптації з розподілом повноважень та відповідальності.
5. Доведення інформації щодо адаптаційних змін до персоналу, його мотивація.
6. Контроль та аналіз рівня виконання заходів адаптації.
7. Розробка та впровадження заходів щодо усунення виявлених недоліків, корегування адаптаційних заходів.
8. Оцінка ефективності застосування механізму адаптації.

Проте в цьому підході акцент ставиться на адаптації підприємства до змін в оточенні, що вже відбулись [3].

Ліпкан обґрунтовуючи сутність забезпечення національної безпеки, визначає його як активний процес свідомої цілеспрямованої діяльності суб'єкта управління, спрямованої на запобігання можливого порушення його нормального функціонування в результаті дії загроз та небезпек [5].

На нашу думку, найважливішим завданням системи управління інвайронментальною безпекою підприємства є забезпечення його внутрішньої стійкості та запобігання деструктивним впливам середовища підприємства, особливо природного.

Васильєв і Мейта обґрунтовують такі етапи формування системи інвайронментальної безпеки:

1. Моніторинг зовнішнього та внутрішнього середовища.
2. Оцінка рівня інвайроментальної безпеки підприємства за кожною складовою.
3. Моделювання нової системи інвайроментальної безпеки підприємства.
4. Вибір інструментів і засобів захисту від виявлених загроз.
5. Визначення центрів відповідальності та повноважень керуючих осіб.
6. Підготовка пропозицій щодо удосконалення системи інвайроментальної безпеки.
7. Розрахунок необхідних ресурсів.
8. Планування бюджету; упровадження сформованої системи на підприємстві та оцінка її ефективності [9].

Вергун, Нефедова, Тарасенко виділяють такі етапи процесу управління фінансово-економічною безпекою підприємства:

- проведення постійного моніторингу фінансового стану підприємства з метою раннього діагностування фінансової кризи (вибір індикаторів кризового розвитку, визначення відхилень фактичних значень від нормативних, аналіз виявлених відхилень, причин їх виникнення);
- визначення заходів щодо запобігання загрозам фінансово-економічній безпеці підприємства (оцінка потенційних можливостей підприємства щодо подолання загрози, розробка заходів, спрямованих на нейтралізацію загрози, оцінка ефективності планованих заходів з точки зору нейтралізації негативних впливів) [10].

Зазначений підхід, на нашу думку, відображає сутність тактичного управління, що, безумовно, важливе в контексті забезпечення швидкого реагування на негативні зміни. Використання процесного підходу дозволяє чітко встановити зміст, послідовність, функціональну направленість, адресність виконання дій. Це, в подальшому, при розробці механізму управління інвайронментальною безпекою підприємства, забезпечує формування процедур, правил, функціоналів щодо визначених бізнес-процесів.

Такий підхід має й інші важливі переваги:

1. Кожен процес націлений на кінцевий результат, а отже виконавець відповідає за його якість.
2. Обмін інформацією здійснюється усередині робочої групи бізнес-процесів, що виключає її спотворення, значно скорочує терміни передачі від одного суб'єкта бізнес-процесів до іншого.
3. Підвищується оперативність і адаптивність діяльності.
4. Розуміння процесу управління інвайронментальною безпекою підприємства загалом, від початку до кінця, дозволяє оптимально планувати ресурси, що забезпечить скорочення витрат, дозволить розподілити інвестиції у пріоритетні з позиції забезпечення безпеки сфери діяльності.
5. Знаючи всю послідовність етапів, можна так спланувати дії, щоб забезпечити ітераційність та перманентність управління інвайронментальною безпекою підприємства загалом, що дозволить запобігти багатьом проблемам у майбутньому і бути готовим до активних дій у разі виникнення негативних ситуацій.

З урахуванням зазначеного пропонуємо такі етапи процесу управління інвайронментальною безпекою підприємства:

- формування інституційного середовища забезпечення інвайронментальною безпекою підприємства (норми, процедури, правила, система організаційного забезпечення, формування еколого-інвайронментальної політики);
- моніторинг внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства;
- аналіз показників стану внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства;
- діагностика рівня інвайронментальної безпеки (відповідно до розроблених норм);
- прогнозування впливу чинників на рівень інвайронментальної безпеки;
- визначення можливостей і обмежень в діяльності підприємства щодо забезпечення інвайронментальної безпеки підприємства;
- розробка заходів щодо забезпечення інвайронментальної безпеки;
- реалізація заходів щодо забезпечення інвайронментальної безпеки;
- контроль за реалізацією заходів;
- оцінка ефективності управлінських рішень (Рисунок 1).

Формування інституційного середовища забезпечення інвайронментальної безпеки підприємства передбачає об'єднання різних інструментів, різнопланових і різнорідних функцій у цілісний механізм, орієнтований на цілі забезпечення інвайронментальної безпеки. Ці інструменти мають бути «вмонтованими» в систему управління підприємством, незалежно від ситуації, в якій воно знаходиться. Тим самим досягається комплексність, всеосяжність завдань управління інвайронментальною безпекою на всіх рівнях менеджменту. В ідеалі має бути спеціалізована структура з конкретними функціями забезпечення та підтримки інвайронментальної безпеки. Метою формування такого інституційного середовища є забезпечення працівників підприємства ефективними засобами підтримки інвайронментальної безпеки, для чого впроваджуються певні елементи інфраструктури забезпечення інвайронментальної безпеки, методи та стандарти дій з управління безпекою, що враховують існуючу нормативну базу, забезпечують захищеність, керованість, адаптивність, швидкість реагування.

Цей етап передбачає розробку методичних рекомендацій щодо реалізації усіх наступних етапів процесу управління інвайронментальною безпекою підприємства, а саме: політики забезпечення інвайронментальної безпеки підприємства; методики моніторингу та аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, діагностики стану інвайронментальної безпеки, прогнозування; механізму забезпечення інвайронментальної безпеки підприємства; формування (удосконалення) організаційного забезпечення.

Джерело: Розроблено автором.

Рисунок 1. Процес управління інвайронментальною безпекою підприємства

ВИСНОВКИ

Таким чином, процес управління інвайронментальною безпекою підприємства повинен містити наступні етапи: моніторинг внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства; аналіз показників стану внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства; діагностика рівня інвайронментальної безпеки (відповідно до розроблених норм); визначення якості та ефективності застосування складових інвайронментальної безпеки підприємства; прогнозування впливу чинників на рівень інвайронментальної безпеки; визначення можливостей і обмежень в діяльності підприємства щодо забезпечення інвайронментальної безпеки підприємства; розробка заходів щодо забезпечення інвайронментальної безпеки; реалізація заходів щодо забезпечення інвайронментальної безпеки; контроль за реалізацією заходів; оцінка ефективності управлінських рішень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Cherchyk, A. O. (2016). Процес управління еколого-економічною безпекою підприємства [Protses upravlinnia ekoloho-ekonomichnoiu bezpekoiu pidpryiemstva]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu "Kharkivskiy politekhnichnyi instytut"*, 28(1200), 51-54.
2. Cherchyk, L. M. (2016). Менеджмент якості навколишнього середовища [Menedzhment yakosti navkolyshnoho seredovyscha]. *Ekonomichni innovatsii*, 61, 377-383.
3. Chubukova, O. J., & Olshanska, O. V. (2015). Адаптація системи управління економічної безпеки підприємства [Adaptatsiia systemy upravlinnia ekonomichnoi bezpeky pidpryiemstva]. *Efektivna ekonomika*, 2. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3765>
4. Hoepner, A. G. F., Kant B., Scholtens B., & Yu, P.-S. (2013). Is the journal Ecological Economics really in itself a poor and misleading guide to what ecological economics is about? A reply to "Influencing the perception of what and who is important in ecological economics". *Ecological Economics*, 89, 174-176. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2013.03.001>
5. Lipkan, V. A. (2009). *Національна безпека України [Natsionalna bezpeka Ukrainy]* (576 p.). К.: KNT.
6. Mashchenko, M. A. (2018). Особливості реалізації інвайронментальної безпеки України [Osoblyvosti realizatsii invaironmentalnoi bezpeky Ukrainy]. *Upravlinnia rozvytkom*, 2, 64-68.
7. Mashchenko, M. A. (2017). Теоретичне обґрунтування сутності економічної категорії «інвайронментальна безпека» [Teoretychne obgruntuvannya sutnosti ekonomichnoi katehorii «invaironmentalna bezpeka»]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 60, 49-55.
8. Mashchenko, M. A., & Lytvynenko, A. V. (2018). Визначення пріоритетів інвайронментальної безпеки України [Vyznachennia prioritytetiv invaironmentalnoi bezpeky Ukrainy]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 61, 47-53.
9. Vasyliiev, O. V., & Meita, V. I. (2013). Формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств [Formuvannia systemy upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu promyslovykh pidpryiemstv]. *Ekonomichniy analiz*, 14(2), 138-145.
10. Verhun, A., Nefedova, T., & Tarasenko, I. (2015). Особливості управління фінансово-економічною безпекою підприємства [Osoblyvosti upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu pidpryiemstva]. *Mezhdunarodnyi nauchnyi zhurnal*, 2, 27-31.

“Methodical approach to the construction of cube strategies of financial implementation of sustainable development of subjects of agribusiness entities”

AUTHORS	Maya Dudka
ARTICLE INFO	Maya Dudka (2018). Methodical approach to the construction of cube strategies of financial implementation of sustainable development of subjects of agribusiness entities. <i>Development Management</i> , 16(3), 23-29
RELEASED ON	Saturday, 22 December 2018
RECEIVED ON	Wednesday, 29 August 2018
ACCEPTED ON	Friday, 21 September 2018
LICENSE	 This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License
JOURNAL	"Development Management"
ISSN PRINT	2413-9610
FOUNDER	Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

NUMBER OF REFERENCES

8

NUMBER OF FIGURES

3

NUMBER OF TABLES

0

Maya Dudka (Ukraine)

METHODICAL APPROACH TO THE CONSTRUCTION OF CUBE STRATEGIES OF FINANCIAL IMPLEMENTATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SUBJECTS OF AGRIBUSINESS ENTITIES

Abstract

The study developed a methodical approach to the choice of a strategy for financial implementation for sustainable development (FISD) of the agribusiness entity, which combines five stages, their content is disclosed and justified. It was proposed on the basis of a combination of three parameters: the level of sustainable development of the agribusiness entity, the form of financing used by him and the direction of influence from the external environment, the construction of a cube of FISD strategies, and the characteristics of the selected parameters. The list is presented and the main content of the rules for the selection of the FISD strategy is revealed, depending on the results of positioning the agribusiness entity in the existing cube.

Keywords

sustainable development, financial implementation, strategy of the FISD, agribusiness entity, external and internal environment.

JEL Classification

Q01

М.О. Дудка (Україна)

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ПОБУДОВИ КУБА СТРАТЕГІЙ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ АПК

Анотація

В дослідженні розроблено методичний підхід до вибору стратегії фінансового забезпечення стійкого розвитку (ФЗСР) суб'єкта АПК, що поєднує п'ять етапів, розкрито та обґрунтовано їх зміст. Запропоновано на основі поєднання трьох параметрів: рівень стійкого розвитку суб'єкта АПК, використовувана ним форма фінансування та напрям впливу з боку зовнішнього середовища, провести побудову куба стратегій ФЗСР, наведено характеристики виділених параметрів. Представлено перелік та розкрито основний зміст правил вибору стратегії ФЗСР залежно від результатів позиціонування суб'єкта АПК в сформованому кубі.

Ключові слова

стійкий розвиток, фінансове забезпечення, стратегія ФЗСР, суб'єкт АПК, зовнішнє та внутрішнє середовище.

Класифікація JEL

Q01

ВСТУП

Проблеми забезпечення стійкого розвитку набули особливої актуальності протягом останніх десятиріч та є об'єктом активного дослідження на світовому та міждержавному рівнях [3]. В той же час, особливу участь у вирішенні завдань стійкого розвитку, як в Україні, так і за кордоном,

S. KUZNETS KHNUe

Founder:

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Nauky avenue, 9-A, Kharkiv, 61166, Ukraine
<http://www.hneu.edu.ua/>

Received on: 29th of August, 2018
Accepted on: 21st of September, 2018

© Maya Dudka, 2018

Maya Dudka, Ph.D. Student of the Finance Department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine.

This is an Open Access article, distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution 4.0 International license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

приймає агропромисловий сектор економіки. При цьому досягнення цілей стійкого розвитку як на державному та галузевому рівнях, так і на рівні окремих суб'єктів господарювання можливе за умов достатньої фінансової підтримки, так як потрібно враховувати значну кількість фінансових ризиків [8], які породжує зовнішнє середовище функціонування суб'єктів АПК. У даному зв'язку, на наш погляд, доцільним уявляється розробка методів та інструментів фінансового забезпечення стійкого розвитку (ФЗСР) суб'єктів АПК, застосування яких спрямоване на оптимізацію акумулювання ними власних коштів та сприяння раціональному формуванню залученого капіталу з метою досягнення цілей їх стійкого розвитку.

1. ЛІТЕРАТУРНИЙ ОГЛЯД

Проблематика дослідження фінансового забезпечення стійкого розвитку суб'єктів АПК досить широко відображена в працях українських вчених. Зокрема, Мацків [4] досліджував фундаментальні принципи функціонування існуючої системи фінансової підтримки аграрного сектора в Україні і її потенційні напрями вдосконалення шляхом побудови нових ефективних механізмів фінансування. Стецюком [6] розглядалися стратегічні і тактичні підходи до управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств, Сидоренко [7] розглядав організаційно-економічний механізм забезпечення стійкого розвитку підприємств, Бурлака [2] досліджував забезпечення стійкого розвитку аграрної галузі економіки. Проте на даний час подальшого дослідження потребують стратегічні аспекти формування та ефективного використання фінансових ресурсів суб'єктів АПК.

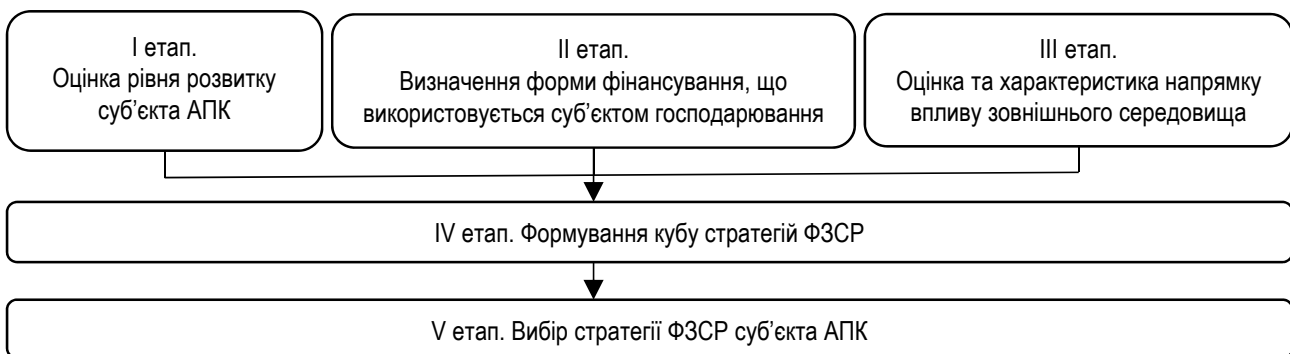
2. МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є формування методичного підходу до вибору стратегії фінансового забезпечення стійкого розвитку суб'єкта АПК на основі поєднання ключових параметрів внутрішнього та зовнішнього середовища його функціонування.

3. РЕЗУЛЬТАТИ

Пропонований підхід до вибору стратегії ФЗСР суб'єкта АПК містить п'ять етапів (Рисунок 1). Розкриємо детально їх зміст.

Так, на першому етапі розробленого підходу пропонується здійснити оцінку рівня розвитку досліджуваного суб'єкта АПК за допомогою побудови таксономічного показника, який формується на основі системи коефіцієнтів, що відображають вплив фінансової складової стійкого розвитку підприємства. Значення таксономічного показника може змінюватися в межах [0; 1]. В дослідженні

Рисунок 1. Методичний підхід до вибору стратегії фінансового забезпечення стійкого розвитку суб'єкта АПК

пропонується здійснювати його градацію відповідно до шкали Харрінгтона та надавати наступну економічну інтерпретацію рівнів стійкого розвитку суб'єкта АПК (Ld):

- високий – показники, що характеризують стан фінансової складової стійкого розвитку суб'єкта АПК, відповідають або перевищують рекомендовані значення, мають позитивну динаміку, суб'єкт АПК працює ефективно, має стійкий фінансовий стан та високу ймовірність виконання ним усіх договірних зобов'язань;
- середній – ефективність діяльності суб'єкта АПК забезпечується стабільними фінансовими показниками, переважна частина яких відповідає нормативним або рекомендованим значенням;
- низький – значна частина фінансових показників суб'єкта АПК демонструє негативні тенденції, ефективність діяльності та використання ресурсів є низькою.

Таким чином, результатом реалізації першого етапу пропонованого методичного підходу є визначений рівень стійкого розвитку суб'єкта АПК.

На другому етапі пропонується встановити форму фінансування, що використовується суб'єктом АПК, за допомогою оцінки структури джерел його фінансових ресурсів. Для виділення форм фінансування, що можуть ними застосовуватись, в дослідженні пропонується застосування методу кластерного аналізу, що дозволяє виділити та охарактеризувати групи суб'єктів АПК зі схожою структурою джерел фінансування. Апробація розробленого підходу проводиться на основі фінансової звітності 24-х суб'єктів господарювання, що відносяться до агропромислового сектору [5].

За результатами проведених розрахунків формується три кластери суб'єктів АПК, що за даними аналізу структури їх фінансових ресурсів, дає підстави виділити, відповідно, такі форми фінансування (Ffin):

1. Самофінансування – основним джерелом ресурсів підприємства виступають власні кошти, при цьому їхня питома вага становить не менше 75-80%.
2. Боргове фінансування – суб'єкт АПК використовує переважно залучені та позикові ресурси, їх питома вага знаходиться на рівні 55-60% загальної ресурсної бази.
3. Змішане фінансування – частки власних та залучених фінансових ресурсів майже рівні.

Таким чином, результатом другого етапу є визначена форма фінансування, що використовується суб'єктом АПК.

Метою третього етапу є оцінка та характеристика напрямку впливу зовнішнього середовища на вибір стратегії фінансового забезпечення стійкого розвитку суб'єктів АПК.

Аналіз літературних джерел та практики функціонування суб'єктів АПК дозволив висунути гіпотезу щодо наявності суттєвого впливу зовнішнього середовища на можливість та доцільність використання ними визначених джерел фінансування. Так, наприклад, держава може сприяти розвитку суб'єктів галузі шляхом надання їм пільгових кредитів, або ж, навпаки, зменшувати обсяг бюджетного фінансування агропромислового сектору. У даному зв'язку на основі аналізу літературних джерел та статистичних даних пропонується сформулювати перелік показників, що відображають вплив зовнішнього середовища функціонування на формування фінансового забезпечення суб'єктів АПК, а саме: видатки державного бюджету для сільського господарства; кількість державно-цільових програм розвитку АПК; обсяг бюджетних коштів на пільгове кредитування АПК; обсяг пільгового кредитування АПК; обсяг непільгового кредитування АПК; облікова ставка НБУ; індекс інфляції в Україні; офіційний курс гривні до долара США.

Для виділення найбільш значимих факторів, що відображають вплив зовнішнього середовища, пропонується застосування методу факторного аналізу, який надає можливість визначити структуру взаємодії між змінними, здійснити їх редукцію та звести їх множину до уточненої кількості найбільш суттєвих характеристик [1].

Результати проведення факторного аналізу в середовищі Statistica подано на Рисунку 2.

Так, перелік й економічний зміст показників, що формують перший фактор, обумовлюють його визначення як монетарно-інфляційного, оскільки він відображає загальний стан грошово-кредитної політики держави. Зростання показників, що його формують, стримують можливості суб'єктів АПК щодо залучення доступних фінансових ресурсів у зовнішньому середовищі та негативно впливають на можливості фінансового забезпечення розвитку АПК. Другий виділений фактор доцільно охарактеризувати як фактор прямої бюджетної підтримки. Третій фактор доцільно позначити як фактор державної підтримки пільгового кредитування АПК, так як він демонструє вплив держави на фінансове забезпечення суб'єктів галузі через стимулювання їх розвитку за допомогою часткової компенсації вартості кредитних ресурсів.

На основі результатів факторного аналізу пропонується методом адитивної згортки сформувати інтегральний показник, що надає узагальнюючу характеристику впливу зовнішнього середовища на фінансове забезпечення суб'єктів АПК (I_{env}) залежно від його значення: стимулюючий – зовнішнє середовище сприяє розвитку фінансового забезпечення суб'єктів АПК шляхом розширення можливостей щодо надання фінансових ресурсів з боку держави та фінансових установ, формування особливих умов для суб'єктів АПК щодо оподаткування або пільг тощо; нейтральний – в зовнішньому середовищі відсутні як яскраво виражені можливості, так і обмеження для залучення суб'єктами АПК фінансових ресурсів для їх стійкого розвитку; деструктивний – макросередовище характеризується наявністю кризових явищ різного ступеню та складності, що перешкоджають ефективній діяльності та забезпеченню стійкого розвитку суб'єктів АПК (скорочується державна підтримка галузі, погіршується стан фінансово-банківської сфери тощо).

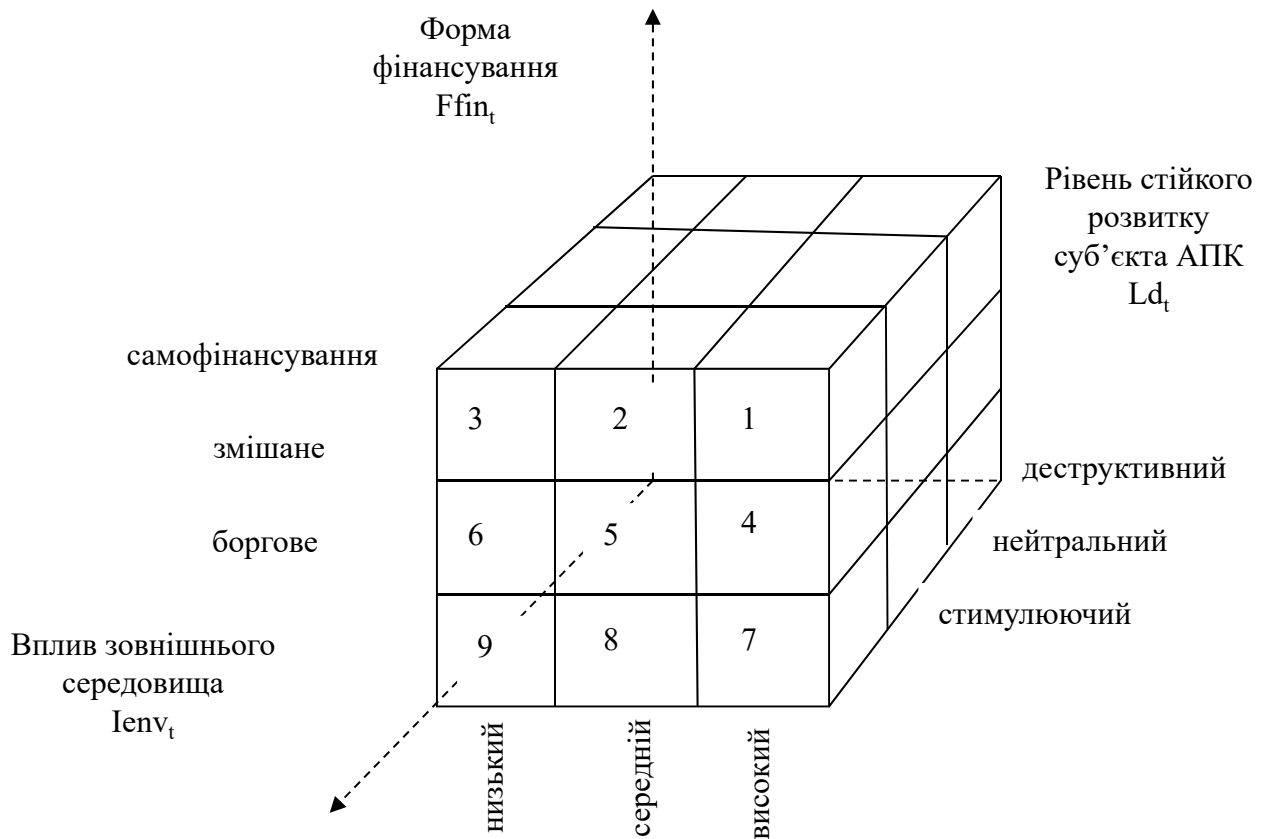
Таким чином, для вибору суб'єктом АПК адекватної стратегії ФЗСР залежно від рівня його стійкого розвитку, використуваної форми фінансового забезпечення та з урахуванням впливу зовнішнього середовища, пропонується використання куба вигляду (Рисунок 3), що являє собою зміст четвертого етапу сформованого методичного підходу.

Розглянемо правила вибору стратегії ФЗСР в залежності від результатів позиціонування суб'єкта АПК в кубі та характеристики впливу зовнішнього середовища:

Правило 1. $Sfzsd1 =$ (високий, самофінансування, I_{env}): якщо вплив зовнішнього середовища діагностується як стимулюючий, то доцільним уявляється використання стратегії активного залучення додаткових фінансових ресурсів та інвестицій з метою підтримки досягнутого високого рівня розвитку. Реалізація такої стратегії може сприяти переходу суб'єкта АПК до блоку 4. Якщо вплив зовнішнього середовища діагностується як нейтральний або деструктивний, то доцільною для суб'єкта АПК уявляється

Variable	Factor Loadings (Unrotated) Extraction: Principal components (Marked loadings are >.700000)		
	Factor 1	Factor 2	Factor 3
Видатки державного бюджету для сільського господарства, (млн. грн.)	0,157154	-0,898553	-0,279047
Кількість державно-цілевих програм розвитку АПК, (шт.)	0,274816	-0,774069	0,214808
Обсяг бюджетних коштів на пільгове кредитування АПК, (млрд. грн.)	0,090935	-0,482104	-0,715195
Обсяг пільгового кредитування АПК, (млрд. грн.)	-0,514695	-0,054018	-0,738881
Обсяг непільгового кредитування АПК, (млрд. грн.)	0,055718	-0,674140	0,589679
Облікова ставка НБУ, (%)	-0,960414	-0,154725	0,108577
Індекс інфляції в Україні, (%)	-0,896336	-0,161802	-0,114556
Офіційний курс гривні до долара США, (грн.)	-0,749296	-0,152019	0,482719
Expl.Var	2,663762	2,169617	1,787109
Prp.Totl	0,332970	0,271202	0,223389

Рисунок 2. Результати факторного аналізу

Рисунок 3. Куб стратегій ФЗСР суб'єктів АПК

стратегія підтримки ефективного використання власних фінансових ресурсів, цільовою спрямованістю якої є утримання поточної позиції суб'єкта АПК в кубі.

Правило 2. $Sfzsd2=(\text{середній, самофінансування, } Ienvt)$: якщо вплив макросередовища діагностується як стимулюючий, то суб'єкту АПК, використовуючи наявні можливості до залучення зовнішніх фінансових ресурсів, доцільно обрати стратегію розширеного фінансування для забезпечення переходу до блоків 1 (за умови збереження самофінансування) або 4 (за умови переходу до змішаного фінансування).

Якщо макросередовище спричиняє деструктивний вплив, то стратегія ФЗСР повинна бути спрямована на забезпечення стійкого розвитку через підвищення ефективності використання власних джерел фінансування, цільова спрямованість стратегії – перехід до блоку 1.

Правило 3. $Ssd3=(\text{низький, самофінансування, } Ienvt)$: за умови стимулюючого впливу з боку макросередовища суб'єкт АПК повинне у повному обсязі використовувати можливості, що йому надаються, для підвищення рівня власного розвитку. У даному зв'язку доцільним уявляється перехід до блоку 5 на базі додаткового залучення зовнішніх ресурсів в межах стратегії ФЗСР.

Деструктивний вплив зовнішнього середовища обумовлює використання стратегії стабілізаційного фінансування, що характеризується спрямованістю наявних ресурсів на мінімізацію та подолання кризових явищ в діяльності суб'єкта АПК, цільовий напрям – перехід до блоку 2.

Правило 4. $Ssd4=(\text{високий, змішане, } Ienvt)$: позиціонування суб'єкта АПК в цьому блоці свідчить про його здатність до ефективного використання всього комплексу використовуваних джерел фінансування – як власних, так і залучених. У даному зв'язку за умови стимулюючого впливу зовнішнього середовища, стратегія ФЗСР повинна бути спрямована на підтримку високого рівня стійкого розвитку суб'єкта АПК

шляхом оптимізації структури капіталу та мінімізації його вартості. У поєднанні з високим значенням ефекту фінансового левериджу для суб'єкта АПК доцільним є перехід до блоку 7.

За умови несприятливого впливу з боку макросередовища стратегія ФЗСР може бути спрямована на перехід до блоку 1 (у випадку необхідності переходу до самофінансування) або збереження позиціонування у блоці 4 (якщо можливості використовувати зовнішні джерела фінансування у суб'єкта АПК зберігаються).

Правило 5. Ssd5=(середній, змішане, Ienvt): якщо зовнішнє середовище сприяє залученню джерел фінансування, то доцільним уявляється використання стратегії активного залучення додаткових фінансових ресурсів та інвестицій з метою підвищення рівня розвитку суб'єкта АПК та переходу до блоку 4 (якщо зберігається змішана форма фінансування) або блоку 7 (за умови зростання частки позикового капіталу). На противагу, за відсутності сприятливих умов для залучення зовнішнього фінансування, стратегія ФЗСР може бути сконцентрована на переході до блоку 1, тобто підвищення рівня розвитку за рахунок активного та ефективного використання власних джерел коштів.

Правило 6. Ssd6=(низький, змішане, Ienvt): суб'єкт АПК використовує наявні джерела фінансування з низькою ефективністю, тому стратегія ФЗСР повинна бути спрямована на зростання рівня його розвитку. Якщо при цьому зовнішнє середовище надає можливості до активного залучення ресурсів, то цільовим напрямком переходу в кубі є блок 8 (за умови зміни форми фінансування на боргове) або блок 5 (якщо структура капіталу незмінна).

Однак в цьому випадку стратегія ФЗСР повинна враховувати фінансові ризики суб'єкта АПК – ризик втрати фінансової стійкості та платоспроможності тощо. За умови несприятливого впливу з боку макросередовища, стратегія ФЗСР повинна бути орієнтована на власні джерела фінансування та підвищення ефективності їх використання, її цільова спрямованість – перехід до блоку 2.

Правило 7. Ssd7=(високий, боргове, Ienvt): суб'єкт АПК досягло високого рівня розвитку, активно використовуючи боргове фінансування. Якщо зовнішнє середовище продовжує надавати підтримку щодо залучення ресурсів, то стратегія ФЗСР може бути орієнтована на подальше розширення та підтримку високого рівня ефективності діяльності суб'єкта АПК зі збереженням форми фінансування. Якщо ж діагностується нейтральний або деструктивний вплив макросередовища, то стратегія ФЗСР повинна врахувати можливість зміни форми фінансування шляхом підвищення частки власного капіталу.

Правило 8. Ssd8=(середній, боргове, Ienvt): ефективність використання ресурсів є недостатньою для забезпечення високого рівня розвитку. Тому, якщо вплив зовнішнього середовища діагностується як стимулюючий, стратегія ФЗСР може бути спрямована на перехід до блоку 7 через залучення більш дешевих джерел фінансування та підвищення їх рентабельності.

За умови несприятливого стану макросередовища, стратегія ФЗСР буде передбачати поступове зменшення частки залученого капіталу, зниження ризику втрати фінансової стійкості та підвищення ефективності використання власних коштів.

Правило 9. Ssd9=(низький, боргове, Ienvt): за результатами діагностики суб'єкт АПК знаходиться в складному фінансовому стані, при цьому маючи високий рівень залежності від залученого капіталу. Тому стратегія ФЗСР повинна в першу чергу носити антикризовий характер та бути спрямована на недопущення банкрутства суб'єкта АПК. Бажаним напрямком переходу може бути блок 8 (за умови стимулюючого впливу зовнішнього середовища та збереження високої частки позикових ресурсів) або блок 5 (за умови переходу до змішаної форми фінансування, якщо макросередовище не може надавати ресурси на прийнятних для суб'єкта АПК умовах). Вибір доцільної стратегії ФЗСР є змістом п'ятого етапу розробленого підходу.

ВИСНОВКИ

Запропонований методичний підхід передбачає вибір стратегії ФЗСР на основі позиціонування агропромислового суб'єкта АПК в побудованому кубі стратегій. Правила вибору стратегії ФЗСР враховують рівень розвитку суб'єкта АПК, використовувану ним форму фінансування та напрям впливу зовнішнього середовища на можливості залучення фінансових ресурсів, що дозволяє підвищити якість управлінських та фінансових рішень щодо забезпечення стійкого розвитку суб'єктів АПК та галузі в цілому. Перспективою подальших досліджень у даному напрямку є уточнення змісту стратегій ФЗСР відповідно до структури капіталу та інших характеристик фінансового стану суб'єктів АПК.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Berest, M. M., & Dudka, M. O. (2017). Визначення факторів впливу зовнішнього середовища на фінансове забезпечення розвитку суб'єктів АПК [Vyznachennia faktoriv vplyvu zovnishnoho seredovishcha na finansove zabezpechennia rozvytku subiektiv APK]. *Naukovi zapysky NU «Ostrozka akademii»*, 7 (35), 13-16.
2. Burlaka, O. M. (2015). *Забезпечення стійкого розвитку аграрної галузі економіки [Zabezpechennia stiikoho rozvytku ahrarnoi haluzi ekonomiky]* (Ph.D. Thesis). Vinnytsia: 21 p.
3. International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (1980). *World Conservation Strategy: Living resources conservation for sustainable development* (77 p.). Switzerland: IUCN – UNEP – WWF. Retrieved from <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/WCS-004.pdf>
4. Matskiv, V. (2015). Economic essence and components of financial support of agricultural sector. *Baltic Journal of Economic Studies*, 1(2), 83-88. <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2015-1-2-83-88>
5. *Офіційний сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України [Ofitsiinyi sait Ahentstva z rozvytku infrastruktury fondovoho rynku Ukrainy]*. Retrieved from <https://smida.gov.ua>
6. Stetsiuk, P. A. (2009). *Стратегія і тактика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств [Stratehiia i taktyka upravlinnia finansovymy resursamy silskohospodarskykh pidpriemstv]*. Kyiv: NNTs IAE, 370 p.
7. Sydorenko, Yu. V. (2013). *Організаційно-економічний механізм забезпечення стійкого розвитку підприємств [Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm zabezpechennia stiikoho rozvytku pidpriemstv]* (Ph.D. Thesis). Kharkiv: KNAMH, 20 p.
8. Zhuravlyova, I., Berest, M., Poltinina, O., & Lelyuk, S. (2017). Detection of financial risks at macro-, mezzo and micro levels of economy. *Economic Annals-XXI*, 165(5-6), 31-35. <https://doi.org/10.21003/ea.V165-07>

“Analysis of the current state and prospects of development of the Ukrainian credit market”

AUTHORS	Oleh Kolodiziev http://orcid.org/0000-0002-6715-2901 http://www.researcherid.com/rid/C-6094-2018 Anastasia Pliushkina
ARTICLE INFO	Oleh Kolodiziev and Anastasia Pliushkina (2018). Analysis of the current state and prospects of development of the Ukrainian credit market. <i>Development Management</i> , 16(3), 30-39
RELEASED ON	Saturday, 22 December 2018
RECEIVED ON	Tuesday, 04 September 2018
ACCEPTED ON	Tuesday, 18 September 2018
LICENSE	 This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License
JOURNAL	"Development Management"
ISSN PRINT	2413-9610
FOUNDER	Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

NUMBER OF REFERENCES

11

NUMBER OF FIGURES

4

NUMBER OF TABLES

4

S. KUZNETS KHNUe

Founder:

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Nauky avenue, 9-A, Kharkiv, 61166, Ukraine
<http://www.hneu.edu.ua/>

Received on: 4th of September, 2018
Accepted on: 18th of September, 2018

© Oleh Kolodiziev, Anastasia Pliushkina, 2018

Oleh Kolodiziev, D.Sc. (Economics), Professor, Head of Banking Department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine.

Anastasia Pliushkina, Master's Student, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine.

This is an Open Access article, distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution 4.0 International license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Oleh Kolodiziev (Ukraine), Anastasia Pliushkina (Ukraine)

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN CREDIT MARKET

Abstract

In the conditions of intensification of bank lending, the issues of the need to overcome the consequences of the global financial crisis and the formation of a well-developed and effectively functioning credit market are of particular relevance. The dynamics of assets, credits of Ukrainian banks and the share of credits in assets during the last five years is researched. The structure of credits provided by type of borrower and by currency is considered. The classification of credits by categories of quality, distribution by classes of the borrower are analyzed and amounts of overdue debts are determined. The influence of credit operations parameters on the coefficient of return rate on assets of banks is justified and this influence is quantified by means of correlation and regression analysis. The model of the dependence of the coefficient of return rate on assets on the coefficients of the share of credits in assets and the net interest margin is developed. The prospects of development of the Ukrainian credit market are identified and ways of increasing the efficiency of banking credit activity are proposed.

Keywords

credit, credit market, bank, banking system, correlation and regression model

JEL Classification

G10, G21, E51

О.М. Колодізєв (Україна), А.Л. Плюшкіна (Україна)

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ КРЕДИТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Анотація

В умовах активізації банківського кредитування особливої актуальності набувають питання необхідності подолання наслідків світової фінансової кризи і формування розвинутого та ефективно функціонуючого кредитного ринку. Досліджено динаміку активів, кредитів банків України та частки кредитів в активах протягом останніх п'яти років. Розглянуто структуру наданих кредитів за видом позичальника та у розрізі валют. Проаналізовано класифікацію кредитів за категоріями якості, розподіл за класами позичальника та визначено обсяги простроченої заборгованості. Обґрунтовано вплив параметрів кредитних операцій на коефіцієнт доходності активів банків та кількісно оцінено цей вплив за допомогою кореляційно-регресійного аналізу. Розроблено модель залежності коефіцієнту доходності активів від коефіцієнтів частки кредитів в активах і чистої процентної маржі. Визначено перспективи розвитку кредитного ринку України та запропоновано шляхи підвищення ефективності кредитної діяльності банків.

Ключові слова

кредит, кредитний ринок, банк, банківська система, кореляційно-регресійна модель

Класифікація JEL

G10, G21, E51

Вступ

Сучасний кредитний ринок України характеризується розвинутою структурою кредитних відносин, фінансово-кредитних інститутів і встановлених організаційно-правових норм, що у своїй взаємодії забезпечують можливість руху позичкового капіталу в різних формах між

суб'єктами економіки на національному і міжнародному рівнях. Він є головною складовою фінансового ринку, який має можливості мобілізувати фінансові ресурси суб'єктів господарювання. Розвинений та ефективно функціонуючий кредитний ринок сприяє появі нових підприємств, збільшенню числа робочих місць та забезпечує економічну життєздатність регіонів. В умовах часткового дефіциту державного бюджету, проявів інфляційних процесів, зниження платоспроможності населення та нестабільності грошової одиниці особливої актуальності набувають питання необхідності подолання наслідків світової кризи, політичної нестабільності та підвищення ефективності банківської діяльності. Аналіз сучасного стану та перспектив розвитку кредитного ринку України є доцільним та важливим для вирішення нагальних завдань його розвитку.

1. ЛІТЕРАТУРНИЙ ОГЛЯД

Дослідженню макроекономічних передумов розвитку кредитного ринку, проблеми забезпечення ефективної кредитної діяльності банку та управління кредитною політикою присвячені наукові праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених: Вовк [9], Коваленко [5], Дзюблюк [1], Криклій [6], Фішер [3], Халатур [4] та інших. Однак, незважаючи на вагомий внесок зазначених вчених у висвітлення питання щодо функціонування кредитного ринку та здійснення кредитної діяльності банками, низка теоретичних і практичних аспектів досліджена неповно. Зокрема, дискусійними залишаються питання уточнення макроекономічних умов діяльності банків як фінансових посередників на кредитному ринку, обґрунтування основних методичних підходів для оцінювання ефективності кредитної діяльності, а також потребують подальшого вивчення і розробки конкретні методи оптимізації управління кредитною політикою з метою пристосування до мінливих умов функціонування банківської системи.

2. МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є аналіз сучасних тенденцій банківського кредитування, визначення перспектив розвитку кредитного ринку України, виявлення впливу кредитної активності на дохідність активів.

3. РЕЗУЛЬТАТИ

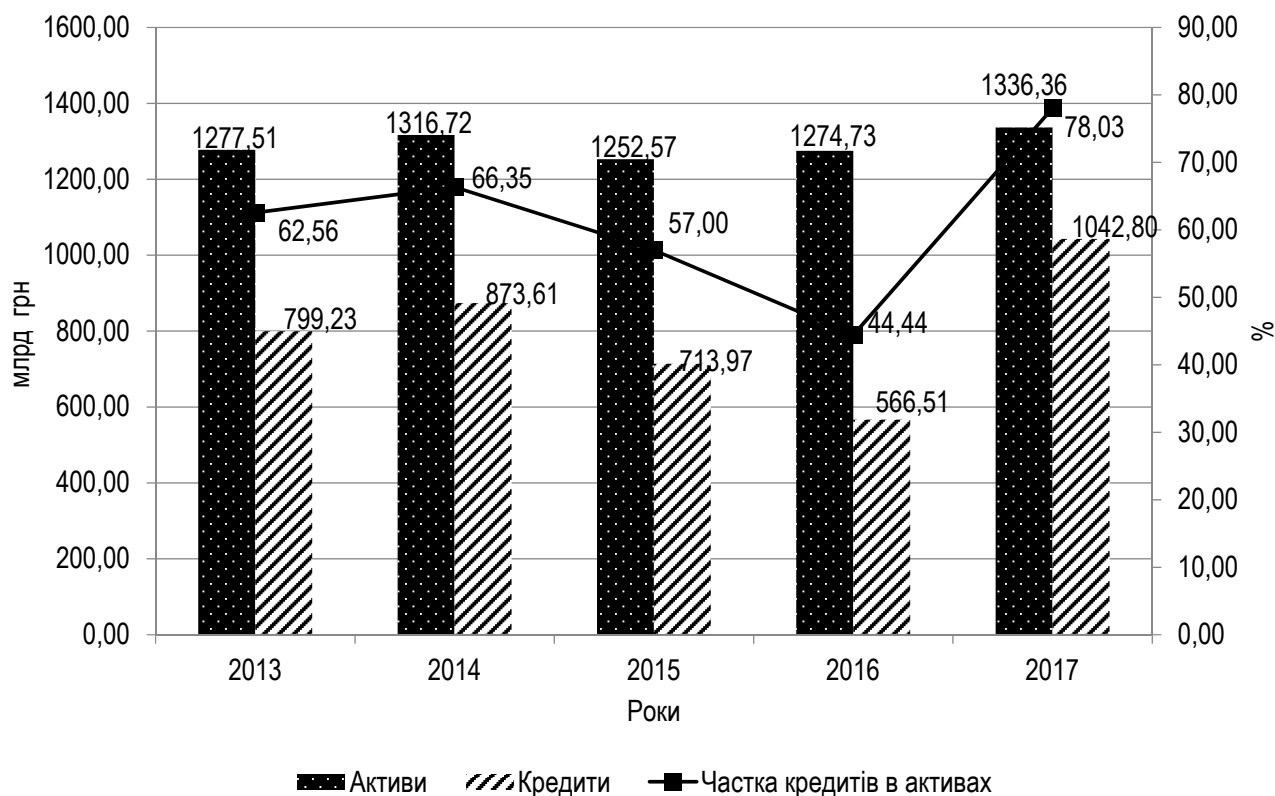
Протягом останніх п'яти років в банківській системі України спостерігається нестабільність динаміки показників. Зокрема, у 2013 – 2014 роках обсяги активів та наданих банками кредитів зростали. У 2015 році відбулось скорочення показників, при цьому у 2016 році активи зростали, а кредити знижувались. У 2017 році відновилася зростаюча динаміка, зокрема обсяг активів банків склав 1336.36 млрд грн, що на 4.61% більше порівняно з 2013 роком та на 4.83% більше порівняно з 2016 роком. Обсяг наданих кредитів склав 1042.80 млрд грн, що на 30.48% вище, ніж у 2013 році та на 84.07% вище, ніж у 2016 році (Рисунок 1).

Як видно з Рисунку 1, до 2015 року частка кредитів в активах перевищувала 60%, що свідчить про агресивну кредитну політику банків. У 2015 році частка кредитів в активах становила 57%, а у 2016 році – 44%. Це обумовлено тим, що банки почали шукати альтернативні способи отримання доходів, наприклад, від інвестиційної діяльності. Однак, у 2017 році частка кредитів в активах становила 78%, що свідчить про відновлення активного кредитування банками.

У структурі наданих кредитів за видом позичальника спостерігається зростання частки кредитів юридичним особам з одночасним зменшенням кредитування фізичних осіб (Рисунок 2).

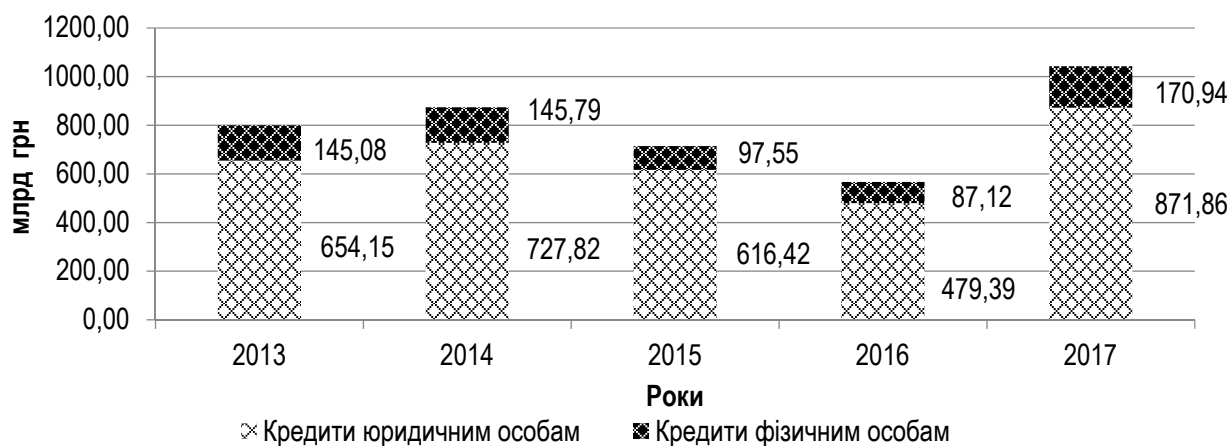
Виходячи з Рисунку 2, обсяг кредитів фізичним особам у 2013 році складав 145.08 млрд грн (18.15% загального обсягу наданих кредитів), а у 2017 році – 170.94 млрд грн (16.39% загального обсягу наданих кредитів). Зменшення кредитування фізичних осіб пов'язане із зниженням платоспроможного попиту з боку населення, високими відсотковими ставками за кредитами через наявність прихованих комісій, що

Джерело: Побудовано авторами на основі джерела [7].

Рисунок 1. Динаміка активів, кредитів банків України та частки кредитів в активах протягом 2013–2017 років

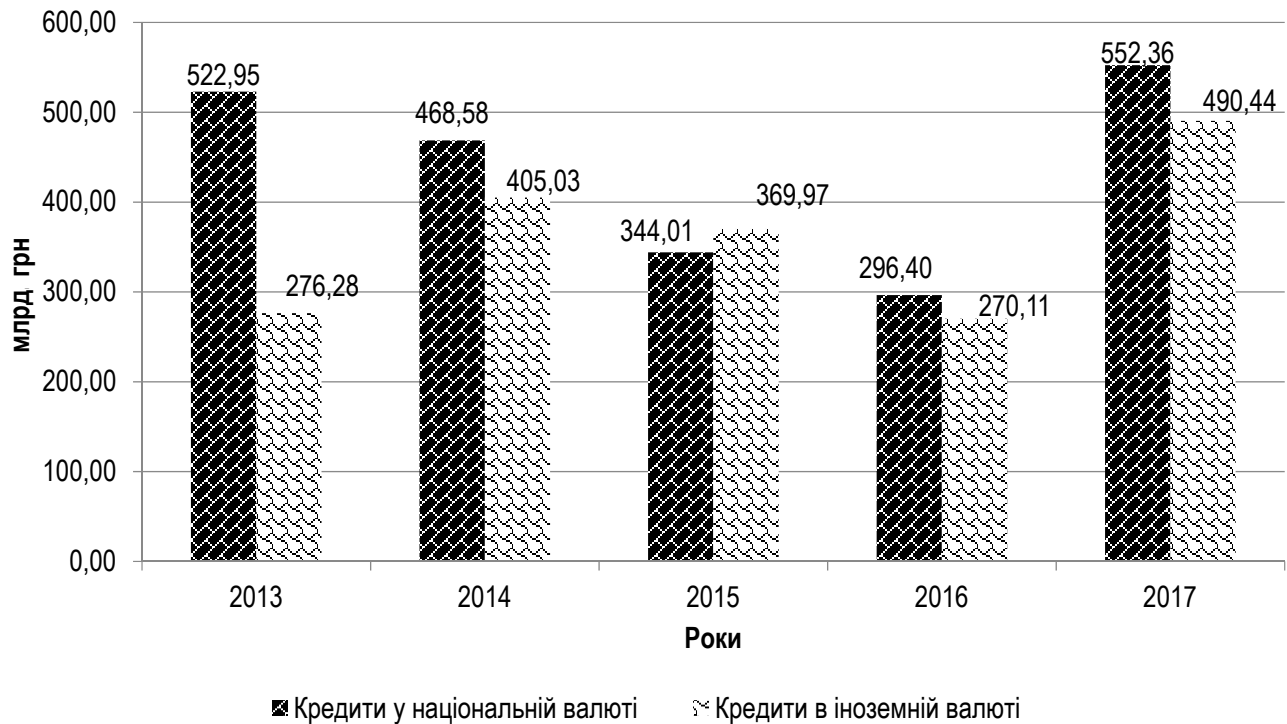
Джерело: Побудовано авторами на основі джерела [7].

Рисунок 2. Динаміка наданих кредитів за видом позичальника протягом 2013 – 2017 років

збільшують вартість кредиту для позичальника, зростанням інфляційних та девальваційних очікувань, відсутністю дієвих правових механізмів захисту прав кредитора та позичальника тощо.

Динаміка наданих банками України кредитів у розрізі валют представлена на Рисунку 3.

Як видно з Рисунку 3, кредити у національній валюті протягом досліджуваного періоду перевищують кредити в іноземній, за винятком 2015 року, коли кредити в іноземній валюті перевищували кредити

Джерело: Побудовано авторами на основі джерела [7].

Рисунок 3. Динаміка наданих кредитів у розрізі валют протягом 2013–2017 років

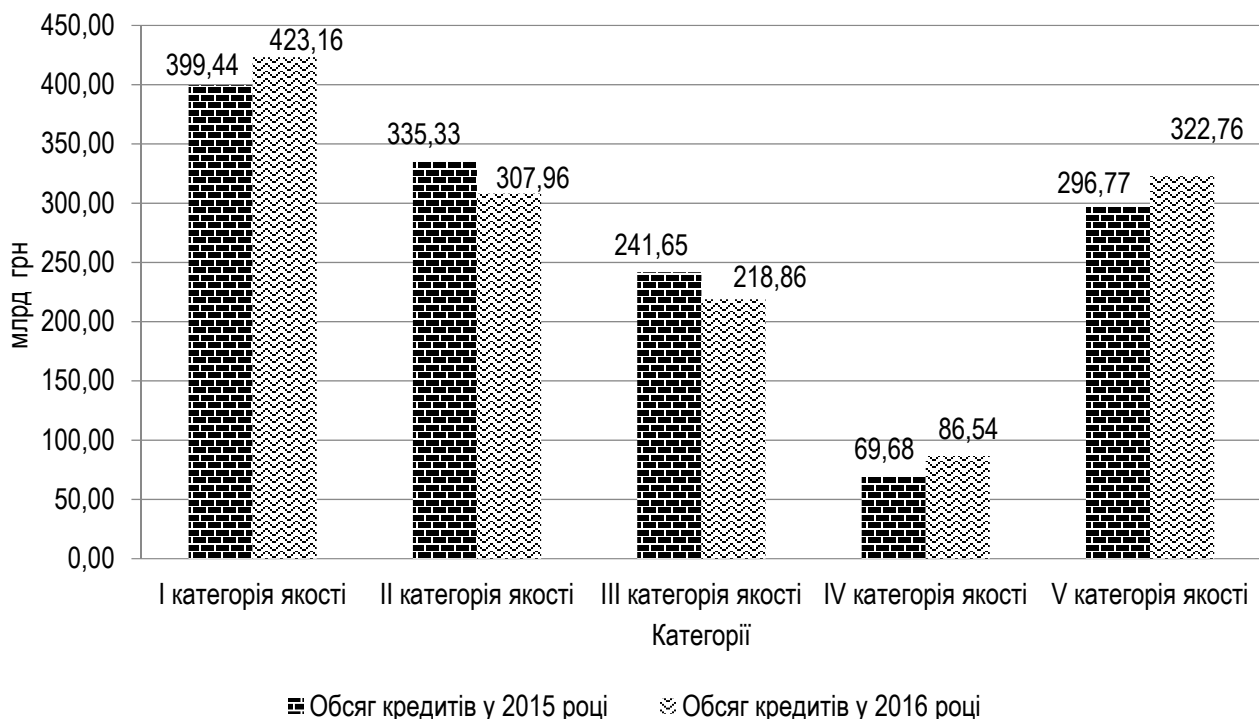
у національній валюті (на 7.55%) у зв'язку зі збільшенням курсової різниці. У 2013 році кредити у національній валюті значно перевищували кредити в іноземній (на 89.28%), що свідчило про зниження впливу зовнішніх факторів на вітчизняну економіку. У 2017 році кредити в національній валюті перевищують кредити в іноземній, проте їх обсяг є також значним (552.36 млрд грн та 490.44 млрд грн відповідно).

Одним з негативних явищ у кредитній діяльності банків є значні обсяги простроченої заборгованості, що змушує формувати значні резерви для зниження кредитних ризиків. У 2013 році обсяг резервів був найменшим та складав 122.40 млрд грн [7], а починаючи з 2014 року став різко зростати і у 2017 році збільшився у 4 рази порівняно з 2013 роком та склав 516.99 млрд грн [7], оскільки через зниження обороту та обсягів виробництва основних галузей промисловості, а також зниження реальних доходів населення через те, що національна валюта значно девальвувала, спостерігається значне збільшення простроченої заборгованості.

До 2017 року кредити банків класифікувалися на 5 категорій якості: I (найвища) – немає ризику або ризик є мінімальним; II – помірний ризик; III – значний ризик; IV – високий ризик; V (найнижча) – реалізований ризик. Заборгованість за кредитами, віднесеними до V категорії, є безнадійною (Рисунок 4) [10].

Виходячи з Рисунку 4, обсяг кредитів, віднесених до V категорії, був значним у 2015 і 2016 роках.

У 2017 році кредити розподіляються на 5 класів для фізичних осіб та на 10 класів для юридичних осіб. Що стосується кредитування фізичних осіб, то близько 54% [7] відносяться до 5 класу, який характеризується так: фінансовий стан критичний; сукупний розмір внесків боржника на погашення боргу (включаючи внески за кредитами інших банків) перевищує 80% обсягу сукупного чистого доходу боржника-фізичної особи за відповідний період; кількість календарних днів прострочення погашення боргу становить більше 90 днів; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника-фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, нижчі, ніж їх оптимальні значення [9]. Близько 56% [7] кредитів юридичним особам відносяться до 10 класу – також найнижчого та критичного.

Джерело: Побудовано авторами на основі джерела [7].

Рисунок 4. Аналіз якості наданих кредитів у 2015–2016 роках (класифікація за категоріями втратила чинність з січня 2017 р.)

У зв'язку з активізацією банківського кредитування у 2017 році доцільно розглянути, як показник частки кредитів в активах впливає на дохідність активів банку, а також кількісно оцінити цей вплив за допомогою кореляційно-регресійного аналізу.

На першому етапі кореляційно-регресійного аналізу було відібрано фактори, що впливають на коефіцієнт доходності активів банку: коефіцієнт частки кредитів в активах, коефіцієнт достатності капіталу та коефіцієнт чистої процентної маржі.

На другому етапі отримані результати розрахунку вихідних даних, представлені у Таблиці 1 [7].

Таблиця 1. Вихідні дані для побудови регресійної моделі

Джерело: Узагальнено авторами.

Дата	Коефіцієнт доходності активів (Y)	Коефіцієнт частки кредитів в активах (X1)	Коефіцієнт достатності капіталу (X2)	Коефіцієнт чистої процентної маржі (X3)
01.08.2018	0.0828	0.8200	0.1104	0.0296
01.07.2018	0.0711	0.8140	0.1099	0.0252
01.06.2018	0.0597	0.8113	0.1211	0.0214
01.05.2018	0.0458	0.8108	0.1214	0.0169
01.04.2018	0.0348	0.8184	0.1228	0.0128
01.03.2018	0.0216	0.8178	0.1219	0.0082
01.02.2018	0.0112	0.8257	0.1202	0.0043
01.01.2018	0.1336	0.7773	0.1208	0.0398
01.12.2017	0.1260	0.7851	0.1328	0.0365
01.11.2017	0.1145	0.7887	0.1332	0.0330
01.10.2017	0.1023	0.7746	0.1318	0.0295
01.09.2017	0.0957	0.7788	0.1340	0.0267
01.08.2017	0.0804	0.7691	0.1322	0.0227

Таблиця 1. Вихідні дані для побудови регресійної моделі (продовження)

01.07.2017	0.0703	0.7858	0.1135	0.0194
01.06.2017	0.0592	0.7763	0.1209	0.0160
01.05.2017	0.0501	0.7752	0.1217	0.0124
01.04.2017	0.0358	0.7785	0.1208	0.0091
01.03.2017	0.0238	0.8003	0.1145	0.0061

Примітка: Коефіцієнт доходності активів визначено за формулою (1) [2, с. 401]:

$$D_a = \frac{D}{A}, (1)$$

де Д – доходи банку,

А – активи банку.

Коефіцієнт частки кредитів в активах розраховано за формулою (2) [2, с. 124]:

$$q_k = \frac{K}{A}, (2)$$

де К – кредити банку.

Коефіцієнт достатності капіталу визначено за формулою (3) [2, с. 54]:

$$K_{dk} = \frac{BK}{A}, (3)$$

де ВК – власний капітал банку.

Коефіцієнт чистої процентної маржі розраховано за формулою (4) [2, с. 408]:

$$ЧПМ = \frac{ПД - ПВ}{A}, (4)$$

де ПД – процентні доходи банку,

ПВ – процентні витрати банку.

Третій етап кореляційно-регресійного аналізу передбачав визначення парних коефіцієнтів кореляції за формулою (5) [8, с. 135]. Значення коефіцієнта кореляції – r знаходиться в межах від –1 до +1. За $r > 0$ зв'язок між показниками прямий, за $r < 0$ – обернений.

$$r = \frac{\overline{XY} - \bar{X} \times \bar{Y}}{\sigma_x \sigma_y}, (5)$$

де X – факторний показник,

Y – результативний показник,

σ – середньоквадратичне відхилення.

Якщо значення коефіцієнта кореляції менше ніж 0,3 зв'язок оцінюється як слабкий, від 0.31 до 0.5 – помірний, від 0.51 до 0.7 – значний, від 0.71 до 0.9 – тісний, від 0.91 і вище – дуже тісний. Всі значення коефіцієнтів беруться по модулю.

На наступному етапі аналізу побудовано рівняння регресії (6) [8, с. 134]:

$$Y = a_0 + a_1X_1 + a_2X_2 + \dots + a_nX_n, \quad (6)$$

де $a_0, a_1, \dots, a_n$ – параметри рівняння, які підлягають визначенню,

n – кількість факторних показників.

Коефіцієнт множинної кореляції визначено за формулою (7) [8, с. 135]:

$$R = \sqrt{1 - \frac{\sum_{i=1}^m (Y - \hat{Y})^2}{\sum_{i=1}^m (Y - \bar{Y})^2}}, \quad (7)$$

де $\hat{Y}$ – теоретичні значення результативного показника,

$\bar{Y}$ – середнє значення результативного показника.

Коефіцієнт множинної кореляції характеризує тісноту лінійного зв'язку між залежною й всіма незалежними змінними. Цей коефіцієнт може приймати значення від 0 до 1. Чим ближче цей коефіцієнт до 1, тим кращою є побудована модель.

Коефіцієнт детермінації R^2 показує, на скільки відсотків варіація Y обумовлюється варіацією X .

На п'ятому етапі було проведено статистичну оцінку результатів кореляційно-регресійного аналізу. Адекватність побудованої моделі оцінено за критерієм Фішера (8) [8, с. 136]:

$$F = \frac{R^2}{1 - R^2} \cdot \frac{m - n - 1}{n}, \quad (8)$$

де m – загальна кількість спостережень.

Значущість факторних показників оцінено за критерієм Стьюдента (9) [8, с. 146]:

$$t = \frac{R\sqrt{m - n - 1}}{\sqrt{1 - R^2}}, \quad (9)$$

Якщо розраховане значення критерію Фішера перевищує критичне (табличне), модель адекватна. Якщо розраховане значення критерію Стьюдента для факторного показника перевищує критичне, факторний показник є статистично значущим.

Останній етап проведення кореляційно-регресійного аналізу передбачав інтерпретацію отриманих результатів. Параметри $a_0, a_1, \dots, a_n$ показують, на скільки одиниць змінюється Y при збільшенні X на одиницю за інших рівних умов. Якщо параметр додатний – зв'язок прямий, якщо від'ємний – обернений.

Для встановлення тісноти лінійного зв'язку між змінними призначена процедура кореляційного аналізу. Результати кореляційного аналізу впливу коефіцієнта частки кредитів в активах, коефіцієнта достатності капіталу та коефіцієнта чистої процентної маржі на коефіцієнт доходності активів у середовищі STATISTICA представлені у Таблиці 2.

Як видно з Таблиці 2, між коефіцієнтом частки кредитів в активах та коефіцієнтом доходності активів існує значний зв'язок, між коефіцієнтом достатності капіталу та коефіцієнтом доходності активів – помірний, а між коефіцієнтом чистої процентної маржі та коефіцієнтом доходності активів – дуже тісний. Слід зазначити, що між змінними існує прямий зв'язок. Також спостерігається значний кореляційний зв'язок між факторами X1 та X2, що може негативно вплинути на побудову моделі.

Таблиця 2. Матриця коефіцієнтів парної кореляції

Джерело: Узагальнено авторами.

Змінна	Y	X1	X2	X3
Y	1.000000	0.525961	0.445950	0.976329
X1	0.525961	1.000000	0.514964	0.352781
X2	0.445950	0.514964	1.000000	0.342084
X3	0.976329	0.352781	0.342084	1.000000

Результати побудови регресії наведені у Таблиці 3.

Таблиця 3. Результати побудови множинної регресії

Джерело: Узагальнено авторами.

Показник	Бета-коефіцієнт	Стандартна похибка бета-коефіцієнту	Коефіцієнт регресії	Стандартна похибка коефіцієнту регресії	Значення t-критерію Стьюдента	Рівень істотності
Вільний член рівняння			0.259697	0.051873	5.00635	0.000192
X1	0.188045	0.028314	0.352176	0.053027	6.64143	0.000011
X2	0.042833	0.028195	0.203425	0.133902	1.51921	0.150967
X3	0.895337	0.025829	3.069856	0.088562	34.66355	0.000000
Коефіцієнт множинної кореляції						0.9961
Коефіцієнт детермінації						0.9921
Скоректований коефіцієнт детермінації						0.9905
Розрахункове значення F-критерію (3.14)						589.76
Стандартна похибка оцінки (рівняння)						0.0036

Виходячи з Таблиці 3, коефіцієнт достатності капіталу є статистично незначущим, тому його можна виключити з моделі. Покращена модель, побудована методом підключень, представлена у Таблиці 4.

Значення коефіцієнту множинної кореляції 0.9954 свідчить про високу якість побудованої моделі. Коефіцієнт детермінації показує, що 99.09% варіації коефіцієнту доходності активів пояснюється варіацією коефіцієнтів частки кредитів в активах та чистої процентної маржі. Розрахункове значення F-критерію дорівнює 812.63, що перевищує табличне значення (3.68) та свідчить про адекватність побудованої моделі. Табличне значення t-критерію Стьюдента дорівнює 2.1315. Отже, коефіцієнти частки кредитів в активах та чистої процентної маржі є значущими.

Таблиця 4. Результати побудови множинної регресії методом підключень

Джерело: Узагальнено авторами.

Показник	Бета-коефіцієнт	Стандартна похибка бета-коефіцієнту	Коефіцієнт регресії	Стандартна похибка коефіцієнту регресії	Значення t-критерію Стьюдента	Рівень істотності
Вільний член рівняння			0.312766	0.039986	7.82196	0.000001
X3	0.903185	0.026388	3.096764	0.090477	34.22726	0.000000
X1	0.207334	0.026388	0.388301	0.049420	7.85718	0.000001
Коефіцієнт множинної кореляції						0.9954
Коефіцієнт детермінації						0.9909
Скоректований коефіцієнт детермінації						0.9896
Розрахункове значення F-критерію (2.15)						812.63
Стандартна похибка оцінки (рівняння)						0.0037

Таким чином, побудована модель має вигляд (10):

$$Y = 0.312766 + 0,388301 \cdot X_1 + 3.096764 \cdot X_3. (10)$$

Додатне значення коефіцієнтів регресії свідчить про пряму залежність між коефіцієнтами. Якщо коефіцієнт частки кредитів в активах (X_1) збільшиться на 1, то спостерігатиметься збільшення коефіцієнту доходності активів банку на 0.388301, а зі збільшенням значення коефіцієнта чистої процентної маржі (X_3) на одиницю, коефіцієнт доходності активів банку збільшиться на 3.096764 за умови, що інші показники залишаться незмінними.

ВИСНОВКИ

Таким чином, за результатами проведеного аналізу були визначені загальні тенденції та особливі характеристики параметрів кредитного ринку України: зменшення частки кредитного портфеля в активах банків і розвиток банками інших активних операцій; значний обсяг проблемної заборгованості за кредитами в більшості банків України; поліпшення структури кредитування в розрізі валют, а саме дедоларизація кредитування; збільшення обсягів кредитування суб'єктів господарювання з одночасним зменшенням кредитування сектора домашніх господарств у регіонах України.

Доцільно зробити висновок, що для вирішення існуючих проблем банкам необхідно посилити роботу з оптимізації кількості проблемних кредитів і зменшувати їх питому вагу в активах (шляхом реструктуризації або пролонгації); розвивати довгострокове кредитування з підтримкою достатнього рівня ліквідності; ефективно управляти активами для поліпшення рівня капіталізації; розробляти ефективну систему оцінки кредитних проектів і розрахунку реальної величини ризику, властивого кредитним операціям, для зменшення частки проблемних кредитів.

У якості перспективи досліджень можна визначити апробацію і використання запропонованої моделі визначення залежності коефіцієнту доходності активів від коефіцієнтів частки кредитів в активах і чистої процентної маржі для прогнозування доходності активних банківських операцій. Використання даного методичного інструментарію у практичній діяльності банків дозволить приймати обґрунтовані управлінські рішення, що сприятиме підвищенню ефективності банківської діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Dziubliuk, O. V. (2016). Актуальні проблеми розвитку банківської системи України [Aktualni problemy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy]. *Bankivska sprava*, 1, 3-32. Retrieved from <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/3680>
2. Herasymovych, A. M., Alekseienco, M., D., & Parasii-Verhunenko, I. M. (2004). In Herasymovych A. M. (Eds.), *Аналіз банківської діяльності [Analiz bankivskoi diialnosti]*. K.: KNEU, 599 p.
3. Jakob, K., & Fischer, M. (2016). GCPM: A flexible package to explore credit portfolio risk. *Austrian Journal of Statistics*, 45(1), 25-44. <https://doi.org/https://doi.org/10.17713/ajs.v45i1.87>
4. Khalatur, S., Zhylenko, K., Masiuk, Yu., Velychko, L., & Kravchenko, M. (2018). Assessment of bank lending diversification in Ukraine. *Banks and Bank Systems*, 13(3), 141-150. [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.13\(3\).2018.14](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.13(3).2018.14)
5. Kovalenko, V. V. (Ed.) (2015). *Кредитна діяльність банків України: проблеми та перспективи розвитку [Kredytna diialnist bankiv Ukrainy: problemy ta perspektvyu rozvytku]*. Odesa: Vydavnytstvo «Atlant», 217 p.
6. Kryklii, O. A. (2017). Вплив економічної циклічності на кредитну діяльність банків України [Vplyv ekonomichnoi tsylichnosti na kredytnu diialnist bankiv Ukrainy]. *Problemy i perspektvyu rozvytku finansovo-kredytnoi systemy Ukrainy*, 266-270. Retrieved from <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/67288>
7. Natsionalnyi bank Ukrainy (2018). Retrieved from <http://www.bank.gov.ua>.
8. Stepanyshyn, V. M., & Tysovskiy, L. O. (2012). Побудова моделі кореляційного аналізу для дослідження багатofакторних процесів і явищ [Pobudova modeli koreliatsiinoho analizu dlia doslidzhennia bahatofaktornykh protsesiv i yavyschch]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha»*, 736, 133138. Retrieved from <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/15993/1/23-Stepanyshyn-133-138.pdf>
9. Vovk, V. Ya., & Latunova, K. B. (2013). Аналіз впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на кредитну активність банків [Analiz vplyvu zovnishnikh i vnutrishnikh faktoriv na kredytnu aktyvnist bankiv]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy*, 1, 185-190.

10. Zakon.rada (2012). Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями [Polozhennia pro poriadok formuvannia ta vykorystannia bankaty Ukrainy rezerviv dlia vidshkoduvannia mozhyvykh vtrat za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>
11. Zakon.rada (2016). Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями [Polozhennia pro vyznachennia bankaty Ukrainy rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>

“Bases of public financial regulation of human development”

AUTHORS

Liudmyla Kozarezenko <https://orcid.org/0000-0002-1349-6805>
 <http://www.researcherid.com/rid/C-4531-2018>

ARTICLE INFO

Liudmyla Kozarezenko (2018). Bases of public financial regulation of human development. *Development Management*, 16(3), 40-50

RELEASED ON

Tuesday, 25 December 2018

RECEIVED ON

Tuesday, 04 September 2018

ACCEPTED ON

Thursday, 20 September 2018

LICENSE

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

JOURNAL

"Development Management"

ISSN PRINT

2413-9610

FOUNDER

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

NUMBER OF REFERENCES

42

NUMBER OF FIGURES

0

NUMBER OF TABLES

2

S. KUZNETS KHNUÉ

Founder:

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Nauky avenue, 9-A, Kharkiv, 61166, Ukraine
<http://www.hneu.edu.ua/>

Received on: 4th of September, 2018
Accepted on: 20th of September, 2018

© Liudmyla Kozarezenko, 2018

Liudmyla Kozarezenko, Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Finance, Kyiv National Trade-Economic University, Ukraine.

This is an Open Access article, distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution 4.0 International license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Liudmyla Kozarezenko (Ukraine)

BASES OF PUBLIC FINANCIAL REGULATION OF HUMAN DEVELOPMENT

Abstract

In conditions of modern economic transformations, an in-depth understanding of the essence of the state financial regulation of human potential in the system of ensuring socio-economic development of the country is important. It is important to use a holistic architecture of financial regulation of the economy, further development of provisions on institutional mechanisms of financial provision of human development, which purposefully applied by state institutions. The proper level of validity of the priority directions of the state financial policy for the human development will contribute to the effectiveness of structural changes in the economy and social sphere. It is proved that the system of state financial regulation of human development needs constant improvement taking into account progressive methods, adaptation to internal and external economic factors in conditions of institutional transformations of the economy. Based on the study of the theoretical foundations of the state financial regulation of human development, its essence is disclosed as an integral part of social development, which involves the use of a set of norms, rules, methods, forms, mechanisms and instruments of financial architecture, in order to provide conditions for improving the quality of the institutional environment of the model of economic growth and an increase in the level of human development in the conditions of strengthening the influence of integration processes on macroeconomic dynamics that will promote the increase of the effective structural changes in the economy and social sphere.

Keywords

public finances, financial regulation, financial policy, human development

JEL Classification

H11, H50, G38

Л.В. Козарезенко (Україна)

ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

Анотація

В умовах сучасних економічних перетворень, важливим є поглиблене розуміння сутності державного фінансового регулювання людського потенціалу в системі забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Вагомим є використання цілісної архітектури фінансового регулювання економіки, подальший розвиток положень щодо інституційних механізмів фінансового забезпечення людського розвитку, які цілеспрямовано застосовуються державними інститутами. Належний рівень обґрунтованості пріоритетних напрямів державної фінансової політики людського розвитку сприятиме результативності структурних змін в економіці та соціальній сфері. Доведено, що система державного фінансового регулювання людського розвитку потребує постійного удосконалення з урахуванням адаптації до внутрішнього та зовнішнього економічного середовища в умовах інституційних перетворень економіки. На основі дослідження теоретичних засад державного фінансового регулювання людського розвитку розкрито його сутність в якості складової суспільного розвитку, що передбачає використання сукупності норм, правил, методів, форм, механізмів, інструментів та важелів фінансової архітектури з метою забезпечення умов для покращення якості інституційного середовища моделі економічного зростання та підвищення рівня людського розвитку в умовах посилення впливу інтеграційних процесів на макроекономічну динаміку, що сприятиме підвищенню дієвості структурних перетворень в економіці та соціальній сфері.

Ключові слова

державні фінанси, фінансове регулювання, фінансова політика, людський розвиток

Класифікація JEL

H11, H50, G38

ВСТУП

Динамічні перетворення економічної моделі країни потребують застосування виваженого підходу до визначення раціональних методів фінансового регулювання галузей суспільного виробництва. Саме тому фінансова складова людського розвитку має забезпечувати поетапне підвищення рівня та якості життя населення, сприяти удосконаленню інституційної структури соціальної сфери, зростанню рівня продуктивності праці, підвищенню частки випуску наукоємної та високотехнологічної продукції у валовому внутрішньому продукті. Враховуючи це, важливим є реалізація системної та збалансованої державної політики у сфері фінансового забезпечення людського розвитку, з використанням комплексу бюджетних, податкових, кредитних, страхових інструментів. Актуальним є адаптивне удосконалення інституційних засад фінансового регулювання людського розвитку, в тому числі щодо освіти, науки, охорони здоров'я, соціальної сфери, ринку праці.

1. ЛІТЕРАТУРНИЙ ОГЛЯД

Питання людського розвитку активно досліджувалось вже наприкінці ХХ ст., однак визнання людського розвитку як суттєвого чинника економічного зростання прямо чи опосередковано можна простежити у працях вчених-економістів починаючи з XVII ст. Внесок у теоретико-методологічні аспекти формування системи фінансового регулювання людського розвитку здійснено зарубіжними та вітчизняними науковцями та практиками. Зарубіжні вчені, а саме: Кемпбелл [4], Хікс [9], Лукас [18], Махлуп [19], Манків, Ромер, Вейл [20], Мехротра [23], Мерфі, Шлейфер, Вішні [24] досліджували ефективність впливу видатків на державному на приватному рівнях на складові людського розвитку, а Попов [29], Сен [31], Уїлер [42], Стігліц [35], Колесов [12] вивчали залежність темпів соціально-економічного розвитку від ефективності фінансового регулювання та фінансового забезпечення освіти, охорони здоров'я та інших сфер економіки.

Праці вітчизняних вчених, а саме: Чугунова [5], Лібанової [17], Стефанишин [34], Бобух [2], Боголіб [3], Тарангул [36], Геєця [8], Поспелової [30], Тулай [39], Петрушенко [27], Глущенко [10], Котіної [13] присвячені дослідженню процесу фінансового регулювання окремих складових людського розвитку, а саме освіти, охорони здоров'я та оцінці впливу ефективності механізму фінансового забезпечення та фінансового регулювання на рівень людського розвитку. Разом з тим, у вищевказаних працях зарубіжних та вітчизняних вчених відсутні цілісне представлення історичних передумов, систематизація теоретичних положень та узагальнення принципів формування системи державного фінансового регулювання людського розвитку, що і визначило мету статті.

2. МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є узагальнення теоретичних та практичних питань розвитку системи фінансового регулювання людського розвитку як складової економічного зростання.

3. РЕЗУЛЬТАТИ

В науковій статті обґрунтовано пріоритетні напрями розвитку системи фінансового регулювання людського розвитку, а саме справедливості, комплексності, сприяння розвитку, єдності, ефективності, стабільності, цілеспрямованості та пріоритетності. Також виокремлено ключові функції державного фінансового регулювання людського розвитку – соціальну, контролюючу, регулюючу та стимулюючу. Наведено та обґрунтовано сукупність динамічних характеристик, що визначають рівень людського розвитку.

Перші спроби дати економічну оцінку особистості належать представникам класичної економічної

теорії. Зокрема, Петті [28] зазначав, що кожна людина володіє запасом гуманітарного капіталу, який виявляється у рівні освіти, стані здоров'я тощо, а країна може втрачати цей капітал унаслідок скорочення чисельності населення через війни, втрату високоосвічених людей, які працевлаштовані інших країнах тощо.

Сміт [32] вважав людину не лише джерелом, а і частиною національного багатства держави. До основного капіталу країни вчений одним із перших, нарівні з засобами праці та землею, запропонував віднести запас знань, умінь, навиків, досвід працівників та стан здоров'я. На думку Сміта, продуктивність праці, а отже, економічний розвиток, безпосередньо залежать від підвищення рівня освіченості працівників, поліпшення їхніх професійних навиків, стану здоров'я.

Погляди Сміта поділяв Рікардо [1], який вважав, що якісні характеристики населення (рівень освіти, стан здоров'я) впливають на прискорення темпів економічного зростання в країні, і чим вони вищі, тим швидшими темпами держава нарощує економічний потенціал.

Розвиток капіталістичного виробництва зумовив прискорення темпів економічного зростання та накопичення багатства. Водночас посилилася нерівність у його розподілі, тому загострилася проблема взаємозв'язку економічного та людського розвитку.

Одним із перших на початку ХХ ст. дослідив економічний ефект людського розвитку Маршалл [21]. Вчений надавав вагомого значення тим процесам, які в результаті призводять до покращення якісних характеристик населення, а накопичення національного багатства безпосередньо пов'язував із рівнем розвитку людини, освіченістю та станом здоров'я населення. На переконання Маршалла, накопичення багатства є лише засобом підтримання життя людини, задоволення її потреб і відтворення фізичних сил та розумових здібностей. Самій же людині вчений відводив ключову роль, адже вважав її головним джерелом виробництва національного багатства.

На початку ХХ ст. відбувається переоцінка ролі та значення людського розвитку в соціально-економічному розвитку країни.

У 30 рр. ХХ ст. людський розвиток як важливий чинник економічного зростання виокремлював Кейнс [11], з тих часів стало відомо, що платоспроможний попит в сучасній економіці розглядається як вагомий чинник економічного розвитку, що в кінцевому підсумку поступово, але повільно дає змогу підвищувати рівень та стандарти життя людей. Інвестиції в розвиток людського капіталу є ефективними – це важлива складова економічного зростання.

Схожі висновки про вирішальне значення людини в економічному розвитку країни впливають із концепції Мюрдала [25]. Згідно з його дослідженнями, через фінансову неспроможність оплатити навчання, рівень освіти та продуктивності праці бідного й неосвіченого населення, змушеного працювати тривалий час у сільському господарстві та неформальному секторі економіки, є надзвичайно низьким. Це пояснює незначну віддачу від інвестицій у фізичний капітал.

Починаючи із середини 50 рр. ХХ ст. посилюється увага до розвитку людини як чинника економічного зростання. Нарівні із працею, землею, капіталом, складові людського розвитку вводяться до макроекономічних моделей, а розрахунки підтверджують припущення класиків про його значення у соціально-економічному розвитку країн.

Представником концептуального напрямку у вивченні людського розвитку є Солоу [33], в удосконаленій моделі якого, поряд зі збільшенням чисельності зайнятих і рівнем інвестицій, враховується фактор технічного прогресу. Під останнім автор розуміє не лише зростання фондоозброєності праці, а й підвищення її ефективності, що безпосередньо залежить від рівня освіти, кваліфікації та стану здоров'я працівників.

Денісон [6] наводить результати аналізу темпів економічного зростання у США та країнах Західної Європи (1929–1970 рр.). У його моделі, серед більш як двадцять незалежних змінних, п'ята частина стосувалася фактору праці, включно з рівнем освіти найманих працівників.

Кузнець [15] вивчав витрати на підготовку робочої сили разом із витратами на освіту в моделях економічного зростання як змінну величину, що впливає на обсяг валового внутрішнього продукту (далі – ВВП). Розвиток освіти і розширення мережі середніх та вищих навчальних закладів прямо залежать від темпів економічного зростання.

Отже, поряд із такими загально визнаними чинниками економічного зростання, як заощадження, інвестиції провідні світові вчені підтвердили вагоме значення рівня людського розвитку.

Вважається, що концептуально економічна наука поступово прийшла до категорії «людський розвиток» через категорію «людський капітал». Автори останньої зосередилися на вивченні норм віддачі капіталовкладень у людину, визначенні економічного ефекту від вдосконалення якісних характеристик окремого індивіда та населення країни в цілому.

Теорія «інвестицій в людину» – перша в системі поглядів на економічну цінність людини, її прибічниками є Туроу [38], та інші дослідники, які обстоювали кейнсіанські позиції. Предметом досліджень в межах цієї концепції була як внутрішня структура «людського капіталу», так і особливі процеси його формування й розвитку.

У цілому, до 50 рр. ХХ ст., головною метою розвитку, що використовувалася при розробленні соціально-економічної політики держав, було економічне зростання. До даного періоду економісти зосереджували увагу на компонентах людського капіталу, які орієнтуються на підтримку та розвиток передусім тих здібностей людини, що використовуються в процесі праці та, відповідно, сприяють зростанню макроекономічних показників. Також вважалося, що досягнення економічного зростання автоматично призводить до прогресу в розвитку людини та всього суспільства, а збільшення сукупного обсягу виробництва скорочує масштаби бідності та підвищує рівень суспільного добробуту. Механізм впливу реалізовувався наступним чином: виробництво породжує доходи, а більші доходи, в свою чергу, підвищують матеріальний та економічний добробут.

Усвідомлення того, що економічне зростання не є синонімом людського розвитку, приходило із посиленням соціально-економічної нестабільності та підвищенням рівня бідності населення у світі. До того ж практика країн, які розвивалися, засвідчила, що рівень життя населення може погіршуватися навіть при активному нарощуванні обсягів виробництва. В таких країнах спостерігалися швидкі темпи економічного зростання, але при цьому зберігалися соціальна нерівність, неповна зайнятість населення і тотальна бідність. Водночас деякі держави змогли досягти позитивних зрушень навіть за порівняно невисоких доходів. Варто зазначити, що відбувалося це лише в тих небагатьох країнах, уряди яких цілеспрямовано здійснювали заходи для зменшення нерівності, а також активно реалізовували програми у сфері освіти та охорони здоров'я.

Досвід 60 рр. минулого століття показав, що без втілення широкомасштабних соціальних програм неможливо досягти суттєвого покращення якості життя, розв'язати соціально-демографічні проблеми, створити продуктивну систему зайнятості та скоротити масштаби бідності. Враховуючи ці обставини, вже на початку 1970 рр. увага вчених зміщується у сферу взаємодії економічного та людського розвитку, зосереджується на проблемі справедливого розподілу доходів і благ, посиленні ролі суспільного сектору. «Концепція перерозподілу за рахунок зростання» стала першою науково обґрунтованою спробою урядів забезпечити добробут, особливо вразливих верств населення, за рахунок швидкого нарощування працемісткого виробництва, а отже, зростання ВВП, заробітної плати та доходів. Все це мало відбуватися на тлі масштабної державної підтримки соціальної сфери, але без зменшення доходів та активів найбільш забезпечених верств населення. Наступним кроком у спробах урядів поєднати економічний та людський розвиток є «концепція базових потреб», в якій головна роль у наданні населенню елементарних засобів

для існування, послуг з охорони здоров'я, освіти відводилася державі. Тобто поступово відбувалося усвідомлення важливості людського розвитку та необхідності стимулювання його зростання на державному рівні. На жаль, ані «концепція перерозподілу за рахунок зростання», ані «концепція базових потреб» поширення в господарській практиці країн не набули. Остаточо взаємозв'язок між економічним зростанням та людським розвитком не був з'ясований.

На початку 80 рр. XX ст. у багатьох країнах світу спостерігалось уповільнення темпів економічного зростання та структурна криза. В результаті перебудови, що почалася після боргової кризи 1982 р., уряди на перший план у політиці розвитку знову вивели скорочення державного боргу, подолання економічного спаду та зниження насамперед соціальних витрат. Політика стабілізації призвела в підсумку не лише до економічного уповільнення, а й загалом до економічного спаду. Результатів перебудови зазнали передусім люди із невисокими доходами, а нерівність в країнах та бідність поглиблювалися. На політику структурної перебудови відреагувала ООН, опублікувавши революційну працю «Розвиток з людським обличчям», в якій автори, не відкидаючи важливості структурних перетворень, закликали Міжнародний валютний фонд та Світовий банк приділяти більше уваги людському розвитку, проблемі збільшення соціальних стандартів та задоволення базових соціальних потреб на державному рівні.

Сучасна концепція людського розвитку остаточно утвердилася наприкінці 1980 рр. Вважається, що на її формування значний вплив справили теоретичні розробки Сена [31], який у 1989 р. опублікував працю «Розвиток як поширення можливостей», де використано так званий «підхід з точки зору можливостей». Автор розглядав розвиток насамперед як розширення можливостей людини, а не лише як процес накопичення матеріальних чи економічних благ. На думку вченого, метою суспільного розвитку є не постійне нарощування обсягів виробництва, а створення можливостей для розширення вибору людей. Основне положення роботи полягало в тому, що людина – не засіб, а головна ціль економічного розвитку. Сам людський розвиток розглядався як процес надання людині ширшого вибору.

Остаточного вигляду концепція людського розвитку набула в 1990 р., коли ПРООН уперше оприлюднено «Доповідь про стан людського розвитку в світі». Концепція людського розвитку як особлива теоретична система й орієнтована на практику державного управління методологія виходить із визнання неможливості звести суспільний прогрес лише до зростання грошових доходів чи примноження багатства. Її головний принцип полягає в тому, що економіка існує для розвитку людей, а не навпаки. За будь-яких, навіть найвищих, темпів економічного зростання прогрес у суспільстві неможливий, якщо передусім не реалізовані важливі для людини можливості: прожити довге та здорове життя, набувати, оновлювати і поглиблювати знання, мати доступ до засобів забезпечення належного рівня життя.

Узагальнення теоретичного матеріалу дало змогу дійти висновку, що усвідомлення ролі людини в розвитку країни відбулося в три етапи: від припущень про наявність в людини потенціалу, що може впливати на соціально-економічний розвиток країни (кінець XVII – кінець XIX ст.) та початку усвідомлення ролі та значення людини в соціально-економічному розвитку (початок XX ст. – 90 рр. XX ст.), до формування та утвердження концепції людського розвитку як основного вектору внутрішньої та зовнішньої політики як розвинутих держав, так і країн з невисоким рівнем соціально-економічного розвитку в кінці XX – на початку XXI ст.

В цілому проблема людського розвитку є пріоритетним стратегічним завданням держави. Його виконання має бути відповідним чином забезпечено, оскільки рівень людського розвитку визначає ступінь розвитку країни. Щодо людського розвитку, то він лише частково являє собою набір якостей, даних людині при її народженні, більшою мірою формується та розвиваючись в процесі життєдіяльності. Це важливо, оскільки умови, в яких людина проживає, і визначають рівень людського розвитку. Тому можливою мірою та критерієм для оцінювання соціально-економічної політики держави є можливість забезпечувати і реалізовувати умови для людського розвитку.

Найчастіше категорія потенціалу охоплює наявні в суб'єкта ресурси, оптимальну структуру та вміння раціонально використовувати їх для досягнення окресленої мети. Водночас людський розвиток у

вітчизняних наукових джерелах [17, 2, 3, 8, 10, 13] найчастіше розглядається як надбання кожної нації, оскільки саме він (людський розвиток), а не ресурси й не технології та матеріальні цінності, є головним рушієм економічного зростання. Вплив людського розвитку на процес економічного зростання відбувається через людські ресурси (чисельність працівників, кваліфікацію, менеджмент і вартість робочої сили) та ресурс знань (сукупність наукової, технічної та іншої інформації). Нівелювати дію людського розвитку на економічне зростання можуть несприятливі економічні та соціальні чинники, а також відсутність засобів для вдосконалення і реалізації людських ресурсів та ресурсів знань.

В чинній редакції Стратегії «Європа – 2020» [7] багато пунктів пов'язані саме з людським розвитком (Таблиця 1).

Концепція людського розвитку є ключовою для досягнення визначеної ЄС мети створення економіки знань, інформаційного суспільства, підвищення конкурентоспроможності в умовах глобалізації.

Таблиця 1. Цілі стратегії «Європа – 2020», пов'язані з людським розвитком

Джерело: Складено автором на основі джерела [7].

Розумне зростання (Smart Growth)		Інклюзивне зростання (Inclusive Growth)	
Інновації	Освіта	Зайнятість та кваліфікація	Боротьба з бідністю
Європейська ключова ініціатива «Інноваційний союз» для покращання рамок умов та доступу до фінансування НДДКР, інновацій з метою посилення інноваційних ланцюгів та прискорення інвестування в ЄС	Європейська ключова ініціатива для вдосконалення функціонування систем освіти та підвищення міжнародної привабливості європейської вищої освіти	Європейська ключова ініціатива «Порядок денний для створення нових робочих місць та кваліфікації» для модернізації ринків праці шляхом підвищення мобільності трудових ресурсів та розвитку навиків, що сприяють успішному працевлаштуванню	Європейська ключова ініціатива «Європейська платформа по боротьбі з бідністю» для соціального та територіального згуртування, для людей, що проживають в бідності чи виключені з життя суспільства, аби вони жили достойно і були активними членами суспільства

Формування сучасної ефективної системи людського розвитку є актуальною проблемою для всіх найбільш розвинутих країн світу. Але, як зазначає Мау [22], пошук оптимальної моделі людського розвитку повинен враховувати накопичений досвід мінімальною мірою, адже ефективних систем, що відповідають сучасним викликам, не існує. Більше того, на думку автора, країна, яка зможе сформувати сучасну ефективну модель людського розвитку, отримає суттєву перевагу в постіндустріальному світі.

В сучасних розвинутих країнах складові людського розвитку являють собою зону взаємодії не лише соціальних, але і фіскальних, інвестиційних та політичних чинників. Для людського розвитку необхідно розв'язати такі проблеми: по-перше, знайти можливість виділити додаткові бюджетні ресурси на підтримку працівників пріоритетних сфер економічної діяльності та груп населення, по-друге, здійснити структурні реформи в цих сферах економічної діяльності. Ці два кроки невіддільні один від одного, адже збільшення обсягів фінансування без структурних реформ може створити ризики та призвести до негативних наслідків. За умов глобалізації та інтеграції в ЄС, коли затребуваним є транснаціональне партнерство держави та бізнесу, регулювання людського розвитку залишається прерогативою держави, але єдина система оцінки реалізації Стратегії не може застосовуватися в усіх країнах через різні рівні їх соціально-економічного розвитку.

За визначенням Організації економічного співробітництва та розвитку, людський розвиток – це знання, кваліфікація, навика та інші якості, якими володіють індивіди і що є важливими для господарської діяльності [26]. Світовий банк тлумачить людський розвиток як сукупність знань, професійних якостей, досвіду, якими володіють індивіди і які роблять людину «економічно продуктивною», а людський розвиток може бути прискорений за рахунок капіталовкладень в освіту, охорону здоров'я, професійну підготовку [37]. Вже зазначалося, що ООН розглядає людський розвиток як процес забезпечення людей ширшим вибором. Принципово такий вибір може бути нескінченним та змінюватися з часом. Однак головними аспектами людського розвитку є можливість прожити довге та здорове життя, набути знань та мати доступ до ресурсів, необхідних для належного рівня життя. За відсутності цих трьох складових людина не матиме доступу до інших можливостей.

Державні інвестиції в людський розвиток зменшують бідність і нерівність, а подолання нерівності в доступі до основних соціальних послуг, насамперед до освіти, сприяє скороченню бідності й подолання економічних диспропорцій. Країни, які через низькі доходи на одну особу або з інших причин не можуть дозволити собі інвестувати в людський розвиток, потрапляють до «замкнутого кола бідності».

Людський розвиток є однією з оціночних та прогнозних характеристик суспільства чи певної країни, інструментом оцінки її соціально-економічного становища. Наявність певного рівня людського розвитку в країні не означає того, наскільки повно він буде реалізований, адже не лише для формування, а й для людського розвитку потрібні умови, що можуть бути як сприятливими, так і несприятливими. Серед відповідних умов виокремлюються насамперед фінансові ресурси, які дають змогу людині ефективно діяти в суспільстві.

Порівняльне дослідження якості життя населення в Україні та країнах ЄС, показало, що величина ВВП на душу населення визначає як тривалість життя так і рівень освіти особи [16]. Низький рівень добробуту громадян України є перешкодою для досягнення середнього рівня показників рівня людського розвитку країн ЄС (щодо освіти та тривалості життя) та в цілому показника Індексу людського розвитку, які мають країни ЄС з високим рівнем соціально-економічного розвитку.

Розглянемо фінансування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та соціального забезпечення, що є важливими складовими людського розвитку. Динаміку фінансування складових людського розвитку в Україні та країнах-членах ЄС наведено в Таблиці 2.

Таблиця 2. Фінансування складових людського розвитку в 2016 році, відсоток загальних видатків бюджету, (%) в розрахунку на особу (тис. євро)

Джерело: Складено автором на основі джерела [40].

Країна	Освіта		Охорона здоров'я		Соціальний захист	
	%	тис. євро	%	тис. євро	%	тис. євро
Україна	19.1	1.11	11.0	0.42	26.4	1.60
ЄС - 28	10.2	6.85	15.0	2.09	40.4	6.78
Бельгія	11.4	8.23	14.7	3.69	36.2	8.95
Болгарія	9.7	2.71	13.0	0.94	31.9	1.76
Чехія	12.2	5.03	18.0	1.08	31.1	2.29
Данія	12.8	9.67	15.6	4.66	43.8	12.73
Німеччина	9.7	8.04	16.3	3.55	42.4	8.97
Естонія	14.7	4.43	13.5	0.86	31.0	1.70
Греція	8.8	4.48	9.3	1.59	40.2	4.52
Іспанія	9.1	6.69	13.7	2.01	39.6	4.77
Франція	9.6	7.37	14.3	3.47	43.1	9.63
Хорватія	9.8	3.90	13.9	0.72	32.5	1.79
Кіпр	11.8	9.52	5.5	1.49	25.0	3.94
Латвія	15.8	3.99	10.2	0.58	30.7	1.65
Литва	15.5	4.04	15.9	0.61	33.0	1.68
Угорщина	10.3	4.25	10.0	0.75	31.2	1.81
Нідерланди	11.7	8.59	17.4	4.21	36.5	10.67
Австрія	9.5	9.45	15.1	3.85	41.2	9.55
Польща	12.5	4.64	11.0	0.63	38.2	1.83
Португалія	12.0	5.30	12.1	1.57	35.7	4.02
Румунія	8.6	2.07	11.5	0.66	32.7	1.85
Словенія	11.9	6.78	13.2	1.51	36.2	3.63
Словацьчина	9.9	4.26	4.5	0.97	48.1	1.68
Фінляндія	11.0	7.72	14.3	3.04	43.8	9.69
Швеція	12.7	8.57	13.6	3.92	41.1	11.18
Великобританія	11.8	7.91	17.3	3.45	37.5	8.93
Норвегія	11.2	10.42	17.1	7.05	39.6	16.09

Аналіз обсягу видатків зведеного бюджету на фінансування людського розвитку в Україні та взятих для порівняльного аналізу країнах-членах ЄС свідчить, що дана частка видатків Зведеного бюджету України в 2016 році становила 19.1%, що є найбільшим показником серед взятих для порівняння країнах-членах ЄС тоді як показник видатків на особу є найнижчим.

Вважаємо, що фінансове регулювання людського розвитку, як процес впливу на рівень його розвитку за допомогою фінансових інструментів на основі комплексного підходу та з урахуванням динамічності екзогенних та ендегенних змін є невід'ємною умовою досягнення кількісних та якісних перетворень в країні та створення умов для економічного зростання.

Державне фінансове регулювання людського розвитку передбачає використання методів, інструментів та важелів фінансової політики з метою забезпечення умов для покращення якісного рівня інституційного середовища моделі економічного зростання та підвищення рівня людського розвитку в умовах посилення впливу інтеграційних процесів на макроекономічну динаміку, що сприятиме підвищенню дієвості структурних перетворень в економіці та соціальній сфері і є важливою складовою суспільного розвитку.

Цілями державного фінансового регулювання людського розвитку є підвищення рівня життя населення шляхом покращення якості освіти, збільшення тривалості життя, зростання рівня добробуту населення, що відображається у збільшенні показника Індексу людського розвитку та стабільних темпах соціально-економічному розвитку. Принципами державного фінансового регулювання людського розвитку пропонуємо розглядати наступні:

- справедливості – досягнення максимально можливої рівності в розподілі умов економічної діяльності, доходів, соціальних благ, рівня якості життя;
- комплексності – розвиток системи фінансового регулювання людського розвитку на засадах пропорційності та узгодженості з метою посилення зв'язку усіх елементів та підсистем, погодження всіх складових інструментарію державного фінансового регулювання людського розвитку;
- сприяння розвитку – створення умов для максимально можливого рівня людського розвитку у відповідних умовах економічного середовища;
- єдності (системності) – взаємоузгодження всіх напрямів діяльності об'єкта для усунення протиріч між ними з метою організації злагодженої діяльності в інтересах ефективного функціонування системи державного фінансового регулювання людського розвитку;
- ефективності – забезпечення досягнення оптимального результату за наявного рівня розвитку соціально-економічного середовища;
- стабільності – здатність системи функціонувати, не змінюючи структуру та знаходитись у рівновазі, підтримувати сталість у часі;
- цілеспрямованості – здатність до реалізації стратегічних завдань через досягнення оперативних та тактичних цілей;
- пріоритетності – визнання людського розвитку в якості стратегічної цілі стратегії і тактики державного управління.

Виходячи з вищезазначеного, ключовими функціями державного фінансового регулювання людського розвитку нами визначено наступні:

- соціальна, що передбачає забезпечення всіх верств населення рівним доступом до суспільних благ і послуг;
- стимулююча – через вплив за допомогою стимулів прямої та непрямої дії на формування умов для стабільного розвитку складових людського розвитку в країні;
- контролююча, що полягає у забезпеченні контролю за справедливістю розподілу та дотриманням прав доступу до суспільних благ і послуг;
- регулююча, що реалізується шляхом впливу на об'єкт, задля усунення або пристосування до факторів, що впливають на його поведінку.

Структурно-функціональна модель державного фінансового регулювання людського розвитку має ґрунтуватися на інтеграції складових фіскальної політики у сфері доходів, видатків, міжбюджетних відносин, дефіциту бюджету, державного боргу з урахуванням інституційної трансформації соціально-економічної системи країни, динамічних перетворень ендогенного та екзогенного середовища.

Вважаємо, що подальше вдосконалення механізму фінансового забезпечення людського розвитку має здійснюватися з урахуванням динаміки зміни параметрів макроекономічного середовища, змін інституційного середовища економіки та досвіду країн із розвинутою та трансформаційною економікою, який доцільно адаптувати та застосовувати у умовах українського економічного середовища. Це надасть можливості посилити результативність виконання державою завдань і функцій в частині забезпечення збалансованого функціонування галузей соціальної сфери та підвищення рівня добробуту населення [14].

ВИСНОВКИ

Узагальнення теоретико-методологічних положень дозволило визначити людський розвиток вагомим чинником економічного зростання, при чому більш значущим, ніж інші суспільні інститути, адже вдосконалення політичних інститутів відбувається після того, як країна долає бідність завдяки ефективній економічній політиці. Саме тому темпи економічного зростання у країнах з високим рівнем людського розвитку в середньому є суттєво вищими, ніж в країнах з його невисоким рівнем.

Досвід державного регулювання людського розвитку країн з високими темпами економічного зростання свідчить про збільшення обсягів фінансування із бюджету сфери освіти та охорони здоров'я. Достатньо високою є частка приватних видатків на складові людського розвитку. Україна за показниками фінансування людського розвитку, насамперед видатків бюджету на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення на душу населення країна має значний розрив із європейськими країнами.

В умовах економічних перетворень доцільним є підвищення результативності державної фінансової політики людського розвитку. Враховуючи це, нами обґрунтовано пріоритетні напрями розвитку системи фінансового регулювання людського потенціалу, а саме справедливості, комплексності, сприяння розвитку, єдності, ефективності, стабільності, цілеспрямованості та пріоритетності. Також нами виокремлено ключові функції державного фінансового регулювання людського розвитку – соціальну, контролюючу, регулюючу та стимулюючу.

Процеси формування державної фінансової політики мають бути спрямованими на створення базових інституційних передумов для підвищення рівня людського розвитку, можливостей його повноцінної реалізації. Ступінь людського розвитку залежить від стану сукупності його динамічних характеристик, в тому числі у сфері охорони здоров'я, освіти і науки, культури, доходів населення і рівномірності їх розподілу. Диференціація підходів до фінансового регулювання сталого людського розвитку, в тому числі в частині поєднання державних та ринкових методів і форм, обумовлена особливостями економічної моделі розвитку країни. Посилення дієвості фінансового регулювання людського розвитку зумовлено динамікою суспільних змін і потребує виділення достатнього обсягу коштів для фінансування галузей соціальної сфери та удосконалення її інфраструктури.

Напрямами подальшого дослідження є питання, пов'язані з удосконаленням підходів до інституційної модернізації системи фінансового регулювання людського розвитку та обґрунтуванням пріоритетних напрямів розвитку системи фінансового регулювання людського потенціалу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Blauh, M. (2001). *Економічна теорія в ретроспективі [Ekonomiczna teoriia v retrospektyvi]* (670 p.). In I. Dziuby (Eds.). K.: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy».
2. Bobukh, I. (2014). Тенденції параметрів формування людського потенціалу України у міжнародному контексті [Tendenciyi parametriv formuvannya lyudskogo potencialu Ukrainy u mizhnarodnomu konteksti]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 3, 334-341. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2014_3_44
3. Bogolib, T. (2015). Бюджетна політика як інструмент макроекономічної стабільності [Byudzhetna polityka yak instrument makroekonomichnoyi stabilnosti]. *Ekonomiczny chasopys-XXI: naukovyi zhurnal*, 3-4(1), 84-87.
4. Campbell, J. Y. (2016). Restoring Rational Choice: The Challenge of Consumer Financial Regulation. *American Economic Review*, *American Economic Association*, 106(5), 1-30. <https://doi.org/10.3386/w22025>
5. Chugunov, I., & Kozarezenko, L. (2017). Державне фінансове регулювання розвитку людського потенціалу [Derzhavne finansove reguliuvannya rozvytku lyudskogo potencialu]. *Visnyk KNTEU*, 3, 116-132. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2017_3_11
6. Denison, E. F. (1962). *The Sources of Economic Growth in the United States and Alternative Before Us*. (297 p.). N. Y.: Committee for Economic Development.
7. European Commission Communication: Europe 2020. *A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth*. Retrieved from <http://www.europeanpaymentscouncil.eu>.
8. Geets, V. (2009). *Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку [Suspil'stvo, derzhava, ekonomika: fenomenologiya vzaemodiyi ta rozvyt'ku]*. (864 p.). Kyiv: In-t ekon. ta prognosuv. NAN Ukrainy.
9. Hicks, N. (1980). Economic Growth and Human Resources. *Staff Working Paper. No. 408*. Retrieved from <http://documents.worldbank.org/curated/en/178991468739490287/Economic-growth-and-human-resources>
10. Hlushchenko, O. V. (2016). Добробут як імператив суспільного розвитку України [Dobrobut yak imperatyv suspilnoho rozvytku Ukrainy]. *Ekonomiczny chasopys-XXI*, 156(1-2), 31-36. Retrieved from <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/handle/123456789/13929>
11. Kejns, Dzh. M. (2007). *Общая теория занятости, процента и денег. [Obshhaja teoriya zanjatosti, procenta i deneg]* (960 p.). M.: JeKSMO.
12. Kolesov, V. (2008). *Человеческое развитие: новое измерение социально-экономического прогресса [Chelovecheskoe razvitie: novoe izmerenie socialno-jekonomicheskogo progressa]* (636 p.). Moscow: Prava cheloveka.
13. Kotina, H. M., Stepura, M. M., & Rudyk, N. V. (2018). Вимір ефективності в системі управління державними фінансами: світовий досвід та імплементація в Україні [Vymir efektyvnosti v systemi upravlinnia derzhavnymu finansamy: svitovy dosvid ta implementatsiia v Ukraini]. *Ekonomika rozvytku*, 2(86), 49-61.
14. Kozarezenko, L. V. (2016). *Фінансова політика розвитку людського потенціалу [Finansova polityka rozvytku lyudskogo potencialu]* (412 p.). Kyiv: Center for Educational Literature.
15. Kuznets, S. S. (1965). *Toward a Theory of Economic Growth: Selected Essays* (1–81). W.W. Norton, New York.
16. Kuzym, M. O., & Horbatov, V. M. (2005). *Качество жизни населения и конкурентоспособность Украины и стран ЕС [Yakist zhyttia naselennia ta konkurentospromozhnist Ukrainy ta krain YeS]* (164 p.). Kh.: «INZhEK».
17. Libanova, E. M. (2014). Нерівність в українському суспільстві: витоки та сучасність [Nerivnist v ukrainskomu suspilstvi: vytoky ta suchasnist]. *Ekonomika Ukrainy*, 3, 4-19. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2014_3_2
18. Lucas, R. (1988). On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22, 3-42. [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(88\)90168-7](https://doi.org/10.1016/0304-3932(88)90168-7)
19. Machlup, F. (1984). *The Economics of Information and Human Capital* (644 p.). Princeton, N. J.: Princeton University Press,
20. Mankiw, G. N., Romer, D., & Weil, D. N. (1992). A contribution to the Empirics of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 107(2), 407-437. <https://doi.org/10.2307/2118477>
21. Marshall, A. (1993). *Принципы политической экономии [Principy politicheskoy ekonomii]* (415 p.). M.: Progress.
22. May, V. (2012). Человеческий капитал: вызовы для России [Chelovecheskij kapital: vyzovy dlja Rossii]. *Voprosy ekonomiki*, 7, 114-132.
23. Mehrotra, S., & Jolly, R. (1997). *Development with a Human Face: Experiences in Social Achievement and Economic Growth* (512 p.). Oxford: University Press Oxford.
24. Murphy, K., Shleifer, A., & Vishny, R. (1991). The Allocation of Talent: Implications for Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 503-530. Retrieved from <https://scholar.harvard.edu/shleifer/publications/allocation-talent-implications-growth>
25. Myrdal, G. (1970). Some Comments on the Treatment of the Problems of the Inadequate Statistics of South Asia Countries in Asian Drama: A Reply to the Comment By Ely. *Journal of Economic Literature*, 8, 52-53.
26. Organizational economic office and development. Retrieved from <http://www.oecd.org/development>
27. Petrushenko, Yu. (2013). *Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад: концептуальні засади та практичний інструментарій [Finansove zabezpechennia socialno-ekonomichnogo rozvytku terytorialnykh gromad: konceptualni zasady ta praktychnyi instrumentariy]* (351 p.). Sumy: University Book.
28. Petti, V. (1940). *Экономические и статистические работы [Jekonomicheskie i statisticheskie raboty]* (82 p.). M.: Socjekizdat.
29. Попов, V. (2011). *Стратегии экономического развития [Strategii jekonomicheskogo razvitija]* (336 p.). Moscow: Vysshaja shkola jekonomiki.
30. Pospelova, T. (2011). *Механізми державного управління людським розвитком в Україні [Mekhanizmy derzhavnogo upravlinnya lyudskym rozvytkom v Ukraini]* (350 p.). Donetsk: Noulidzh.
31. Sen, A. (1989). Development as Capability Expansion. *Journal of Development Planning*, 19, 41-58.
32. Smit, A. (2007). *Исследование о природе и причинах богатства народов [Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov]* (957 p.). In V. S. Afanas'ev (Eds.) M.: Jeksmo.
33. Solow, R. M. (1957). Technical Change and the Aggregate Production Function. *Review of Economics and Statistics*, 39, 312-320.
34. Stefanyshyn, O. (2006). *Людський потенціал економіки України [Lyudskyy potencial ekonomiky Ukrainy]* (316 p.). Lviv: Vydavnychyj centr LNU im. Ivana Franka.
35. Stiglic, Dzh. E. (2011). *Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса [Krutoe pike: Amerika i*

- novyy jekonomicheskij porjadok posle globalnogo krizisa*] (512 p.). M.: Jeksmo.
36. Tarangul, L. (2012). *Бюджетна підтримка та податкове стимулювання національної економіки України [Byudzhetna pidtry`mka ta podatkovye sty`tulyuvannya nacional`noyi ekonomiky` Ukrainy]* (532 p.). Irpin` : Feniks.
  37. The World Bank. Retrieved from <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>
  38. Thurow, L. (1970). *Investment in Human Capital* (198 p.). Belmont.
  39. Tulai, O. (2016). *Державні фінанси і сталий людський розвиток: концептуальні домінанти та діалектична єдність [Derzhavni finansy i staliy liudskiy rozvytok: konceptualni dominanty ta dialektychna yednist]* (416 p.). Ternopil: TNEU.
  40. United Nations (2018). *Доклад о целях в области устойчивого развития [Doklad o tseliakh v oblasti ustoichivoho rozvytyia]*. Retrieved from <https://unstats.un.org/sdgs/files/report/2018/TheSustainableDevelopmentGoalsReport2018-RU.pdf>
  41. Verkhovna Rada of Ukraine. Ukrainian legislation (2003). *Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності [Pro zasady derzhavnoyi regulyatornoyi polityky u sferi gospodars`koyi diyalnosti]*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>
  42. Wheeler, D. (1980). Human resource development and economic growth in developing countries : a simultaneous model. *Staff working paper No. 407*. Washington, D.C.: The World Bank. Retrieved from <http://documents.worldbank.org/curated/en/550501468739792067/Human-resource-development-and-economic-growth-in-developing-countries-a-simultaneous-model>

“Creditworthiness assessment of municipalities in Ukraine”

AUTHORS	Yevhenii Zolotukhin
ARTICLE INFO	Yevhenii Zolotukhin (2018). Creditworthiness assessment of municipalities in Ukraine. <i>Development Management</i> , 16(3), 51-60
RELEASED ON	Wednesday, 26 December 2018
RECEIVED ON	Thursday, 06 September 2018
ACCEPTED ON	Wednesday, 19 September 2018
LICENSE	 This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License
JOURNAL	"Development Management"
ISSN PRINT	2413-9610
FOUNDER	Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

NUMBER OF REFERENCES

14

NUMBER OF FIGURES

2

NUMBER OF TABLES

5

Yevhenii Zolotukhin (Ukraine)

CREDITWORTHINESS ASSESSMENT OF MUNICIPALITIES IN UKRAINE

Abstract

In the article modern methodological approaches to the assessment of the creditworthiness of local authorities was analyzed, group of indicators used by rating to assessing the creditworthiness of local governments was presented. The author was proposed a methodological approach to assessing the creditworthiness of local authorities based on the using of factor analysis and took into account indicators that characterize the financial and debt sustainability of the local budget. The application of the proposed methodological approach will allow potential investors of local authorities to assess the level of risk of comparable city with a view to making a decision on investing in their local bonds; local authorities-borrowers - to conduct a diagnosis of their creditworthiness in any reporting period.

Keywords

creditworthiness, creditworthiness assessment, local government, credit rating

JEL Classification

H72, H74

Є.В. Золотухін (Україна)

ОЦІНЮВАННЯ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ МУНІЦИПАЛІТЕТІВ В УКРАЇНІ

Анотація

У статті було проаналізовано сучасні методичні підходи до оцінки кредитоспроможності органів місцевого самоврядування, представлено основні групи показників, що використовуються рейтинговими агентствами для оцінки кредитоспроможності органів місцевого самоврядування. Автором у статті запропоновано методичний підхід до оцінки кредитоспроможності органів місцевого самоврядування, враховує показники, що характеризують фінансову і боргову стійкість місцевого бюджету. Застосування запропонованого методичного підходу дозволить потенційним інвесторам місцевих рад – оцінити рівень ризику співставних, порівнюваних міських рад з метою прийняття рішення щодо інвестування у їх облігації місцевих позик; місцевим радам – позичальникам – проводити діагностику своєї кредитоспроможності у будь-який звітний період.

Ключові слова

кредитоспроможність, оцінка кредитоспроможності, орган місцевого самоврядування, кредитний рейтинг

Класифікація JEL

H72, H74

ВСТУП

Оцінка кредитоспроможності позичальників відіграє важливу роль у прийнятті рішення інвестором чи кредитором щодо надання фінансових ресурсів у позику місцевим органам самоврядування, й відповідно, впливає на перспективи місцевих запозичень у цілому як інструменту фінансування місцевих бюджетів. Це є вкрай важливим, адже в умовах перманентної дефіцитності місцевих бюджетів питання забезпечення їх додатковими фінансовими ресурсами є вкрай важливим. У зв'язку з цим, У зв'язку з цим

S. KUZNETS KHNUUE

Founder:

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Nauky avenue, 9-A, Kharkiv, 61166, Ukraine
<http://www.hneu.edu.ua/>

Received on: 6th of September, 2018

Accepted on: 19th of September, 2018

© Yevhenii Zolotukhin, 2018

Yevhenii Zolotukhin, Postgraduate student of Finance Department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine

This is an Open Access article, distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution 4.0 International license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

існуючі методичні підходи до оцінювання кредитоспроможності місцевих органів влади потребують критичного аналізу та переосмислення, особливо в умовах реалізації державної стратегії фінансової децентралізації.

1. ЛІТЕРАТУРНИЙ ОГЛЯД

Питанням оцінки кредитоспроможності органів місцевого самоврядування присвячені наукові праці таких учених, як Галасюк, Гасанов, Єпіфанов, Камінська, Кармінський, Клець, Костель, Лисенко, Мацук, Пугачова, Петренко, Скляр, Тан, Вон, Шао [1-7, 9-11, 14].

2. МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є аналіз сучасних підходів до оцінки кредитоспроможності вітчизняних органів муніципальної (місцевої) влади та обґрунтування власного авторського методичного підходу до оцінки кредитоспроможності місцевої влади.

3. РЕЗУЛЬТАТИ

Існує низка спеціальних методів, що використовуються у процесі оцінки кредитоспроможності міських рад як позичальників: математично-статистичні (бально-рейтингові, кредитний скоринг, аналіз грошових потоків), метод коефіцієнтів, метод експертних оцінок. Найбільш поширеною у світі й в Україні на сьогодні практикою при проведенні оцінки рівня кредитоспроможності міських рад – позичальників є рейтингова система, що передбачає визначення певного балу (рейтингу). Спеціальні рейтингові агентства (Standard & Poor's, Fitch, Moody's, Кредит-Рейтинг тощо) проводять оцінку кредитоспроможності міських рад у двох вимірах, за якими виокремлюють: кредитний рейтинг позичальника, кредитний рейтинг конкретного інструменту запозичень (облігація місцевої позики, місцева позика). Кредитні рейтинги можуть бути короткострокові (з терміном дії до одного року) та довгострокові (більше одного року). Варто відзначити, що згідно з чинним законодавством України, отримання кредитного рейтингу міським радами є обов'язковою умовою емісії облігацій місцевих позик, натомість для місцевих позик кредитори (найчастіше, банки) проводять власну оцінку кредитоспроможності позичальника. Слід відзначити, що кредитні рейтинги – це оцінка відносного, а не абсолютного рівня кредитоспроможності: наприклад, найвищий рівень рейтингу певної міської ради свідчить не про її високий рівень кредитоспроможності, а лише про найвищий рівень кредитоспроможності серед інших міських рад. У ході оцінки кредитоспроможності органів місцевого самоврядування рейтингові агентства використовують фінансову звітність позичальника, а також внутрішню інформацію, що надається міською радою, та за результатами проведеного аналізу присвоюють міській раді або її борговим інструментам відповідний рейтинг за рейтинговою шкалою. Так, агентство Standard & Poor's у процесі присвоєння рейтингу місцевим органам влади використовує якісні і кількісні методи аналізу за такими рейтинговими групами показників: система місцевих фінансів, економіка, якість управління фінансами, бюджетна гнучкість, фінансові показники, ліквідність, боргове навантаження, наявність умовних зобов'язань (місцеві гарантії). Аналітики рейтингового агентства Fitch у процесі присвоєння аналогічного кредитного рейтингу особливу увагу приділяють інституціональному середовищу, для чого аналізується структура та еластичність доходів бюджету, система міжбюджетних відносин, механізм бюджетного вирівнювання, ступінь державного контролю за місцевими радами. Наступними чотирма групами показників, що включаються до розрахунків кредитного рейтингу місцевих рад агентством Fitch, є стан боргів, місцеві фінанси, структура управління, економіка [14].

У Таблиці 1 представлено узагальнені агреговані групи показників, які використовуються рейтинговими агентствами для оцінки кредитоспроможності міських рад – позичальників.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика блоків показників оцінки кредитоспроможності місцевих органів влади

Джерело: Складено автором на основі [14, 9].

Група показників	Ключові показники	Standard & Poor's	Moody's	Fitch
Економіка	Економічна і ресурсна база	+	+	+
	Темпи зростання економіки	+	+	+
	Рівень диверсифікації економіки	+	+	
	Трудові ресурси		+	
	Демографічна ситуація			
Стан боргів	Боргове навантаження	+	+	+
	Динаміка і структура боргу	+	+	+
	Якість боргової політики	+	+	+
	Кредитна історія	+	+	+
Місцеві фінанси	Доходи бюджету	+	+	+
	Видатки бюджету	+	+	+
	Платоспроможність і ліквідність	+	+	+
	Міжбюджетні відносини	+		+
	Фінанси комунальної власності	+	+	
Система управління	Державний устрій	+	+	+
	Динаміка розвитку політичних інститутів			+
	Політична ситуація	+	+	+

Варто відзначити, що стандарти присвоювання кредитних рейтингів серед рейтингових агентств розрізняються й фактично становлять їх комерційну таємницю, що, зважаючи на відсутність єдиної, загально прийнятої методики рейтингування, ускладнює процес оцінки кредитоспроможності органів місцевого самоврядування – позичальників. Тому важливою залишається проблема пошуку шляхів уточнення оцінки кредитоспроможності, зокрема, міських рад – позичальників. Це обумовило поширення у науковій літературі [3, 4, 5, 6, 7] авторських науково-методичних підходів до оцінки кредитоспроможності органів місцевого самоврядування, розрахунок кредитного рейтингу за якими поєднується з використанням різноманітних фінансових коефіцієнтів, що характеризують стан місцевих бюджетів. Варто відзначити, що при оцінці кредитоспроможності міських органів самоврядування фактично не знайшли свого системного відображення загальновідомі методики оцінки кредитоспроможності підприємств та корпорацій, які широко використовуються світовими і вітчизняними банками (CAMPA, PARTS, MEMO RISK, 4FC, дискримінантні моделі визначення імовірності банкрутства Альтмана, Лиса тощо). Натомість, науковці нарівні з оцінкою кредитоспроможності міських рад проводять оцінку їх платоспроможності, фінансової стійкості чи фінансового стану, використовуючи для цього набори одних і тих фінансових показників. Сама оцінка кредитоспроможності у такому випадку найчастіше проводиться шляхом фінансового аналізу широкого переліку показників й надання у результаті чого загальних експертних висновків щодо здатності органу місцевого самоврядування – позичальника виконувати свої зобов'язання. Тобто, підходи науковці фактично розрізняються переліком показників, які вони пропонують для оцінки фінансового стану й стійкості місцевих рад. Особливої уваги заслуговує методика Скляр та Костеля [11] до оцінки кредитоспроможності органів місцевого самоврядування. Будучи рейтинговою оцінкою, методика цих науковців урахує 3 групи показників: бюджетні, соціально-економічні та загальноекономічні показники з ваговими коефіцієнтами 0.5, 0.4 та 0.1 відповідно. Інтегральний показник за методикою Скляр та Костеля [11] розраховується шляхом множення вагового коефіцієнта групи показників на оцінку бажаності розрахованих показників, привласнення якої базується на узагальненій шкалі бажаності Харрінгтона.

$$R = \sum_{i=1}^n w_i \cdot D_i, \quad (1)$$

де R – рівень кредитоспроможності, w_i – питома вага i -ої групи показників (бюджетна, соціально-економічна, загальноекономічна групи), D_i – оцінка бажаності i -ої показника.

Тобто, Скляр та Костель запропонували здійснювати стандартизацію показників кредитоспроможності органів місцевого самоврядування у межах [0; 1] при їх порівнянні між собою, коли за 1 приймається максимальне значення і-го показника кожної з груп серед усіх місцевих рад, а усі інші фактичні значення пропорційно переводять до виміру за шкалою Харрінгтона. Незважаючи на відносну простоту оцінки кредитоспроможності органів місцевого самоврядування за методикою Скляр та Костель, методика цих дослідників не позбавлена недоліків. Так, цей методичний підхід ураховує практично однакові показники, представлені у різних площинах, це, наприклад, показники темпів зростання (зниження) доходів і видатків місцевого бюджету разом з співвідношенням між ними. Крім того, методика не обґрунтовує вагові коефіцієнти груп показників, важливим є питання доцільності включення до розрахунків показника рівня безробіття та частки інноваційно активних підприємств, оскільки відсутні дані щодо тісноти взаємозв'язку цих показників з кредитоспроможністю органів місцевого самоврядування. Наявність недоліків у вище наведеній методиці, а також фактична відсутність у вітчизняній науковій літературі інших підходів до оцінки кредитоспроможності органів місцевого самоврядування й закритість методик визначення кредитних рейтингів рейтинговими агентствами вимагають пошуку нових методичних підходів, які б дозволили точно і однозначно оцінити рівень кредитоспроможності місцевих рад. Тому автором було розроблено методичний підхід до оцінки кредитоспроможності органів місцевого самоврядування. Економіко-математичним інструментарієм для реалізації цього завдання було обрано метод факторного аналізу. У Таблиці 2 представлено узагальнені показники оцінки рівня кредитоспроможності органів місцевого самоврядування, що були запропоновані для використання у авторському методичному підході. Вибір показників ґрунтується і відповідає принципам систематичності, динамічності, чутливості, функціональності.

Таблиця 2. Показники, що використовуються для оцінки кредитоспроможності органів місцевого самоврядування

Джерело: Складено автором на основі [3, 4, 5, 6, 7, 2, 9, 10, 14].

Група	Показник	Розрахунок показника
Показники стійкості місцевого бюджету	Коефіцієнт обслуговування боргу	Видатки на обслуговування боргу / Доходи загального фонду місцевого бюджету
	Місцевий борг, % до власних доходів місцевого бюджету	Місцевий борг / власні доходи місцевого бюджету
	Дефіцит місцевого бюджету, % загальних видатків місцевого бюджету*	Дефіцит місцевого бюджету / загальні видатки місцевого бюджету
	Коефіцієнт бюджетного покриття	Місцеві доходи / загальні видатки місцевого бюджету
	Коефіцієнт автономії місцевого бюджету	Власні податкові надходження / доходи місцевого бюджету
Показники економічного розвитку	Темп приросту ВРП	(ВРП поточного періоду – ВРП попереднього періоду) / ВРП попереднього періоду
	Індекс промислової продукції	Виробництво промислової продукції у поточному періоді / Виробництво промислової продукції у попередньому періоді
	Індекс капітальних інвестицій	Обсяг здійснених капітальних інвестицій у поточному періоді / Обсяг здійснених капітальних інвестицій у попередньому періоді
	Рентабельність операційної діяльності підприємств	Фінансовий результат підприємств від операційної діяльності / Операційні витрати підприємств
	Рівень перерозподілу ВРП через місцевий бюджет	Доходи місцевого бюджету / ВРП
Показники потенціалу	Темп приросту доходів місцевого бюджету	(Доходи поточного періоду – доходи попереднього періоду) / доходи попереднього періоду
	Коефіцієнт еластичності доходів	Темп приросту доходів місцевого бюджету / темп приросту ВРП

Примітки: * у разі профіциту місцевого бюджету показник має дорівнювати нулю.

Неможливість більшою мірою диференціювати та уніфікувати в рамках системи нормативних значень вхідних показників зумовлює необхідність визначення їх рівнів при оцінці кредитоспроможності органів місцевого самоврядування. Для визначення рівнів значень вхідних показників було використання тринарну шкалу лінгвістичних змінних, за якою множина значень показників ділиться на три рівні: низький, середній та високий. З метою забезпечення виконання умови однорідності статистичної вибірки, визначення вузлових точок для побудови рівнів буде здійснюватися на основі кількісних оцінок запропонованих показників у Таблиці 3 за даними м. Києва – як найбільшого і, фактично, єдиного

великого позичальника на ринку місцевих запозичень протягом 2015–2017 рр. Для показників, що не мають нормативних значень, зони 100% оціночної впевненості у віднесенні показників до високого та низького рівнів визначено на основі значень фінансових показників фінансового стану міста Києва протягом 2009–2017 рр. із виключенням екстремальних значень. Середній рівень показників визначався як медіанні значення між низьким і високим рівнями показників. Низький рівень показників відповідає мінімальному значенню, що мають нормативні значення (Таблиця 3).

Таблиця 3. Граничні значення показників оцінки кредитоспроможності органів місцевого самоврядування

Джерело: Складено автором.

Група показників	Показник	Рівень		
		Низький	Середній	Високий
Показники стійкості місцевого бюджету	Коефіцієнт обслуговування боргу	< 0.07	0.07–0.1	> 0.1
	Місцевий борг, % до власних доходів місцевого бюджету	< 0.15	0.15–0.24	> 0.24
	Дефіцит місцевого бюджету, % до загальних видатків місцевого бюджету	< 0.03	0.03–0.06	> 0.06
	Коефіцієнт бюджетного покриття	> 1.15	1–1.15	< 1
	Коефіцієнт автономії місцевого бюджету	> 0.75	0.5–0.75	< 0.5
	Темп приросту ВРП	> 0.26	0.10–0.26	< 0.10
Показники економічного розвитку	Індекс промислової продукції	> 1.05	1–1.05	< 1
	Індекс капітальних інвестицій	> 1.15	1–1.15	< 1
	Рентабельність операційної діяльності підприємств	> 0.05	0–0.05	< 0
	Рівень перерозподілу ВРП через місцевий бюджет	> 0.09	0.05–0.09	< 0.05
Показники потенціалу	Темп приросту доходів місцевого бюджету	> 0.45	0.22–0.45	< 0.22
	Коефіцієнт еластичності доходів	> 1	0.8–1	< 0.8

Вихідні дані дозволяють сформувати матрицю оцінки кредитоспроможності типу

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{19} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{29} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ x_{n1} & x_{n2} & \cdots & x_{n9} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} x(1,:) \\ x(2,:) \\ \vdots \\ x(n,:) \end{bmatrix}. \quad (2)$$

та коваріаційну матрицю за формулою

$$S = \frac{1}{n} X^T X, \quad (3)$$

де X^T – транспонована матриця X .

Формуванню запропонованої матриці повинна передувати стандартизація вхідних даних, необхідна з метою уникнення залежності вихідної змінної від масштабів показників, й яка здійснюється на основі формули

$$x_i^j = \frac{\tilde{x}_i^j - \bar{x}_i}{\sigma}, \quad (4)$$

де $\tilde{x}_i^j$ – j -ий елемент i -го показника, $\bar{x}_i$ – середнє значення i -го показника, σ – середньоквадратичне відхилення значень i -го показника.

На попередньому етапі оцінки кредитоспроможності з метою уникнення автокореляції було оцінено тісноту взаємозв'язку між вихідними даними (на основі матриці парних кореляцій). У результаті,

внаслідок високого тісного між певними показниками (між часткою дефіциту місцевого бюджету у загальних видатках місцевого бюджету та коефіцієнтом бюджетного покриття; між темпами приросту доходів місцевого бюджету та коефіцієнтом еластичності доходів місцевого бюджету) коефіцієнт бюджетного покриття та темп приросту доходів бюджету були виключені із подальших розрахунків.

Для оцінки кредитоспроможності органів місцевого самоврядування запропоновано використання методу факторного аналізу, який дозволяє перетворити запропоновані вхідні, лінійно незалежні показники, що характеризують фінансову і боргову стійкість місцевого бюджету, у інтегральний індекс кредитоспроможності. Для цього, по-перше, розраховується корінь фактору ($\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_n; \lambda_1 \geq \lambda_2 \geq \dots \geq \lambda_n$) матриці парних кореляцій та лінійно незалежний одиничний вектор факторів (Principal factor), що відповідає $\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_n$ за формулами:

$$\tilde{A} = \begin{bmatrix} F_1 \\ F_2 \\ \vdots \\ F_n \end{bmatrix}. \quad (5)$$

$$\tilde{A}^0 R \tilde{A} = \begin{bmatrix} \ddot{\epsilon}_1 & & & \\ & \ddot{\epsilon}_2 & & \\ & & \ddots & \\ & & & \ddot{\epsilon}_n \end{bmatrix} = \gamma. \quad (6)$$

На базі функціональних векторів $F_1, F_2, \dots, F_n$ та вхідної матриці X будуються функції основних факторів та матриця K :

$$\begin{cases} X(1,:) = K_{11}F_1 + K_{12}F_2 + \dots + K_{1n}F_n + \epsilon_1 \\ X(2,:) = K_{21}F_1 + K_{22}F_2 + \dots + K_{2n}F_n + \epsilon_2 \\ X(n,:) = K_{n1}F_1 + K_{n2}F_2 + \dots + K_{nn}F_n + \epsilon_n \end{cases} \quad (7)$$

Крім того, необхідно розрахувати матрицю факторних навантажень A за формулою:

$$\dot{A} = \tilde{A}^0 \gamma. \quad (8)$$

Загальний показник рівня кредитоспроможності муніципалітету може бути розрахований за формулою:

$$F = \frac{\ddot{\epsilon}_1}{\ddot{\epsilon}_1 + \ddot{\epsilon}_2 + \dots + \ddot{\epsilon}_n} K(:,1) + \frac{\ddot{\epsilon}_2}{\ddot{\epsilon}_1 + \ddot{\epsilon}_2 + \dots + \ddot{\epsilon}_n} K(:,2) + \dots + \frac{\ddot{\epsilon}_n}{\ddot{\epsilon}_1 + \ddot{\epsilon}_2 + \dots + \ddot{\epsilon}_n} K(:,n). \quad (9)$$

Розрахунок інтегрального показника кредитоспроможності за вихідними даними для м. Києва за 2009–2017 рр. було здійснено за допомогою пакету прикладного програмного забезпечення STATISTICA 8.0. Результати розрахунків свідчать, що 10 показників, що характеризують кредитоспроможність позичальника, можна згрупувати у 3 фактори. Пояснювана дисперсія за першим фактором складає 29.3% сукупної дисперсії, за другим фактором – 27.2%, за третім – 24.5%. Сукупно три фактори пояснюють 81% загальної дисперсії, власні значення факторів перевищують 1, тобто можна стверджувати про статистичну значущість отриманих у результаті економіко-математичного моделювання факторів. Зазначений висновок підтверджується і матрицею факторних навантажень (Таблиця 4).

Таблиця 4. Факторні навантаження показників оцінки кредитоспроможності органів місцевого самоврядування

Джерело: Складено автором.

Показник	Познач.	Фактор		
		Перший	Другий	Третій
Коефіцієнт обслуговування боргу	x1	-0.7800	-0.3656	-0.3523
Місцевий борг, % до власних доходів місцевого бюджету	x2	-0.8488	-0.0876	0.1971
Дефіцит місцевого бюджету, % загальних видатків місцевого бюджету	x4	0.6842	0.2345	-0.4885
Коефіцієнт автономії місцевого бюджету	x5	0.7279	-0.3860	0.2274
Темп приросту ВРП	x6	-0.0359	0.9039	-0.3070
Індекс промислової продукції	x7	0.0808	0.9542	0.1725
Індекс капітальних інвестицій	x8	0.0959	0.7082	0.2511
Рентабельність операційної діяльності підприємств	x9	0.4682	0.1382	0.8366
Рівень перерозподілу ВРП через місцевий бюджет	x10	0.8090	-0.4223	-0.0262
Коефіцієнт еластичності доходів місцевого бюджету	x12	0.1732	0.2124	0.8769

Як видно з Таблиці 4, факторні навантаження за факторами є відносно високими, значення факторних коефіцієнтів кореляції перевищують 0.7, тобто можна говорити про відносну тісноту між показниками, що були включені до кожного з факторів. До першого фактору потрапили показники, які характеризують стійкість органів місцевого самоврядування, що підтверджує раніше висунуту гіпотезу про важливість таких показників при оцінці їх кредитоспроможності. Тобто перший фактор можна назвати фактором фінансової стійкості. Така позиція пояснюється тим, що серед включених показників до факторів належать показники, що характеризують фінансову стійкість міста Києва (коефіцієнт автономії, рівень перерозподілу ВРП через місцевий бюджет) та стан його боргів (коефіцієнт обслуговування боргу, відношення місцевого боргу до власних доходів місцевого бюджету)*. Аналогічним чином надано економічний зміст другому і третьому факторам. Так, фактор № 2 об'єднав показники, що характеризують економічний розвиток муніципалітету, а фактор № 3 – показники, які дозволяють оцінити перспективи діяльності муніципалітету з позиції динамічності, тобто потенціал його фінансової діяльності.

З формул (7) та (9) можна розрахувати інтегральну оцінку кредитоспроможності для міста Києва. Більш високе значення такого показника характеризує менш нижчий рівень кредитоспроможності (Таблиця 5). Як видно, побудований інтегральний показник кредитоспроможності для м. Києва дозволяє здійснити рейтингування за роками вихідних показників, що характеризують діяльність Київської міської державної адміністрації. Зазначимо, що за результатами розрахунків, найменший рівень ризику втрати платоспроможності м. Києва спостерігався у 2016 р., дещо гірша ситуація була у 2015 та 2017 рр.

Таблиця 5. Інтегральний показник кредитоспроможності м. Києва у 2009–2017 рр.

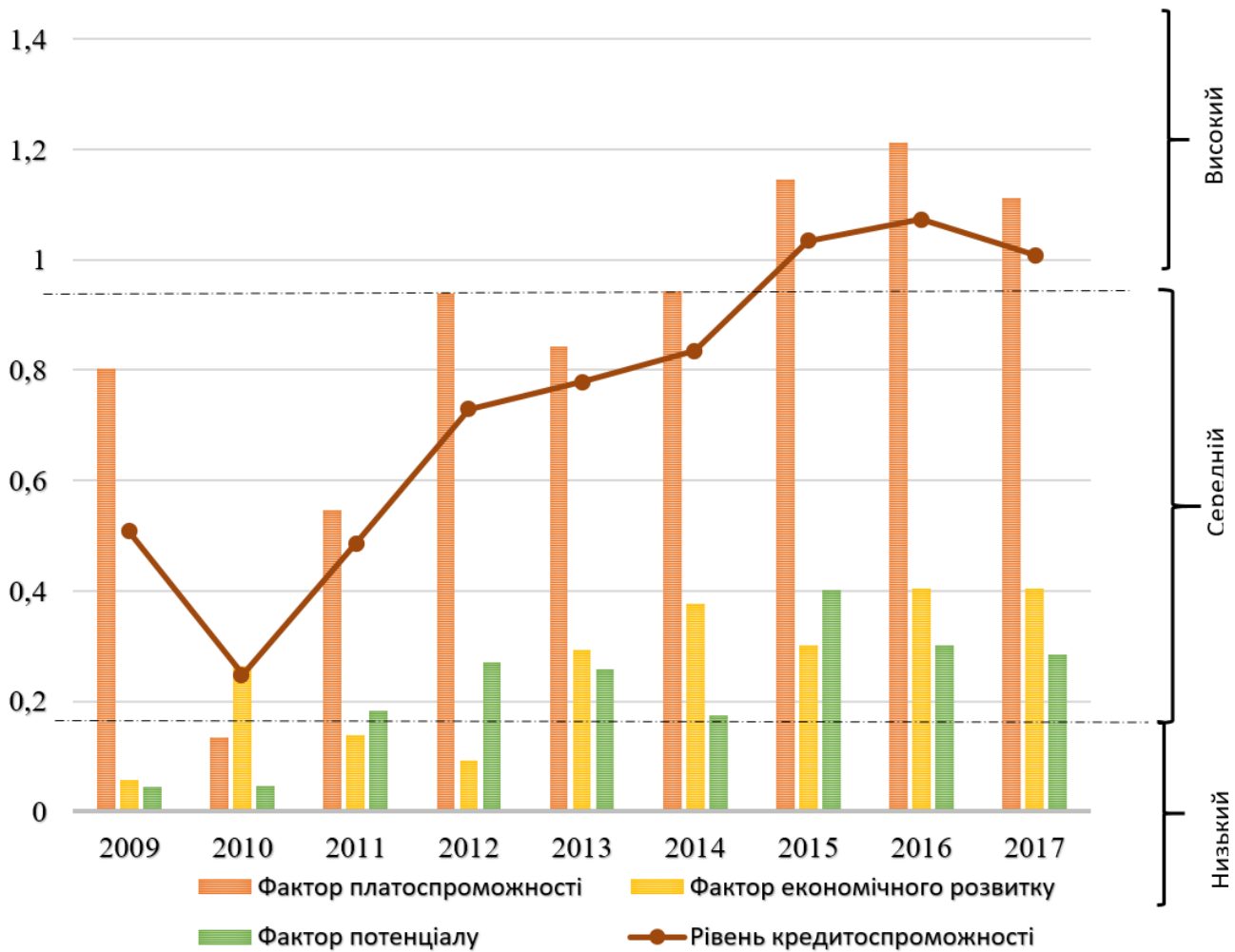
Джерело: Складено автором.

Період	Фактор 1	Рейтинг	Фактор 2	Рейтинг	Фактор 3	Рейтинг	Інтегральна оцінка	Рейтинг
2009	0.802	7	0.058	9	0.044	9	0.904	7
2010	0.134	9	0.264	6	0.046	8	0.444	9
2011	0.545	8	0.139	7	0.183	6	0.867	8
2012	0.939	5	0.093	8	0.269	4	1.301	6
2013	0.842	6	0.294	5	0.257	5	1.393	5
2014	0.943	4	0.376	3	0.174	7	1.493	4
2015	1.145	2	0.301	4	0.401	1	1.847	2
2016	1.212	1	0.405	1	0.302	2	1.918	1
2017	1.113	3	0.403	2	0.284	3	1.800	3

Найбільший рівень кредитоспроможності м. Києва спостерігався у 2010 р.: це пояснюється деяким запізненням в Україні несприятливих наслідків економічної кризи 2008-2009 рр. У зв'язку з тим, що інтегральний показник фактично характеризує відносну (а не абсолютну) кредитоспроможність ОМС, важливим є визначення меж його рівня (Рисунок 1).

Для цього автором запропоновано розрахувати за формулами (7) та (9) критичні значення показників факторів, які були отримані шляхом підстановки у вихідну матрицю критичних значень показників. Нижня та верхня межі критичних значень лежать у проміжному (середньому) інтервалі кредитоспроможності ОМС (Рисунок 1). Як бачимо, навіть незважаючи на мораторій на виплату боргу м. Києва, що було запроваджено наприкінці 2016 р., кредитоспроможність міста Києва є відносно високою. Тобто, на нашу думку, потребує перевірки на доцільність питання щодо запровадження мораторію на виплату місцевого боргу у 2016 р. КМДА. Водночас, для потенційного інвестора у облігації місцевих позик українських муніципалітетів важливим є порівняння міст-позичальників на ринку капіталів, тож адекватності запропонований підхід набуває у поєднанні з іншими методами оцінювання кредитоспроможності місцевих рад.

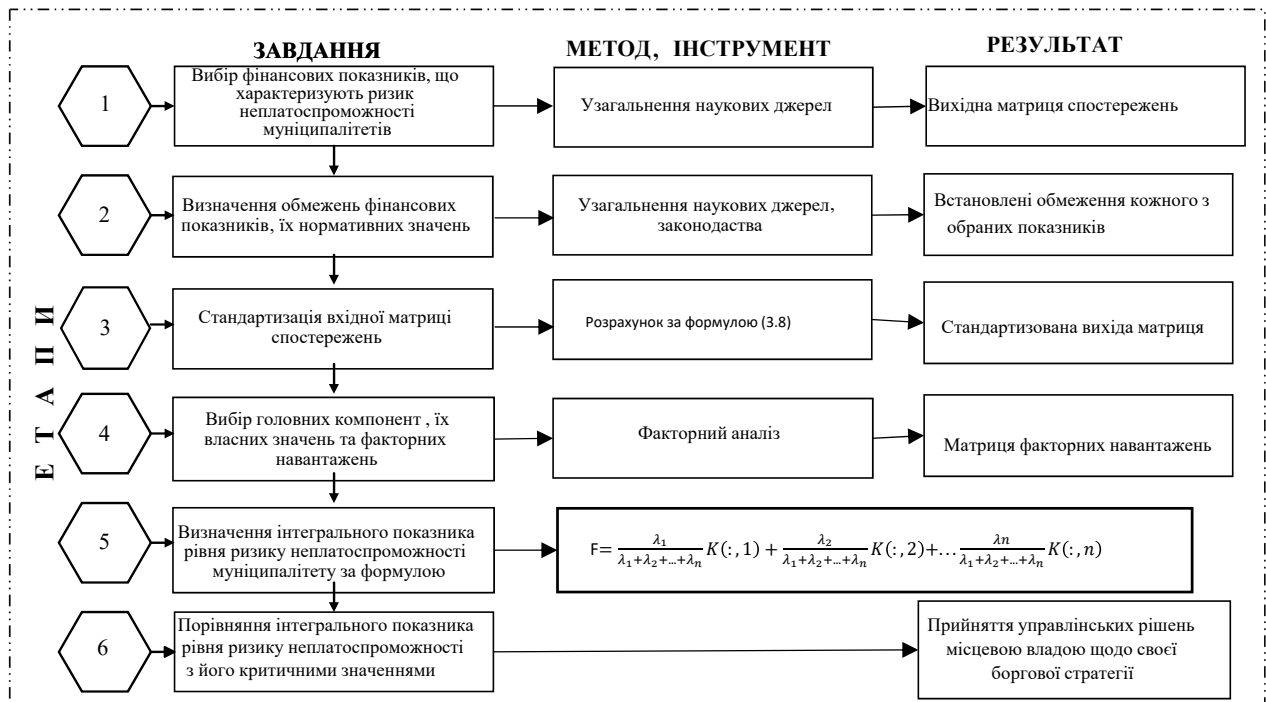
Підсумовуючи, доцільно навести порядок проведення оцінки кредитоспроможності органів місцевого самоврядування (Рисунок 2).

Примітки: ¹ від'ємне значення коефіцієнтів факторних навантажень за показниками стану місцевого боргу свідчить про обернений зв'язок цих показників з фактором, тому й сформульовано висновок щодо економічної сутності фактору як фактору платоспроможності ОМС (на відміну від неплатоспроможності).

Джерело: Розроблено автором.

Рисунок 1. Інтегральний показник кредитоспроможності м. Києва у 2009–2017 рр.

Джерело: Розроблено автором.

Рисунок 2. Порядок оцінки кредитоспроможності органів місцевого самоврядування

Застосування запропонованого методичного підходу дозволить: потенційним інвесторам – оцінити рівень ризику співставних, порівнюваних міських рад з метою прийняття рішення щодо інвестування у їх облігації місцевих позик; позичальникам – проводити діагностику своєї кредитоспроможності у будь-який звітний період; суб'єктам фондового ринку – підвищити ступінь прозорості операцій з місцевим боргом.

Наукове та практичне значення побудованої моделі полягає в удосконаленні методичного підходу до підвищення кредитоспроможності органів місцевого самоврядування у частині її оцінки, який, на відміну від існуючих, базується на поєднанні показників фінансової стійкості місцевих бюджету у комплексі з показниками їх боргового і економічного потенціалу з урахуванням ступеня впливу кожної з зазначених компонент через використання методу факторного аналізу, й урахує нормативні і законодавчі обмеження цих показників.

ВИСНОВКИ

Методичні підходи до оцінки кредитоспроможності органів місцевого самоврядування на сьогодні у вітчизняній науковій думці є поодинокими і фрагментарними, що у контексті підвищення кредитоспроможності місцевих рад вимагає подальшого зосередження уваги на проблемних аспектах її оцінки. Тому автором було запропоновано власний методичний підхід, що базується на використанні інструментарію факторного аналізу і проведено його апробацію на прикладі м. Києва – найбільшого позичальника на ринку місцевих запозичень. Подальшими напрямками досліджень мають стати уточнення граничних обмежень показників, що використовуються у запропонованому методичному підході, та розглядання можливостей апробації цього підходу на містах обласного і районного значення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

---

1. Halasiuk, V. V. (2001). Оцінка кредитоспроможності позичальників: що оцінюємо? [Otsinka kredytopromozhnosti pozychalnykiv: shcho otsiniuiemo?]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, 5, 54-56.
2. Hasanov, S. S., Puhachova, M. V., & Yashchenko, L. O. (2013). *Науково-методичні засади статистичного аналізу стійкості державних фінансів* [Naukovo-metodychni zasady statystychnoho analizu stiikosti derzhavnykh finansiv]. K.: DNNU «Akad. fin. upravlinnia».
3. Kaminska, I. M. (2008). Діагностика фінансової стійкості регіонів України [Diahnostyka finansovoi stiikosti rehioniv Ukrainy]. *Ekonomichni nauky*, 5(20), 168-182.
4. Karmynskyi, A. M., & Peresetskyi, A. A. (2009). Рейтинги как мера финансовых рисков: Эволюция, назначение, применение [Reitynhu kak mera fynansovykh ryskov: Эvoliutsiya, naznachenye, pryumenenye]. *Zhurnal novoi ekonomicheskoi assotsyatsyy*, 1-2, 86-103. Retrieved from <http://ecsocman.hse.ru/text/28585265/?eng=0>
5. Klets, L. Ye. (2009). Система кількісних показників фінансової автономії місцевих органів влади [Systema kilkisnykh pokaznykiv finansovoi avtonomii mistsevykh orhaniv vlady. Vlady]. *Visn. Donets. in-tu ekonomiky ta hospodarskoho prava: zb. nauk. Prats*, 1, 46-57.
6. Lysenko, M. D. (2003). *Комплексна оцінка інвестиційної привабливості підприємств як суб'єктів регіональних і галузевих економічних відносин* [Kompleksna otsinka investytsiinoi pryvablyvosti pidpriyemstv yak subiektiv rehionalnykh i haluzevykh ekonomichnykh vidnosyn]. (Ph.D. Thesis). Kh.: Kharkivskyi derzh. ekonomichnyi un-t.
7. Matsuk, Z. A. (2013). Оцінка фінансового стану Івано-Франківського регіону в процесі бюджетного регулювання [Otsinka finansovoho stanu Ivano-Frankivskoho rehionu v protsesi biudzhethnoho rehuliuivannia]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, 1(48), 256-263.
8. Peterson, G. E. (1998). *Measuring local government credit risk and improving creditworthiness*. Retrieved from <http://siteresources.worldbank.org/INTMF/Resources/339747-1251914038224/tools.PDF>
9. Petrenko, I. P. (2010). Кредитний рейтинг як інтегральна оцінка інвестиційної привабливості облігацій [Kredytnyi reitynh yak intehralna otsinka investytsiinoi pryvablyvosti oblihatsii]. *Formuvannia rynkovoi ekonomiky*, 24, 379-387.
10. Shao, W. (2008). *The research of local government debt risk early warning system*. (Ph.D. Thesis). Suzhou: Soochow University.
11. Skliar, I. D., Kostel, M. V., & Hordiienko, A. O. (2014). Кредитний рейтинг муніципальних утворень як інструмент бюджетного менеджменту [Kredytnyi reitynh munitsypalnykh utvoren yak instrument biudzhethnoho menedzhmentu]. *Visnyk SumDU. Seriiia «Ekonomika»*, 3, 114-121. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSU_ekon_2014_3_14
12. Tan, Q., & Qi, P. (2013). The Tianjin government bond credit risk measurement and bond scale study. *Excellent essays of the ninth academic conference of Tianjin Municipal Academy of Social Sciences*, 348-355.
13. Wang, Z., Wang, H., & Jing, Z. (2015). Research on local government debt limit in urbanization process. *Journal of Shanxi Finance and Economics University*, 1, 24-36.
14. Yerifanov, A. O., Dekhtiar, N. A., Melnyk, T. P., & Shkolnyk, I. O. (2007). *Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання* [Otsinka kredytopromozhnosti ta investytsiinoi pryvablyvosti subiektiv hospodariuvannia]. Sumy: UABS NBU.

“Methodical approach to monitoring socio-economic activities of households”

AUTHORS	Iryna Buriak
ARTICLE INFO	Iryna Buriak (2018). Methodical approach to monitoring socio-economic activities of households. <i>Development Management</i> , 16(3), 61-68
RELEASED ON	Wednesday, 26 December 2018
RECEIVED ON	Monday, 03 September 2018
ACCEPTED ON	Wednesday, 19 September 2018
LICENSE	 This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License
JOURNAL	"Development Management"
ISSN PRINT	2413-9610
FOUNDER	Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

NUMBER OF REFERENCES

14

NUMBER OF FIGURES

2

NUMBER OF TABLES

3

Iryna Buriak (Ukraine)

METHODICAL APPROACH TO MONITORING SOCIO-ECONOMIC ACTIVITIES OF HOUSEHOLDS

Abstract

In the modern conditions, households play a rather important role in the country's economy. Therefore, it is necessary to have reliable information about trends and changes in their activities. The information basis for the development of socio-economic activity of households is monitoring research, by which it is possible to develop a better strategy for improving their activities.

The article substantiates the difference between the monitoring process and the assessment of the socio-economic activity of households. An analysis of foreign experience in the use of panel research of households' activity was carried out.

The passport of the monitoring of households' socio-economic activity is presented, and it shows two subsystems: organizational, technological and providing.

We propose the organizational and technological scheme of monitoring. The stages and time frames of monitoring of socio-economic activities of households were clearly structured in the scheme. The form of the report of the monitoring process is developed.

Keywords

monitoring, social and economic activity of households, panel surveys, sampling, household

JEL Classification

D1, R2

І.В. Буряк (Україна)

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОВЕДЕННЯ МОНІТОРИНГУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Анотація

В сучасних умовах розвитку домогосподарства відіграють досить вагомую роль в економіці країни. Тому необхідно мати достовірну інформацію щодо тенденцій та змін у їх діяльності. Інформаційною основою розвитку соціально-економічної діяльності домогосподарств є моніторингові дослідження, за допомогою яких є можливість у розробленні кращої стратегії для покращення їх діяльності.

У статті обґрунтована різниця між процесом моніторингу та оцінкою соціально-економічної діяльності домогосподарств. Проведений аналіз зарубіжного досвіду щодо використання панельних досліджень діяльності домогосподарств.

Наведено паспорт проведення моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств, в якому відображені дві підсистеми: організаційно-технологічна та забезпечуюча.

Запропонована організаційно-технологічна схема проведення моніторингу, в якій чітко структуровані етапи та терміни проведення моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств. Розроблена форма звіту щодо проведення процесу моніторингу.

Ключові слова

моніторинг, соціально-економічна діяльність домогосподарств, панельні дослідження, формування вибірки, домогосподарство

Класифікація JEL

D1, R2

ВСТУП

У сучасних швидко змінюваних умовах господарювання моніторингові дослідження відіграють все більшу роль з точки зору обґрунтування організаційно-економічних рішень на різних рівнях управління. Отримана таким чином інформація стає найважливішим стратегічним ресурсом та

S. KUZNETS KHNUe

Founder:

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Nauky avenue, 9-A, Kharkiv, 61166, Ukraine
<http://www.hneu.edu.ua/>

Received on: 3rd of September, 2018

Accepted on: 19th of September, 2018

© Iryna Buriak, 2018

Iryna Buriak, Postgraduate student of Economics and Social Sciences Department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine.

This is an Open Access article, distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution 4.0 International license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

значною складовою нової економіки. Вибір пріоритетних напрямків розвитку соціально-економічної діяльності домогосподарств як соціально-економічного інституту теж вимагає використання нових перспективних методів та інструментів отримання своєчасної надійної інформації. На сьогодні таким інструментом є моніторинг. Тому в сучасних умовах дослідження соціально-економічної діяльності домогосподарств постає необхідність в удосконаленні існуючої системи моніторингу їх діяльності, яка б давала можливість постійно спостерігати за динамікою їх стану та мала б високу практичну значимість.

1. ЛІТЕРАТУРНИЙ ОГЛЯД

Питання проведення моніторингу ретельно опрацьовано у роботах багатьох українських та зарубіжних авторів, а саме: Кузьміна, Рощиної, Гладія, Балабанова, Бірюкова, Кулик, Балакірієвої та ін. [1, 2, 6, 8, 9, 12]. Однак, необхідно підкреслити, що існуючі методичні підходи до дослідження домогосподарств не дають можливості системного та комплексного отримання даних та виявлення причинно-наслідкових змін щодо їх діяльності. Тому особливої значущості набуває розроблення науково-методичного підходу до проведення моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств, який би дав можливість безперервного відслідковування процесів та змін, що відбуваються у діяльності домогосподарств, а саме: їх стану, рівня та якості їх життя.

2. МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є обґрунтування методичного підходу до проведення моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств та розроблення рекомендацій щодо підвищення рівня та якості їх життя.

3. РЕЗУЛЬТАТИ

Заздалегідь у наукових дослідженнях моніторинг діяльності домогосподарств ототожнюють з моніторингом якості та рівня життя домогосподарств. Безперечним є той факт, що аналіз та динаміка рівня і якості життя домогосподарств є одним з важливих показників їхньої соціально-економічної діяльності, який необхідно проводити з метою розроблення новітніх заходів в соціально-економічній сфері. Показники якості та рівня життя відіграють важливу роль у розробленні регіональних стратегій розвитку, що, в свою чергу, є фундаментом підвищення конкурентоспроможності регіонів та країни в цілому на світових ринках.

На жаль, диспропорції у регіональному розвитку соціально-економічної діяльності домогосподарств та сповільнене зростання інноваційної інфраструктури не дають можливості сформуванню та розробити комплексні програми щодо підтримки життєдіяльності домогосподарств. В результаті цього на сьогодні залишається ряд проблем як у життєдіяльності домогосподарств, так і в соціально-економічному розвитку регіонів, вирішенням яких і повинна займатися сучасна система моніторингу діяльності домогосподарств.

В сучасній науці нерідко спостерігається ототожнення процесу моніторингу з оцінкою. Втім, слід зазначити, що оцінка будь-якого об'єкту соціально-економічної діяльності є тимчасовою та проводиться в певний період часу, а моніторинг, як правило, є безперервним процесом спостереження за діяльністю об'єкта дослідження та збором інформації про нього. Тобто, головні відмінності оцінки та моніторингу полягають у термінах їх проведення, масштабах та результатах. Моніторинг найчастіше використовується для систематичного відслідковування ситуацій та виявлення певних тенденцій. У той же час елементи оцінки використовуються в процесі моніторингу.

До основних джерел отримання інформації про соціально-економічну діяльність домогосподарств відносять [3]:

1. Переписи населення.
2. Цільові вибіркові обстеження.
3. Обстеження статистичних організацій.
4. Національні рахунки (дані макrorівня про потік товару або доходів між секторами підприємств та домогосподарств).

Однак, як правило, інформація таких обстежень в основному доступна у вигляді кінцевих річних показників, що не дозволяє зробити комплексний аналіз соціально-економічної діяльності домогосподарств у динаміці з урахування впливу макроекономічного середовища.

На Рисунку 1 представлений паспорт проведення моніторингу, який складається з двох основних підсистем: організаційно-технологічної та забезпечуючої. Цей документ відображає визначення мети, завдання моніторингу, розроблення його програм та головних організаційно-управлінських підсистем моніторингу.

Оскільки сучасне українське суспільство орієнтоване на нову економіку, необхідно спрямовувати домогосподарства на розвиток нових видів інноваційної та інвестиційної діяльності, що в свою чергу дасть змогу зберегти та примножити їх конкурентні переваги. Існуючі системи моніторингу не завжди можуть задовольнити прогресуючі потреби сучасного суспільства та мають ряд недоліків, до яких відносять: розрізненість та недостатня достовірність даних та закритий доступ до інформації [7].

Так, у світовій практиці широко використовуються «панельні опитувальники», результатами яких є дані, що включають у себе інформацію про функціонування одних й тих об'єктів спостереження протягом декількох періодів. Наприклад, у Великобританії (The British Household Panel Survey) проводяться моніторингові дослідження щодо домогосподарств з 1991 року, а у 2009 році вони стають частиною компанії Understanding Society – The UK Household Longitudinal Study [14].

Моніторингові дослідження домогосподарств проводяться у Швейцарії (Swiss Household Panel) [5], Канаді (Survey of Labour and Income Dynamics) та Австралії (The Household, Income and Labour Dynamics in Auvstralia Survey) [13]. У таких дослідженнях беруть участь близько 40,000 домогосподарств, надаючи інформацію про стан та зміни у їх діяльності та впливаючи на формування майбутнє країни. В Україні ж досвід панельних досліджень щодо діяльності домогосподарств досить незначний або ж взагалі відсутній.

У 2007 році в Корнельському університеті стартував проект “Cross – National Equivalent File”, основна місія якого – об'єднати дані з моніторингових панельних досліджень різних країн в єдиному файлі, починаючи з 1970 року [14]. Основною перевагою такого проекту є доступність скороченої та обробленої інформації за різними країнами, але в даному проекті приймають участь лише США, Німеччина, Великобританія, Канада, Австралія, Швейцарія, Корея та Росія.

Використовуючи досвід закордонних країн, автором підкреслена необхідність проведення саме панельних досліджень соціально-економічної діяльності домогосподарств України, які дають можливість отримати дані, що характеризуються повторюваністю у часі соціально-економічних спостережень за діяльністю одних і тих домогосподарств. Панельні опитування дають змогу посилити значення фундаментальних досліджень та застосовувати сучасний дослідницький інструментарій економічного аналізу та розроблення інноваційного програмного забезпечення для отримання необхідних результатів.

Слід зазначити, що основною метою панельних моніторингових досліджень є забезпечення повною, достовірною та своєчасною інформацією про соціально-економічну діяльність домогосподарств. Проведення моніторингу, як панельного дослідження діяльності домогосподарств, представлено у вигляді організаційно-технологічної схеми (Рисунок 2), яка відображає кожен його етап.

Отже, на першому етапі проводиться аналіз існуючої бази показників. На другому – відбувається визначення мети та вибір об'єкта дослідження. Третій етап передбачає розроблення програми проведення моніторингового дослідження, спостереження, аналіз та виявлення проблем діяльності домогосподарств.

Рисунок 1. Паспорт проведення моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств

Джерело: Систематизовано автором за джерелами [1, 2, 9].

Четвертий етап проведення моніторингу здійснюється через оцінку умов реалізації поставленої мети дослідження та безпосереднього збору інформації. На цьому етапі відбувається обґрунтування інструментарію відповідно до поставлених завдань моніторингу та визначення методів його проведення, а саме: розроблення опитувальників та їх апробація; створення тестів для опитування та їхня стандартизація; підготовка інших інструментів отримання інформації. Що стосується збору даних, то зазвичай використовуються:

1. Зовнішнє обстеження, основними етапами якого є збір інформації про загальний стан інфраструктури міста, збір статистичної інформації про чисельність домогосподарств, їх склад та динаміку міграційних процесів, що дозволяє комплексно описати реальний стан в досліджуваному місті.
2. Аналіз факторів мікросередовища, який допомагає виявити різні соціальні групи населення, їх потреби і очікування від місцевих органів влади.
3. Збір даних для розрахунку інтегрального показника рівня життєдіяльності домогосподарств.
4. Соціологічні опитування та експертний метод, основною метою яких є більш глибоке вивчення проблем, виявлених в ході попередніх етапів.

Для повноцінного збору інформації про діяльність домогосподарств у панельних дослідженнях як правило рекомендується одночасно використовувати методи соціально-економічних досліджень та опрацьовувати інформацію поточної звітності, одноразових обліків, експрес випусків та ін. [12].

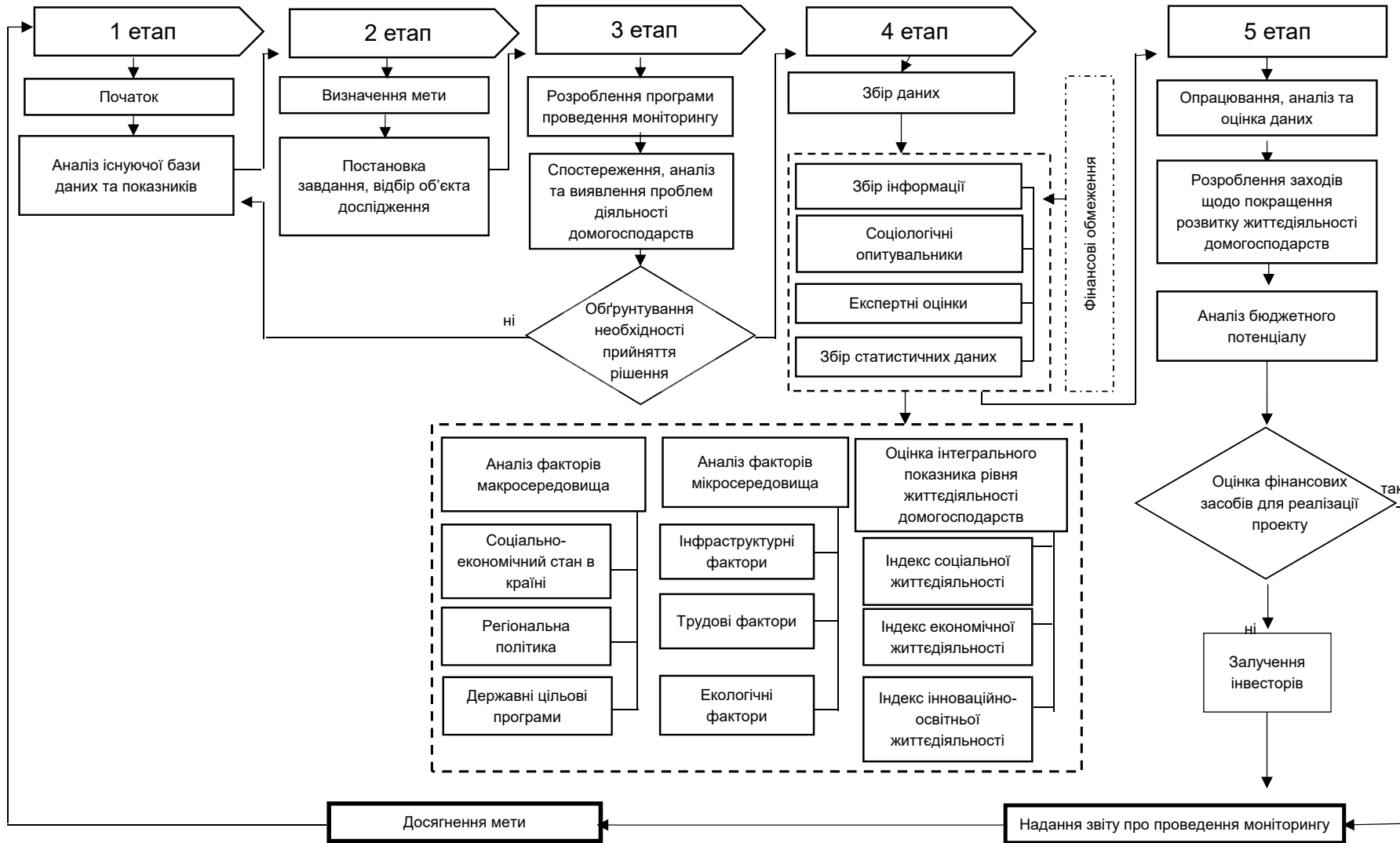
Опитувальники мають бути професійно побудованими, узгодженими за шкалою, включати в себе лише зрозумілі респондентам терміни та поняття (за потребою надавати трактування терміну). Інтерв'юєр повинен окрім основної вибірки розшукати та опитати домогосподарства, які переїхали за новою адресою, але в межах того ж регіону, та членів домогосподарств, які виїхали зі свого домогосподарства і створили нове. При цьому необхідно використовувати певну ідентифікацію домогосподарства в кожній окремій хвилі, що дозволить відстежити приналежність до певного типу домогосподарств.

Важливим аспектом збору інформації у панельних дослідженнях є те, що збір інформації відбувається як по домогосподарству в цілому (витрати, доходи та ін.), так і по кожному його члену окремо (зайнятість, освіта, здоров'я та ін.) Такі дані надають більше можливостей у формуванні індивідуальних характеристик домогосподарств. Тому у створенні анкет для опитування домогосподарств необхідно розробити опитувальники чотирьох видів: сімейних та індивідуальних (для дорослих, дітей та пенсіонерів).

Опитувальники мають бути побудовані таким чином, щоб кожен розділ дозволяв оцінити діяльність домогосподарств в основних його соціально-економічних сферах життєдіяльності та давати можливість на основі отриманих даних виконати поставлені завдання [4]:

1. Типологія сім'ї та домогосподарства за демографічною структурою.
2. Економічна поведінка домогосподарств.
3. Основна економічна діяльність членів домогосподарств.
4. Трудова мобільність.
5. Етапи працевлаштування.
6. Фактори підприємницької діяльності.
7. Пенсійна програма домогосподарств.
8. Доступність освіти.
9. Вплив освіти батьків на освітній статус дітей.
10. Вплив використання ІТ-технологій на пошук роботи та працевлаштування.
11. Вплив факторів на заощаджу вальну складову.
12. Придбання нерухомості.
13. Фактори народження.
14. Фактори смертності та ін.

Рисунок 2. Організаційно-технологічна схема проведення моніторингу

Джерело: Розроблено автором.

Розширення окремих тематичних опитувальників в певні роки дає можливість його співставлення з панельними дослідженнями [11]. Крім того, необхідним є визначення періодичності опитування домогосподарств, приклад якого наведений в Таблиці 1.

Таблиця 1. Терміни проведення моніторингових досліджень

Джерело: Узагальнено автором.

№	Терміни	Мета дослідження
1	кожні 14 днів	придбання продуктів харчування оплата ЖКП
2	щомісяця	загальні витрати та доходи домогосподарств (аналіз з використанням балансового методу)
3	щоквартально	використання медичних послуг
4	кожні 6 місяців	придбання товарів довгострокового вжитку
5	щороку	витрати на освіту та саморозвиток результати економічної діяльності та самозайнятості

П'ятий етап моніторингового дослідження передбачає опрацювання, аналіз та оцінку даних, розроблення проекту щодо покращення соціально-економічного розвитку діяльності домогосподарств, аналіз заходів, які забезпечують реалізацію мети в рамках регіональних цільових програм, розроблення альтернативного проекту в рамках виділеного фінансування та оцінка залучення інвестицій для реалізація поставленої мети.

По закінченні усіх етапів проведення моніторингового дослідження необхідно сформулювати звіт про результати виконання моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств (Таблиця 2 та Таблиця 3).

Таблиця 2. Форма звіту про результати соціально-економічного моніторингу

Джерело: Складено автором.

№	Назва дослідження	Кількість обстежених домогосподарств	Термін виконання		Кошторис		Виконаний об'єм, %	Відповідальний виконавець
			план	факт	план	факт		

В звіті (Таблиця 2) необхідно вносити всі завдання моніторингового дослідження, які були заплановані та обов'язкові до виконання у звітному періоді.

Таблиця 3. Звіт про відхилення плану виконання моніторингового дослідження

Джерело: Складено автором.

№	Назва дослідження, що потребують у коригуванні	Причини відхилення від затвердженого плану	Пропозиції щодо усунення перешкод	Відповідальний виконавець	Партнери (виконавці)

Дані види звітів необхідно надавати до головного замовника моніторингових досліджень соціально-економічної діяльності домогосподарств.

Під час звіту виконання моніторингових досліджень доцільно надавати й інші документи, що підтверджують результати моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств.

Такий вид дослідження, як моніторинг соціально-економічної діяльності домогосподарств, повинен мати стратегічний план проведення та не зводиться лише до констатації результатів виконання чи невиконання певного виду дослідження. Сформований за результатами дослідження звіт має інформувати про питому вагу досягнення результату, які завдання втратили актуальність з огляду на внутрішні та

зовнішні фактори життєдіяльності домогосподарств, а також надавати обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення існуючої системи моніторингу та реалізації стратегічного регіонального розвитку.

Таким чином, моніторингове дослідження є інформаційною основою розвитку життєдіяльності домогосподарств. Аналіз результатів моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств дозволяє розробляти та застосовувати найкращу стратегію для їх розвитку.

Головною метою проведення панельного моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств є забезпечення органів державного управління повною, своєчасною, достовірною інформацією про процеси та зміни, які відбуваються у життєдіяльності домогосподарств.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищенаведений матеріал, варто зазначити, що моніторинг соціально-економічної діяльності домогосподарств дає можливість безперервного спостереження, аналізу, оцінки та є складовою частиною інформаційного забезпечення розвитку життєдіяльності домогосподарств.

Наведений методичний підхід до проведення моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств надає можливість забезпечити комплексність та достовірність результатів з використанням соціологічного опитування, застосуванням балансового методу та складанням звіту про проведення моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Balabanov, H., & Vyshnevs'kyu, V. (2001). *Територіальний соціально-економічний моніторинг в Україні [Terytorial'nyy sotsial'no-ekonomichnyy monitoring v Ukraini]*. Kyiv: Nora-Druk.
2. Biryukov, D. S., & Zaslav's'kyu, V. A. (2010). Розвиток систем моніторингу соціально-економічного стану малих міст і селищ України [Rozvytok system monitoringu sotsial'no-ekonomichnoho stanu malykh mist i selyshch Ukrainy]. *Systemy obrobky informatsiyi*, 9(90), 221-225. Retrieved from <http://www.hups.mil.gov.ua/periodic-app/article/8084>
3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2009). *Про моніторинг соціально-економічного розвитку малих міст і селищ [Pro monitoringu sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku malykh mist i selyshch]*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/205382197>
4. Cheren'ko, L. M. (2004). Нерівність у доходах: стан і можливі наслідки та шляхи подолання негативних тенденцій [Nerivnist' u dokhodakh: stan i mozhlivi naslidky ta shlyakhy podolannya nehatyvnykh tendentsiy]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika*, 1(2), 110-115. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/11834>
5. FORS explore. understand. share. *Swiss Household Panel*. Retrieved from <https://forscenter.ch/>
6. Hladiy, M., Dolishniy, M., Pysarenko, S., & Yankiv, M. (2000). *Регіональний менеджмент і моніторинг [Rehional'nyy menedzhment i monitoringu]*. Lviv: IRD NANAU.
7. Honcharova, S., & Sotnikova, Yu. (2015). Forced labor migration: current challenges for the state and the ways of their solution. *Actual problems of economics*, 5, 351-355.
8. Kulyk, A. V. (2008). Регіональний соціально-економічний моніторинг: проблеми та основні теоретико-методологічні засади [Rehional'nyy sotsial'no-ekonomichnyy monitoringu: problemy ta osnovni teoretyko-metodolohichni zasady]. *Ekonomika ta derzhava*, 7, 15-18. Retrieved from http://www.economy.in.ua/pdf/7_2008/6.pdf
9. Kuz'myn, M. N. (2009). *Моніторинг як складова частина інформаційного забезпечення процесу управління [Monitoringu yak skladovaya chast' informatsionnoho obespechennya protsessa upravleniya]*. Retrieved from http://sisupr.mrsu.ru/2009-1/pdf/17_Kyzmin.pdf
10. Purs'kyu, O. I., Moroz, I. O., & Moiseyenko, O. I. (2012). Соціально-економічний моніторинг як фактор стабільного і збалансованого розвитку регіону [Sotsial'no-ekonomichnyy monitoringu yak faktor stabil'noho i zbalansovanoho rozvytku rehionu]. *Biznes Inform*, 6, 39-41.
11. Roshchina, Y. M., & Sukhova, A. S. (2009). *Typological Analysis of Russian Households Agriculture*. Moscow: State University – Higher School of Economics.
12. Roshchyna, Ya. M. (2015). *Основи моделювання економічного поведіння домогосподарств [Osnovy modelyrovannya ekonomicheskoho povedennya domokhozyaystv]*. M.: yzd. dom Vysshey shkoly ekonomyky.
13. Statistics Canada (2013). *Survey of Labour and Income Dynamics*. Retrieved from <http://www23.statcan.gc.ca/imdb/p2SV.pl?Function=getSurvey&SDDS=3889>
14. Wiley Online Library. *The World Economy*. Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/journal/14679701>